68-69
969-70

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LXVIII—LXIX. ÉVFOLYAM

1969—1970

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1970

TARTALOM

Castelin, Carel: Keltische Kleinsilbermünzen von Brigetio 3
Albeker Mária és *Bíróné Sey Katalin:* Antoninianus lelet Felsőtengelicről 13
Gedai István: A nyáregyházi lelet éremanyaga 25
Vajay Szabolcs: Idegen címer Nagy Lajos két denárján 43
Pohl Artur: Hunyadi János pénzverése 48
Huszár Lajos: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI—XVII. században 57
Kőhegyi Mihály: Mária Terézia pénzértékelési rendelkezésése 1755-ből 63
Pohl Artur: V. László ismeretlen dénárja 73
Pohl Artur: Újlaki Miklós pénzverési rendelete Szeben városához 1445-ben 74
Szepessy Géza: Egy esztergomi pénzlelet a XVI. századból 75
Hőgye István: XVIII. századi hamis pénzek leírása 76
Hőgye István: Olaszliszka város szükségpénzei 1849-ben 77
Huszár Lajos: Az 1861-i országgyűlés emlékérmének készítője 78
Éremleletek 81
Irodalom 83

A végén 6 képes tábla

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Célja az éremtan tudományos művelése
A társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 40 Ft.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai valamint a tudományos kérdésekben való érdeklődések, meghatározások és irodalmi termékek dolgában való érdeklődések, új tagok felvételét illető kérelmek, valamint a reklamációk a társulat címére küldendők.

Tagdíjfizetés és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a pénztáros ad felvilágosítást a társulat címén

A társulat csekkszámlája 51010—VIII.

A társulati könyvtár a társulati helyiségben Rádóczy Gyula könyvtáros kezelésében áll a hivatalos órák alatt a tagok rendelkezésére.

A társulat tisztviselői a hivatalos órákat minden csütörtökön du. 6—8 órák között tartják a társulati helyiségben (VIII., Csepreghy u. 4. II. 15.)

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LXVIII—LXIX. ÉVFOLYAM

1969—1970

KIADJA
A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1970

TARTALOM

Castelin, Carel: Keltische Kleinsilbermünzen von Brigetio 3
Albeker Mária és *Bíróné Sey Katalin*: Antoninianus lelet Felsőtengelicről 13
Gedai István: A nyáregyházi lelet éremanyaga 25
Vajay Szabolcs: Idegen címer Nagy Lajos két denárján 43
Pohl Artur: Hunyadi János pénzverése 48
Huszár Lajos: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI—XVII. században 57
Kőhegyi Mihály: Mária Terézia pénzértékelési rendelkezése 1755-ből 63
Pohl Artur: V. László ismeretlen dénárja 73
Pohl Artur: Újlaki Miklós pénzverési rendelete Szeben városához 1445-ben 74
Szepessy Géza: Egy esztergomi pénzlelet a XVI. századból 75
Hőgye István: XVIII. századi hamis pénzek leírása 76
Hőgye István: Olaszliszka város szükségpénzei 1849-ben 77
Huszár Lajos: Az 1861-i országgyűlés emlékérmének készítője 78
Éremleletek 81
Irodalom 83

A végén 6 képes tábla

Keltische Kleinsilbermünzen von Brigetio

I. Vor mehr als 90 Jahren, im J. 1876, verzeichnete ein Beamter des bekannten Musée des Antiquités Nationales in Saint-Germain-en-Laye unweit Paris im Eingangsverzeichnis der numismatischen Sammlung die Erwerbung eines Fundes kleiner silberner Barbarenmünzen seltener Typen. Diese Eintragung ist — soviel ich weiss — das einzige erhaltene schriftliche Zeugnis eines interessanten Münzfundes aus dem heutigen ungarisch-tschechoslowakischen Grenzgebiet, aus der Gegend bei der Mündung der vereinigten Flüsse Váh (Waag) und Nitra in die Donau.[1]

Die Eintragung lautet:
„Trouvaille faite à Komorna (Hongrie) chef lieu du Comitat de Komorna dans l'île de Schütt au confluant du Danube et du Waag. 1876. 34 M."[2]

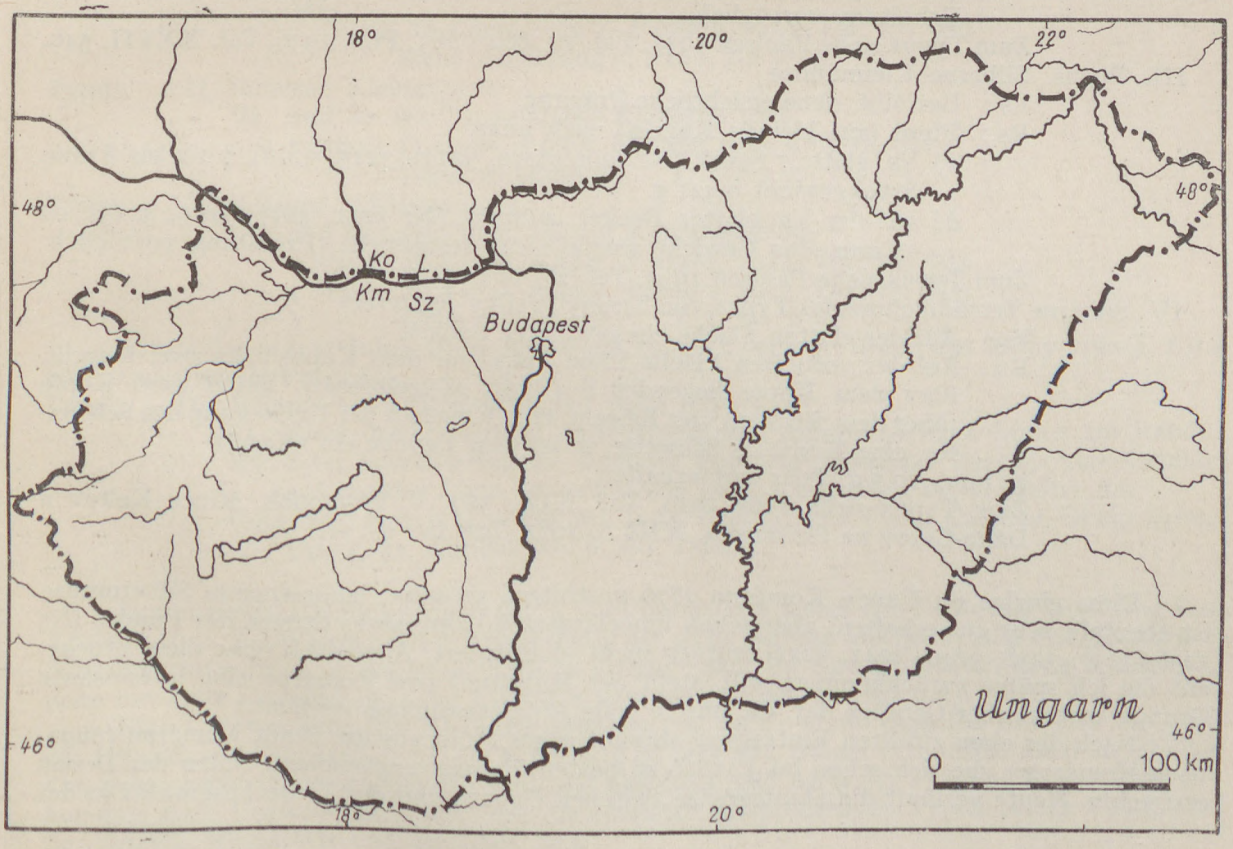

[1] Das Fundgebiet gehörte im J. 1876, gleichgiltig ob es sich am linken oder rechten Ufer der Donau befand (siehe weiter unten) zu Ungarn. Wenn der Fund damals den Behörden gemeldet worden wäre, wäre er (oder ein Teil) in das Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest gelangt, so wie so viele andere Funde aus heutigem slowakischen und damals ungarischen Boden nach Budapest gelangten. Ich habe unter diesen Gesichtspunkten in der Münzsammlung des Magyar Nemzeti Múzeum Nachschau gehalten, jedoch ohne Erfolg.

[2] Mein verbindlicher Dank gebührt Mlle Monique Mainjonet (Cabinet des Médailles à la Bibliothèque Nationale, Paris) und M. René Joffroy, Directeur du Musée des Antiquités Nationales, Saint-Germain-en-Laye, für die Ermöglichung der Besichtigung und Untersuchung der Fundmünzen.

Diese — für unser Interesse viel zu kurze — Notiz enthält bei aller Kürze noch mehr, als wir von dem zweiten hier zu behandelnden Münzfunde, jenem von Szőny (Ó-Szőny) aus dem Jahre 1910, wissen. Wir werden auf die Eintragung vom J. 1876 noch zurückkommen; hier betrachten wir zunächst die Münzen.

Im Musée des Antiquités Nationales werden aus Komárno insgesamt 34 Münzen aufbewahrt und zwar drei verschiedene Arten von Kleinmünzen sowie eine dazugehörige Tetradrachme. Alle Münzen sind aus Silber und haben eine eigenartige, dunkle bis schwarze Oberfläche, die eine gemeinsame Deponierung und gemeinsamen Ursprung aller 34 Münzen bezeugt. Hier das Verzeichnis:

I. Typus. Silberne Kleinmünze.
Vs.: Im groben Perlkreis ein primitives Antlitz von vorne.
Die Vorderseite ist gewölbt.
Rs.: Pferd (in Strichzeichnung) nach links.
12 Stück (Nr 3220—3231), ca 12 mm, Stückgewicht von 11 Stück (das 12. Stück ist ausgebrochen) 0,774 g. Rückseite vertieft. Erhaltung vorzüglich.
Zum Typus siehe Dessewffy[3] Taf. X, 288; Paulsen[4] Taf. 27, 658—661; Pink[5] Taf. XXVII, 548.

II. Typus. Silberne Kleinmünze.
Vs.: Im groben Perlkreis kurzer, gerader Lorbeerzweig.[6]
Die Vorderseite ist gewölbt.
Rs.: Pferd (aus kleinen Kugeln) nach links.
4 Stück (Nr 3232—3235), ca 12 mm, Stückgewicht 0,75 g. Rückseite vertieft Erhaltung vorzüglich.
Zum Typus siehe Paulsen 1933, Taf. 27, 662—663; Pink 1939, Taf. XXVII, 549.

III. Typus. Silberne Kleinmünze.
Vs.: Gewölbt, ohne ersichtliche Prägung.
Rs.: Pferd (aus kleinen Kugeln) nach links.
a) Vs. glatt: 7 Stück (Nr 3209, 3210, 3212—3215, 3218), 7 1/2 bis 8 mm, Stückgewicht 0,421 g.
b) auf der Vs. glatter Buckel: 4 Stück (Nr 3211, 3217, 3216, 3219), ca 10 mm, das Gewicht wurde nicht festgestellt. Erhaltung vorzüglich.
Zum Typus siehe Paulsen 1933, Taf. 27, 664—665.

IV. Silberne Tetradrachme des Typus von Trniny (Vel'ký Bysterec).
Vs.: Auf der glatten Fläche ein gewölbter Buckel.
Rs.: Auf der vertieften Fläche Pferd links, vor dem Kopfe links zwei Kugeln, über dem Kopfe liegendes S (Pinks »Zügelpferd«), hinter dem Kopfe (über dem Rücken) vier Kugeln, eine Kugel an der Umbiegung des Schweifes, eine Kugel im Schweife, unter dem Bauche ein »Kegel«.
22 mm, 10,5 g. Sehr gut erhalten.
Zum Typus siehe Pink 1939, Taf. XIX, 359; V. Ondrouch, Mince Keltov a Dáko-Getov na Slovensku, MNZ 8, 1961, Taf. IV, 9—11.

Diese einzige im Funde Komárno 1876 vertretene grössere, landesfremde Silbermünze ist ebenfalls sehr gut erhalten, aber schon umgelaufen. Weitere sechs Stücke des Fundes (Nr 3236, 3237, 3238, 3240, 3241, 3242) wurden nicht identifiziert. Aber auch ohne diese Stücke, auf die ich später zurückkommen will, stellt der Münzfund von Komárno eine interessante Gruppe barbarischer Gepräge dar, die unsere volle Aufmerksamkeit verdient.

Nach der oben zitierten Eintragung stammt unser Fund aus der Stadt Komárno (ungarisch Komárom), die sich schon im J. 1876 zu beiden (damals ungarischen) Seiten der Donau erstreckte. Heute verläuft die Staatsgrenze zwischen Ungarn und der Tschechoslowakei in der

[3] Dessewffy Miklós: Barbár Pénzei. Budapest 1910 und 1915. Im weiteren zitiert als „Dessewffy". Siehe auch Robert Forrer: Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande, 1908, S. 162, Nr 320. Im folgenden zitiert als „Forrer 1908".

[4] Rudolf Paulsen: Die Münzprägungen der Boier. 1933. Im weiteren zitiert als „Paulsen 1933".

[5] Karl Pink: Die Münzprägungen der Ostkelten und ihrer Nachbarn. Budapest 1939. Im weiteren zitiert als „Pink 1939".

[6] Zum Lorbeerzweig bemerkte Pink 1939, S. 109: „Es ist nicht zu entscheiden, ob er waagrecht oder senkrecht zu stellen ist, da beide Vorlagen vorhanden sind. Als Analogie zum Quer — Y habe ich ihn wagrecht gestellt."

Mitte des Stromes und bei der Kürze der erwähnten Eintragung lässt sich heute nicht mehr entscheiden, ob mit dem angegebenen Stadtnamen (in der alten deutschen Form) damals der (wesentlich grössere) Stadtteil am linken, slowakischen Donauufer oder der (kleinere) Stadtteil am rechten, ungarischen Donauufer gemeint war. Dabei darf nicht übersehen werden, dass »Komorn« möglicherweise bloss der Ort war, wo der Fund verkauft, bzw. angekauft wurde, dass aber die Münzen nicht in der Stadt selbst, sondern in deren Umgebung gefunden wurden. Dass diese Möglichkeit nicht von der Hand zu weisen ist, geht schon daraus hervor, dass wir noch einen weiteren kleinen Münzfund ganz der gleichen Zusammensetzung kennen, der aus der nächsten Umgebung der ungarischen Stadt Komárom stammt.

II. Dieser zweite Fund stammt aus Szőny (Pink: »Ó-Szőny«) einem kleinen Orte am rechten (ungarischen) Ufer der Donau, etwa 4 km östlich von Komárom, mit dem Szőny heute schon fast zusammengewachsen ist. Historikern wie Numismatikern ist Szőny unter dem Namen Brigetio als mächtiges römisches Militärlager der Kaiserzeit gut bekannt. Über diesen zweiten, im Jahre 1910 ins Magyar Nemzeti Múzeum in Budapest gelangten kleinen Münzfund wissen wir noch weniger, als über den Fund von Komárno 1876; praktisch kennen wir nicht mehr als die Fundortsangabe »Ó-Szőny« (Alt-Szőny) und das Einlieferungsjahr 1910. Der Name des Fundortes steht im Eingangsverzeichnis im Magyar Nemzeti Múzeum und dort auch auf den Bestimmungszetteln der wenigen gefundenen Münzen. Das ist alles.[7] Danach wurde im J. 1910 in Szőny gefunden:

Typus I. Silberne Kleinmünze.
Vs. und Rs. wie Typus I. aus Komárno 1876.
1 Stück, 11,3 mm, 0,85 g. Paulsen 1933, Taf. 27, 658; Pink 1939, Taf. XXVII, 548.
1 Stück, 12,3 mm, 0,79 g. Paulsen 1933, Taf. 27, 659.
Siehe Abbildung . . . T. I. No 1—3

Typus II. Silberne Kleinmünze.
Vs. und Rs. wie Typus II aus Komárno 1876.
1 Stück, 11,9 mm, 0,65 g. Paulsen 1933, Taf. 27, 662.
Siehe Abbildung . . . T. I. No. 5.

Typus III. Silberne Kleinmünze.
Vs. und Rs. wie Typus III aus Komárno 1876.
1 Stück, 10,8 mm, 0,48 g. Paulsen 1933, Taf. 27, 664.
1 Stück, 10,7 mm, 0,40 g. Paulsen 1933, Taf. 27, 665.
Siehe Abbildung . . . T. I. No. 6—7

So wie der um 34 Jahre ältere Münzfund enthielt auch der Fund aus Szőny vom J. 1910 eine landesfremde Prägung:

Typus IV. Böhmischer Drittelstater der Serie AA—VII.[8]
Vs.: Glatt, leicht gewölbt, mit vereinzelten unregelmässigen Linien am Rande.
Rs.: Zwei symmetrisch zu einander gestellte dreieckige kegelförmige Gebilde auf gerader Linie, umgeben von Zickzack-Linien, auf vertiefter Rs.
Gold, 13,3 mm, 2,23 g. Paulsen 1933, Nr 460; zum Typus Castelin, Goldprägung Taf. 4, 53. Ähnlich No. 8. auf Tafel I.

Der ungarische Numismatiker Ödön Gohl publizierte dieses AA-Drittel im Numismatikai Közlöny 1911, S. 58, kurz nach der Erwerbung der sechs Münzen aus Szőny; die übrigen kleinen Silbermünzen wurden wahrscheinlich als zu uninteressant für eine Veröffentlichung betrachtet, denn ihre erste Erwähnung in der Literatur fand ich erst bei Paulsen 1933.

Eine Untersuchung der Kleinsilbermünzen von Szőny ergab dasselbe Resultat wie jene der Münzen von Komárno 1876: die Erhaltung ist sehr gut, sodass vermutlich auch die Stücke von Szőny nicht lange umgelaufen sind und ebenfalls bald nach der Prägung in die Erde gekommen sind. Unzweifelhaft stammen die einander entsprechenden Typen beider Funde aus der gleichen Münzstätte und derselben Zeit.

[7] Für bereitwillige Hilfe und Unterstützung beim Studium der Münzen von Szőny bin ich zu besonderem Dank verpflichtet Frau Dr. Bíró Tiborné und H. Dr. Gedai I. vom Magyar Nemzeti Múzeum sowie H. Ing. Pohl Artúr in Budapest. Herrn Eugen Wankmüller, München, danke ich herzlich für Überlassung eines Gipsabgusses des Exemplares seiner Sammlung.

[8] Karel Castelin: Drobné keltské mince typu Alkis, Numismatické listy XI, 1956, S. 130—139; ders., K periodisaci našeho keltského mincovnictví, Num. listy XII, 1957, S. 12—21; ders., Die Goldprägung der Kelten in den böhmischen Ländern, 1965, S. 18—27., im weiteren zitiert als „Goldprägung".

Zur gleichen Ansicht gelangen wir bei Vergleichung der Stückgewichte, die ich in beiliegender Tafel zusammengestellt habe. Da diese seltenen Kleinmünzen metrologisch bisher noch nicht verglichen wurden, habe ich die Tafel noch durch einige aus der Literatur bekannte Exemplare ergänzt (»Übrige Münzen«), um Gewichtsangaben von möglichst viel Stücken zu haben.

Die beiden ersten Arten, Typus I und II, von denen wir nunmehr schon 18 Stück, bzw. 6 Stück kennen, haben ähnliche Durchschnittsgewichte, nämlich 0,787 g und 0,75 g; der III. Typus mit nunmehr 9 Stück ist jedoch leichter, nämlich 0,425 g. Mit Recht bezeichnete Pink die beiden Typen I. und II. als »Minimi«.[9] Alle drei Arten gehören zu den leichtesten Silberprägungen, die uns aus Pannonien bekannt sind, sodass sie jedenfalls gegen Ende der dortigen keltischen Münzung anzusetzen sind. Auf die chronologische Einreihung komme ich jedoch weiter unten noch zurück.

Bei der auffallenden Übereinstimmung in der Zusammensetzung der beiden Funde Komárno 1876 und Szőny 1910 liegt der Gedanke nahe, ob es sich nicht etwa um Teile eines einzigen Schatzes handelt. Wenn dem so wäre, wie wäre dann jedoch der zwischen dem Auftauchen beider Fundteile liegende beträchtliche Zeitraum von 34 Jahren zu erklären? Es hat doch eher den Anschein, dass es sich um zwei verschiedene Funde handelt, die jedoch höchstwahrscheinlich im gleichen Zeitraume, unter den gleichen äusserlichen Einwirkungen und vermutlich auch nicht allzuweit von einander verborgen wurden.

III. Das gewaltige römische Militärlager Brigetio auf der rechten, ungarischen Seite des Donaustromes, dem einst auf der linken, slowakischen Seite der römische Brückenkopf mit seinem Kastell bei Leányvár (vermutlich das Kelemantia des Ptolemaios) etwa 5 km östlich von Komárno entsprich, war seit seinem Ausbau unter den Flaviern der wichtigste römische Stützpunkt am Donaulimes zwischen Carnuntum (Petronell bei Wien) und Aquincum (Buda nördlich Budapest). So wie Carnuntum den alten, wichtigen Bernsteinweg nach Norden entlang des Marchflusses bewachte, so kontrollierte Brigetio die zweite bedeutende, ebenfalls uralte Handelsstrasse von Pannonien nach Norden ins Gebirge. Diese Handelsstrasse setzte bei Brigetio über die Donau und führte entlang der Flüsse Nitra und Váh in die slowakische Berge, um nördlich von ihnen das Oder- und Weichselbecken zu erreichen.[10]

Aber die Ansiedlung bei Brigetio bestand nicht etwa erst seit römischer Zeit. Nach Aussage weiterer Einzelfunde keltischer Münzen — vom archäologischen Material ganz zu schweigen — war die Gegend des heutigen Szőny zumindest schon im 1. Jahrundert vor unserer Zeitrechnung besiedelt und dies unzweifelhaft schon in dessen ersten Hälfte, also während der Abschnitte »C« und»D« unserer numismatischen Chronologie.

Nach Pink's Zusammenstellung stammen (neben den beiden Funden von 1876 und 1910) aus dem Bereich von Szőny folgende Einzelfunde aus vorchristlicher Zeit: »1 Stachelhaar, 1 Doppelkopf, 1 Raddrachme, 1 Schnurrbarttyp Dr., 2 Dr eigener Typ in Bp; 1 Kroisbacher Philippsreiter in W (vgl. P. 112)«.[11] Wenn wir — abgesehen von den Kleinsilbermünzen, die ich zum Schluss gesondert behandeln will — unser heutiges Wissen um die zeitliche Einordnung dieser Einzelfunde sowie der beiden landesfremden Münzen aus den Funden von 1876 und 1910 anhand von Pink's Arbeiten zusammenstellen, ergibt sich etwa folgendes Bild:

Ältere Gepräge:

1. Schnurrbarttyp-Drachme, Pink 1939, Taf. XXII, 426, mit 3,29 g Gewicht. Dazu verweist Pink auf eine ähnliche Tetradrachme bei LT Nr 9840,[12] die 13,7 g wiegt, also zu älteren Geprägen gehört.
2. Stachelhaar-Tetradrachme aus dem westlichen Dunántúl, Pink 1939, Taf. XXIII, 446, mit 13,12 g Gewicht.

[9] Pink 1939, S. 110. Ebendort verglich Pink unseren II. Typus mit späten kleinen Silbermünzen ähnlicher Darstellung und geringsten Gewichts (um 0,22 g), von denen das Museum in Zagreb 15 Stück aus einem Funde in Novi Banovci (am rechten Ufer der Donau, nordwestlich von Zemun bei Beograd) besitzt; Pink 1939, Taf. X, 209.

[10] Josef Dobiáš: Dějiny československého území před vystoupením Slovanů, 1964, S. 7—8, führt als Stationen auf dem Wege von der Donau nach Norden (nach Ptolemaios) an: Kelemantia, Anduaition, Singoné, Arsikua, Setuia, Asanka, Arsonion, Leukaristos, Kalisia und Askaukalis. Die Identifizierung mit modernen Ansiedlungen ist meist zweifelhaft. Zu Brigetio und Leányvár siehe Dobiáš, l. c., passim. Im weiteren zitiert als „Dobiáš 1964".

[11] Pink 1939, S. 142, Nr. 226. Pink erwähnt hier nicht den böhmischen Drittelstater der Serie AA—VII, Paulsen 1933, Nr. 460.

[12] Henri de La Tour: Atlas de Monnaies Gauloises. Paris 1892 (Neudruck Spink and Son, 1965).

3. Doppelkopf-Tetradrachme, Pink 1939, Taf. XI, 233—234, mit einem Durchschnittsgewicht von etwa 13,10 g (von 13,76 bis 11,38 g).[13]

Wie wir sehen, liegt das Gewicht dieser Tetradrachmen zwischen 13,7 und 13,10 g, so dass diese Münzen jedenfalls zeitlich noch vor die folgenden Stücke zu legen sind, die schon etwas leichtere Stückgewichte aufweisen.

Das erste der folgenden, einzel gefundenen Stücke mit näherer zeitlicher Bestimmung ist

4. die Kroisbacher Tetradrachme, Pink 1939, S. 102 und Taf. XXIV, 469.

Dieses Gepräge mit — nach Pink — einem Durchschnittsgewicht von 12,48 g ist schon um ein halbes Gramm leichter als die vorerwähnten Münzen Nr 1—3. Pink setzte die Kroisbacher Münzen um etwa 90 v. d. Z. an, also etwa an den Beginn unseres böhmischen Prägeabschnittes »C«.[14]

Die beiden folgenden Stücke werden ungefähr gleichzeitig angesetzt:

5. ein goldener böhmischer Drittel-Stater der Serie AA-VII aus dem Funde von 1910, sowie.
6. eine »Raddrachme«, d. h. eine Drachme vom Tótfaluer Typus, etwa Pink 1939, Taf. XXVI, 525—539, mit einem Durchschnittsgewicht von etwa 2,60 g, was einer Tetradrachme von etwa 10,5 g bis 10 g entspricht,

Etwa um 90 v. d. Z. begann in Böhmen der letzte keltische Prägeabschnitt »C«, innerhalb dessen die goldenen Drittelstatere der Serien AA-VI und AA-VII geprägt wurden, letztere Serie vermutlich gegen Ende von »C«. In der absoluten Chronologie fällt der Abschluss von »C« ungefähr an das Ende der Siebzigerjahre, spätestens während der Sechzigerjahre des letzten Jahrhunderts. Ungefähr in die gleiche Zeit, in den Abschnitt »C«, fällt nach Pink auch »das Kleingeld von Tótfalu, das etwa 70 v. Chr. geprägt wurde«.[15]

So bleibt als letztes und wohl als das am meisten problematische Stück aus Komárno

7. eine Tetradrachme des Typus von Trniny, Gewicht 10,5 g; Typus Pink 1939, Taf. XIX, 358 (mit 11,5 g Gewicht). Ähnlich No. 9. auf Tafel I.

Pink datierte die Tetradrachmen von Trniny (Vel'ký Bysterec, Nagy Biszterec) nicht direkt; bei der Behandlung des Fundes von Trniny legte er jedoch die zusammen mit den Tetradrachmen gefundenen goldenen Nachprägungen böhmischer Muschelstatere in die Zeit um 60 v. d. Z.[16] Wenn wir diese silbernen Tetradrachmen (siehe Abb. 9.) dem Gewichte nach in Pinks zeitliche Reihe einschalten wollen, dann kämen sie ebenfalls etwa zwischen 70 und 60 v. d. Z., bezw. etwa um 60 v. d. Z. zu liegen.[17]

Die Chronologie der Tetradrachmen von Trniny müsste jedoch auch mit der Datierung der übrigen Silbermünzen der Westslowakei abgestimmt werden, in erster Linie mit jener der Tetradrachmen mit dem Lyrabeizeichen, die ein Durchschnittsgewicht von 11,72 g, bzw. 11,39 g aufweisen und somit vermutlich etwas älter sind.[18] Es erhebt sich deshalb die Frage

[13] Forrer 1908, S. 169, Nr. 328. Aus dem mehr als 2 g betragenden Gewichtsunterschied könnte auf eine sich über längere Zeit erstreckende Prägung geschlossen werden.

[14] Karl Pink: Einführung in die keltische Münzkunde mit besonderer Berücksichtigung des österreichischen Raumes, 2. verb. Aufl. Wien 1960 (Archaeologia Austriaca, 4), S. 31 und 40. Im weiteren zitiert als „Pink 1960".

[15] Castelin, Goldprägung, S. 25. Tab. II und S. 210. Pink 1939, S. 109, 123 und 124 mit der Begründung: „Die Tótfaluer, die wohl eine geraume Zeit vor ihren Nachprägungen, den Simmeringern, geschlagen wurden. Da nun die Simmeringer nach 60 ausgegeben wurden, fällt die Ausmünzung der Tótfaluer rund um 70." Nach Pink 1939, S. 109, wurden Tótfaluer Silbermünzen (bis 1939) nicht in Noricum gefunden. Dieser Umstand lässt verschiedene Erklärungen zu, u. a. auch jene, dass die Tótfaluer Drachmen etwas jünger sein können, als von Pink angenommen wurde.

[16] Pink 1939, S. 87; ders., 1960, S. 34. Pavol Čaplovič, Púchovské sídlisko Trniny nad Vel'kým Bystercom. Archeologické rozhledy XII, 1960, S. 337—361; ders., Slovenská archeologia VIII—1, 1960, S. 183—216. Mein herzlicher Dank gebührt Frau Dr. Eva Kolníková, AÚSAV, Nitra, und H. Pavol Čaplovič, Oravské múzeum in Oravský podzámok, für bereitwillige Unterstützung beim Studium der Münzen von Trniny.

[17] Siehe Pink 1960, S. 31 und 40: „Die Velemer (Tetradrachmen) . . . die nurmehr 11 g erreichen und etwa für 70 zu fixieren sind. . . . Um 60 beginnt das Schnabelpferd und der norische Lanzenreiter mit höchstens 10 g". Es ist jedoch noch nicht näher verfolgt worden, wie weit sich die Entwicklung im Karpatenbecken, auch im Dunántul oder im nördlichen Pannonien, mit jener in den Randgebirgen vergleichen lässt. V. Ondrouch, Mor. num. spr. 8, 1961, S. 6—7, nimmt eine rasche Beeinflussung der Slowakei durch keltische Münzprägung weiter südlich gelegener Gebiete an und lässt deshalb auch die keltische Eigenmünzung in der Slowakei sehr früh (nach meiner Meinung zu früh) beginnen. Sollte mit einer so raschen oder so starken Beeinflussung zu rechnen sein, dann müsste sich auch die gewichtsmässige Entwicklung der slowakischen Tetradrachmen — vor allem in späterer Zeit — enger an die benachbarten Gepräge Pannoniens und Noricums anschliessen. Unter diesen Gesichtspunkten wäre auch die zeitliche Angleichung der Entwicklung in der Slowakei an jene im Dunántul oder in Noricum zulässig.

[18] Der Typus bei Pink 1939, Taf. XX, 395—398. Eva Kolníková, Keltské mince s lýrovitým znakom na Slovensku. Štud. zvesti AÚSAV 13, 1964, S. 201.

nach dem zeitlichen Abstand, der die Gruppe der silbernen Lyramünzen von den benachbarten Tetradrachmen von Trniny mit ihrem Durchschnittsgewicht von 9,03 g trennt.[19] Die Tetradrachmen von Trniny mit durchschnittlich 9,03 g Stückgewicht (sie sind also leichter als die Tetradrachme des Typus von Trniny von Szőny mit 10,5 g) sind nämlich zeitlich enge verbunden mit den schon oben erwähnten, mit ihnen zusammen gefundenen Goldprägungen, die nach Typus, Gewicht und Feingehalt unter ganz späte — wenn nicht überhaupt unter die spätesten — keltischen Goldprägungen aus der Tschechoslowakei (Prägeabschnitt »D«—»E«) eingereiht werden müssen.[20] Bei der Nähe der Umlaufsgebiete der beiden Tetradrachmen-Gruppen (Trniny und Lyramünzen)[21] ist eine ähnliche metrologische Entwicklung nicht nur möglich, sondern wahrscheinlich.

Es wäre deshalb sowohl für die Tetradrachme von Komárno wie für die Tetradrachmen von Trniny interessant, festzustellen, innerhalb welchen ungefähren Zeitraums in der Slowakei das Durchschnittsgewicht der Tetradrachmen von 11,72 g (bzw. 11,39 g) auf 10,5 g bzw. 9,03 g sinken konnte. Wenn jüngere Tetradrachmen vom sogenannten »Honter Typus«,[22] die zusammen mit böhmischen Stateren der 4. Hauptserie in Levice (Südslowakei) gefunden wurden,[23] und frühestens um die Wende des II. Jahrhunderts zum I. Jahrhundert v. d. Z. — höchstwahrscheinlich aber später — vergraben sein werden, im Durchschnitt nur 10,7 g wogen, welche Zeit war dann in der Slowakei für einen Gewichtsabfall von 11,72 g (bzw. 11,39 g) auf 10,7 g nötig? Und wenn wir, um auf Pinks Datierung zurückzukommen, die Trniner Tetradrachmen (mit durchschnittlich 9,03 g) in der Slowakei etwa in das zweite Viertel des letzten Jahrhunderts v. d. Z. (Prägeabschnitt »D«) legen,[24] sind dann dort Tetradrachmen mit 11,72 g (bzw. 11,39 g) Gewicht tatsächlich um volle 100 Jahre älter?

Für unsere Zwecke genügt hier die Feststellung, dass auch unsere Nr 7, nämlich die Tetradrachme aus Komárno vom Typus Trniny (mit 10,5 g) älter als unsere Kleinsilbermünzen von Komárno und Szőny ist; dass sie jünger ist als die oben unter Nr 1—4 angeführten Münzen, scheint wohl klar zu sein.

Unsere vorangeführten Münzen Nr 1—7 zeugen für Handelsbeziehungen der Kelten von Szőny schon währen des 1. Jahrhunderts vor d. Z., so dass an der Existenz einer Ansiedlung schon in vorrömischer Zeit an der Stelle des späteren Brigetio nicht gezweifelt werden kann. Besonders die beiden Münzen Nr 1 und 2 konnten infolge der verhältnismässigen Nähe ihres Entstehungsgebietes recht früh an den wichtigen Donauübergang bei Szőny gelangt sein und weisen auf Beziehungen der dortigen Ansiedler wohl schon im zweiten Viertel letzten Jahrhunderts v. d. Z. Dass diese Beziehungen bis weit hinauf in die slowakischen Berge, ins Gebiet der Púchover Kultur reichten, bezeugt die Tetradrachme des Trniner Typus aus Komárno. Auch die Münze Nr 6, Pink's »Raddrachme« von Tótfaluer Typus mit 2,6 g Durchschnittsgewicht, kann durch den Handel sehr bald in die Gegend von Szőny gelangt sein; sie ist nicht das einzige Stück dieser Art aus der Gegend von Komárno.[25]

Nur der böhmische Drittelstater aus dem letzten Abschnitt »C« der keltischen Goldprägung in Böhmen, die Münze Nr 5, dürfte kaum durch den Handel ins Land gekommen sein, sondern begleitete wohl eher einen der vor den Germanen aus Böhmen abziehenden Boier nach Pannonien.[26]

[19] Čaplovič, l. c., S. 186 und 195, Taf. III, S. 202. Den Fundmünzen von Trniny werde ich in Kürze gesondert einige Erwägungen widmen. Auf das hier angeschnittene metrologisch-chronologische Problem habe ich gelegentlich des VII. Internationalen Kongresses für Prähistorie und Protohistorie in Prag am 26. 8. 1966 in meinem Vortrag „Einige Aufgaben der keltischen Numismatik in Mitteleuropa" hingewiesen. Der Veröffentlichung der auf diesem Kongresse gehaltenen Vorträge sehen wir mit Interesse entgegen.

[20] Abgebildet bei Čaplovič, l. c., Taf. III, siehe dazu auch S. 195. Eine kurze Inhaltsangabe des Fundes bei V. Ondrouch, Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku, Bratislava 1964, S. 36—37, Nr. 31 und 32.

[21] Nitra in der Südwestslowakei liegt nur etwa 135 km Luftlinie von Trniny (Vel'ký Bysterec) im Oravatal (Nordslowakei) entfernt.

[22] Pink 1939, S. 90, und Taf. XX, 382 und 383. Das Durchschnittsgewicht des „Honter Typus" gibt Pink mit 13,4 g an, seine Entstehung legte er in die Zeit um 100 v. d. Z., Pink 1960, S. 38.

[23] Pink 1939, Taf. XXX, 2—12; Ondrouch, Nálezy S. 35, Nr. 29. Der Ort Levice liegt in der Luftlinie etwa 40 km östlich von Nitra.

[24] Pink 1939, S. 124—125: „In der fünften Schicht treffen wir bereits den norischen Lanzenreiter, der in den Mischfunden zusammen mit boischem Großsilber (vom Bratislaver Typus), das ebenfalls nach 60 geprägt wurde, vorkommt. In diese Schicht etwa gehört auch das Zügelpferd der Cotini (die Tetradrachmen von Trniny), das im Funde von Nagy-Biszterec (Trniny) mit spätem boischen Gold vergesellschaftet war. Die sechste Schicht zeigt bereits den vollständigen Verfall und das Ende im fünften Jahrzehnt."

[25] Pink 1939, S. 107; Ondrouch, Nálezy, S. 43, Nr. 59.

[26] Zuletzt Castelin, Goldprägung, S. 210—211.

Eine logische Ergänzung des numismatischen Fundbildes von Szőny würde ein Großsilbermünze vom Bratislaver Typus mit der Aufschrift NONNOS bilden, die angeblich in der Umgebung der ungarischen Stadt Komárom gefunden wurde.[27] Nach dem Urteil mehrerer historischer und numismatischer Forscher wurden diese Großsilbermünzen wahrscheinlich im oder um das Jahrzehnt 70—60 v. d. Z., im Zeitabschnitt »D«, geschlagen;[28] Pink legte diese Münzen um 60, bzw. erst in das anschliessende Jahrzehnt, also zwischen etwa 60 und etwa 50 v. d. Z.[29]

Als direkte Nachfolger des Kleingeldes (»der Drachmen«) von Tótfalu sieht Pink die Kleinsilbermünzen von Simmeringer Typus an, die etwa 2,3 g wiegen und in vereinfachter Form auf kleineren und dickeren Schrötlingen geprägt sind; im Zusammenhange mit dem Großsilber vom Bratislaver Typus setzte sie Pink um das Jahr 60 v. d. Z. an.[30] Zu dieser Datierung passt auch gut die seinerzeitige Datierung des Simmeringer Fundes seitens J. Áldor, zwischen 60 und 45 v. d. Z.[31]

IV. Dies ist in groben Zügen die chronologische Stellung einzelner Fundmünzen aus der Umgebung von Komárno-Komárom; an das Ende dieser zeitlichen Reihe legte Pink die »Minimi« aus Szőny, unsere »Kleinsilbermünzen von Brigetio«. Die typologische Entwicklung für die Kleinsilbermünzen unseres I. Typus, an der Gepräge der Nachbargebiete beteiligt waren, hat Pink überzeugend herausgearbeitet.[32] Die Vorbilder für unseren I. Typus waren unzweifelhaft schon etwas verwilderte Gepräge, wie sie der Fund von Tótfalu brachte, von der Art von Pinks Drachmen Pink 1939: Nr 514 (2,48 g), Nr 515 (2,41 g). und Nr 530 (2,54 g), siehe Abb. 11. Auf ihnen vermischen sich norische und Kapostaler Elemente.

Als Vorbilder für unseren II. Typus der Kleinmünzen von Brigetio kommen meines Erachtens sowohl Tótfaluer Drachmen wie solche vom Simmeringer Typus in Betracht (siehe Abb. 12);[33] vielleicht gab es auch noch leichtere, uns noch nicht bekannte Zwischenglieder. Ob die oben erwähnten Kleinst-Silbermünzen aus Novi Banovci mit unserem II. Typus von Brigetio in Verbindung stehen, ist bei der beträchtlichen Entfernung zwischen den beiden Orten wohl fraglich.[34]

Wo dürfen wir den Prägeort unserer Kleinsilberstücke aus den beiden Funden Komárno 1876 und Szőny 1910 suchen und wann wurden diese Münzen geprägt? Die erste dieser Fragen hat schon Pink bei Behandlung unserer Münzen, seiner „Minimi aus Ó'Szőny«, gestellt und für unsere beiden Typen I und II durch den Hinweis auf Brigetio beantwortet, als er schrieb: »Auch dieses alte Oppidum (Brigetio) scheint wie Velem-St. Veit und Stradonitz eigenes Kleingeld geprägt zu haben.«[35] Pink hat mit der Lokalisierung unserer Minimi nach Brigetio höchstwahrscheinlich das Richtige getroffen, auch wenn der damals allein bekannte kleine Fund von Szőny 1910 als Beleg für eine dort tätige Münzwerkstätte wohl nicht ausschlaggebend sein konnte. Hier ist jedoch der zweite Fund, jener von Komárno 1876, unzweifelhaft von besonderer Bedeutung. Er zeigt wieder das Lokalkurrant und dies in ganz identischer Zusammensetzung wie der Fund von 1910, sodass die Münzstätte zweifelsohne in der Nähe der Fundorte gesucht werden muss.

Unter Berufung auf den Fund von Komárno 1876 dürfen wir also mit Pink annehmen, dass in dem vorrömischen Brigetio eine kleine Münzwerkstätte arbeitete, die — in günstiger

[27] Typus Paulsen 1933, S. 84, Taf. 32, 764—766, 767—769, 770. Ondrouch, Nálezy S. 52, Nr. 92, führt eine Großsilbermünze des Nonnos und zwei des Biatec an.

[28] Zuletzt bei Castelin, Goldprägung, S. 219—220.

[29] Nach Pink 1960, S. 26, 28, 38, 47—48, wanderten die böhmischen Boier erst um 60 nach Nordpannonien aus; den Beginn der Kämpfe der vereinigten Boier und Taurisker gegen die Daker, der mit der Niederlage der Boier endete, datierte Pink auf das 5. Jahrzehnt des letzten Jahrhunderts, sodass nach ihm die ganze Prägung der Boier in Nordpannonien etwa ein Dezennium umfassen konnte. Dazu Castelin, Goldprägung, S. 219.

[30] Pink 1939, S. 110 und 123; ders., 1960, S. 27, 38 und 46.

[31] Jules Aldor, La Trouvaille de Tótfalu. Budapest 1904; nach Forrer 1908, S. 155, Anm. 2.

[32] Pink 1939, S. 107—109. Teilweise ähnlich schon Forrer 1908, S. 162, und Paulsen 1933, S. 71—72. Aeltere böhmische Silbermünzen vom Typus der tektosagischen „Kreuzmünzen", die mit unseren Kleinsilbermünzen des I. Typus verglichen wurden (Pavel Radoměrský—Jarmila Štěpková: Tři neznámé keltské mince, Num. sborník IV, 1957, S. 40—41), hängen mit diesen nicht zusammen; diese älteren böhmischen (?) Gepräge sind Nachahmungen südwestdeutscher Silbermünzen nach Tektosagenart, siehe K. Castelin, Naše první keltské mince s „tektoságským křížem", Numismatické listy XVI, 1961, S. 161—168.

[33] Paulsen 1933, Taf. 48, 1087 (2,32 g) und Tafel 41, 937 (1,975 g); Pink 1939, Taf. XXVI, 534 (2,5 g), XXVII, 544 (2,29 g).

[34] Siehe oben Anm. 9.

[35] Pink 1939, S. 110. Die Sicherheit, mit der Pink manchmal aus geringen Unterlagen zu richtigen Schlüssen kam, ist bewundernswert.

Lage am Anfang eines uralten, das Donaubecken mit dem Gebiet der aufblühenden Púchover Kultur und dem Oder-Weichselbecken verbindenen wichtigen Handelswege gelegen — im Spätlatène Kleinmünzen prägte, welche primitive Nachahmungen von grösseren Münzen der benachbarten Gegenden waren. Der Umfang der Münzung dürfte, nach den wenigen erhaltenen Exemplaren zu schliessen, nicht bedeutend gewesen sein.

Ob in Brigetio auch unser III. Typus mit glattem Avers geprägt wurde, lässt sich heute nicht sagen. Nach Aussage der beiden Funde von 1876 und 1910 wäre es immerhin möglich, aber Pink (1939, S. 110) führt ihn nicht an.

Ein sogenanntes »Münzrecht«, wie es etwa für Gallien erwogen wurde, besass (en) der (oder die) Besitzer der kleinen Werkstätte in Brigetio nicht und bedurften dessen auch garnicht. Es wurden dort — so wie in so vielen anderen keltischen Werkstätten — einfach ältere und schwerere Silbermünzen, die der Besitzer der Werkstätte für seine Erzeugnisse erhielt, eingeschmolzen und (leichter und schlechter) umgeprägt. Analoge Beispiele für diese im Spätlatène so häufige Tätigkeit sind reichlich vorhanden.[36]

Auch die Antwort auf die zweite Frage, jene nach der Prägezeit, können wir wenigstens annähernd geben. Sie geht schon aus Pink's zeitlicher Anordnung der Prägungen der umgebenden Landstriche, wie wir sie oben anhand der Einzelfunde von Brigetio angedeutet haben, hervor.

Als deutliche Endglieder einer Entwicklungsreihe dürften unsere beiden Typen I und II — wie schon Pink annahm — jedenfalls erst nach den Drachmen von Tótfalu und vielleicht noch gleichzeitig oder eher erst nach den Drachmen vom Simmeringer Typus geprägt worden sein. Diese sich auf die allgemeine Entwicklung in Nordpannonien stützende Erwägung kann sich auf den ähnlichen Verlauf des keltischen Münzwesens in Noricum, Böhmen, Mähren und Schlesien — von den südlicheren Donaugegenden zu schweigen — berufen; dort überall ist das 2. und 3. Drittel des letzten Jahrhunderts v. d. Z. die Zeit der Kleinsilbermünzen (und Kleinstsilbermünzen) mit unter 1 g Gewicht.[37]

Unter Zugrundelegung von Pink's Chronologie kämen also unsere Kleinsilbermünzen Typus I und II von Brigetio um die Mitte oder nach der Mitte des letzten Jahrhunderts zu liegen. Wie weit wir gegen das Ende des Jahrhunderts noch herunter gehen können, ist heute noch nicht zu sagen. Jedenfalls kommen unsere Typen I und II in die keltischen Prägeabschnitte »D« bzw. »E« zu liegen, in denen in Nordpannonien und der Südslovakei so viele andere Münzschätze der Erde anvertraut wurden.[38] Während oder gegen Ende der Fünfzigerjahre des letzten Jahrhunderts v. d. Z. waren unsere Donaugegenden Schauplatz der Kämpfe zwischen Kelten (Boiern) und Dakern (unter Burebista), die mit der vollkommenen Niederlage der Boier endeten. Vermutlich seit dem fünften oder sechsten Jahrzehnt des letzten Jahrhunderts besetzten die Daker die südlichen Landstriche des slowakischen Donaugebietes vom Südosten her bis etwa Bratislava und bis zur Mündung des Marchflusses in die Donau, welches Gebiet sie bis etwa in die Zwanzigerjahre unserer Zeitrechnung innehatten.[39] Es kann kein Zweifel herrschen, dass auch die beiden kleinen Schätze Komárno 1876 und Szőny 1910 irgendwann in jenen Kriegsjahren in die Erde kamen.

Zwei kleine Münzfunde aus der Gegend des antiken Brigetio ermöglichten uns eine kurze chronologische Übersicht lokaler, später Keltenmünzen und die Bestätigung der Existenz

[36] Dazu jetzt K. Castelin, Zum „Münzrecht" der Kelten in Böhmen, Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 18, 1968. Aehnlich Pink 1960, S. 29 (für die Karpaten und Rumänien): „Es ist ganz interessant zu beobachten, dass so manche Fundorte von keltischen Münzen zugleich keltische Fabriksorte sind; so im Nordosten Lovacska und Galishegy, im Südosten Kudsir, Sebeshely und Munčeli Gradište (Pârvan, Dacia, C. IV)." Siehe auch A. Kerényi, Ke chronologii barbarských mincí regölského typu, Numismatické listy XIV, 1959, S. 164: „Ein fremder Münztyp, der in ein fremdes Gebiet gelangte, blieb dort nicht im Umlauf, sondern wurde eingeschmolzen oder mit einer anderen Prägung versehen." Derselben Ansicht ist auch Eva Kolníková, Niekoľko poznámok k novým nálezom keltských mincí na Slovensku, Študijné zvesti AÚSAV 11, 1963, S. 36.

[37] Ob eine keltische Silbermünze von unter 1 g Gewicht in der Slowakei schon in der 1. Hälfte des II. Jahrhunderts v. d. Z. geprägt wurde, ist fraglich. Zur Diskussion dazu siehe Eva Kolníková, Keltská strieborná minca typu Alkis z Nitry, Numismatické listy XVIII, 1963, S. 129—133; K. Castelin—Zd. Nemeškalová—Eva Kolníková, K některým otázkám keltského mincovnictví, Num. listy XXI, 1966, S. 10—12. Die Entwicklung in den umgebenden Ländern spricht jedenfalls gegen diese Datierung, abgesehen von dem nicht genau bestimmbaren Alter des Vorbildes.

[38] Pink 1960, S. 38; Castelin, Goldprägung, S. 174 und Tab. XV.

[39] Dobiáš 1964, S. 30; 34; 36—37; 150. Bei dieser zeitlichen Ansetzung wäre nicht einmal die Möglichkeit auszuschliessen, dass die Typen I und II erst nach der dakischen Beherrschung des Landes geprägt und dem Boden anvertraut wurden. Siehe auch Eva Kolníková, Niekoľko poznámok k novým nálezom keltských mincí na Slovensku. Študijné zvesti AÚSAV 11, 193, S. 34.

einer kleinen keltischen Münzstätte am Zusammenflusse der Donau und des Váh-Flusses.

Typus	Funde		Übrige Münzen	Insgesamt
	Komarno 1876	Szőny 1910		
I. Gesicht/Pferd	(12 St.)	1.	4.	
Durchschnittsgewicht	11 St. = 8,50 g 0,774 g	2 St. = 1,64 g 0,82 g	5 St. = 4,035 g 0,807 g	18 St. = 14,175 g 0,787 g
II. Zweig/Pferd		2.	5.	
Durchschnittsgewicht	4 St. = 3,00 g 0,75 g	1 St. = 0,65 g 0,65 g	1 St. = 0,85 g 0,85 g	6 St. = 4,50 g 0,75 g
III. Av.Glatt/Pferd		3.	6.	
Durchschnittsgewicht	7 St. = 2,95 g 0,421 g	2 St. = 0,88 g 0,44 g	— —	9 St. = 3,83 g 0,425 g

1. Paulsen 1933, Nr. 658 (0,85 g) und Nr. 659 (0,79 g).
2. Paulsen 1933, Nr. 662 (0,65 g).
3. Paulsen 1933, Nr. 664 (0,48 g) und Nr. 665 (0,40 g). (Ähnlich Karlstein)
4. BN, Paris, 9964 C = Paulsen 1933, Nr. 660 (0,70 g). Slg. E. Lejeune, Frankfurt = Paulsen 1933, Nr. 661 (0,77 g). Dessewffy Nr. 288 = Paulsen 1933, Nr. 1427 (0,90 g). Forrer 1908, Fig. 320 (0,87 g). Slg. Eug. Wankmüller, München (0,795 g).
5. BN, Paris, 9964 B = Paulsen 1933, Nr. 663 (0,85 g).
6. Ohne Berücksichtigung der Münzen Paulsen 1933, Nr. 654—657 aus Gurina.

Gewichte der Kleinsilbermünzen von Brigetio

Fundorte in Ungarn

(Karte nach Adeva, Graz. Masstab 1 : 2 500 000)

Abkürzungen

Tschechoslowakei: Ko : Komárno
Ungarn: Km : Komárom

L : Leányvár
Sz : Szőny
Früher: Ó-Szőny = Alt-Szőny
Új-Szőny = Neu-Szőny
Heute sind beide
Teile vereinigt.

Zur Tafel I.

a) Fund Szőny 1910:

Nr. 1 Kleinsilbermünze vom I. Typus. Ar, 0,85 g, 16 mm. MNM, Budapest. Forrer 1, Fig. 320. Dessewffy 286. Paulsen 1933, 658. Pink 1939, 548. Wenig vergrössert.
Nr. 2 Detto. Ar, 0,79 g. MNM, Budapest. Dessewffy 288. Paulsen 1933, 659. Wenig vergrössert.
Nr. 3 Detto. Ar, 0,90 g. MNM, Budapest. Dessewffy 288. Wenig vergrössert.
Nr. 4 Detto. Ar, 0,795 g. Slg. Eugen Wankmüller, München. Nat. Grösse.
Nr. 5 Kleinsilbermünze vom II. Typus. Ar, 0,65 g. MNM, Budapest. Paulsen 1933, 662. Pink 1939, 549. Wenig vergrössert.
Nr. 6 Kleinsilbermünze vom III. Typus. Ar, 0,48 g. MNM, Budapest. Paulsen 1933, 664. Wenig vergrössert.
Nr. 7 Detto. Ar, 0,39 g. MNM, Budapest. Paulsen 1933, 665. Wenig vergrössert.

VALERIANVS AVG

sajátos hátlapjai Reverse des Valerianus						Valerianus előlapos veretek összesítése Zusammenfassung der Prägungen des Valerianus				
SALVS AVGG		VICTORIA AVGG		VICTORIA AVGG		Valerianus sajátos hátlapjai	IOVI CONSERVA*	Gallienus sajátos hátlapjai	Ritkábban előkerült hátlapok	Valerianus rómavárosi antoninianusai
S. b., oltárról emelkedő kígyót etet és jogart tart		V. b., koszorút és pálmát tart		V. b., pajzsra támaszkodik és pálmát tart		Eigene Reverse des Valerianus	J. b., villámot és jogart tart	Eigene Reverse des Gallienus	Seltenere Reverse	Stadtrömische Antoninianne des Valerianus
Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	Valerianus	Gallienus	összesen insgesamt	Valerianus	összesen insgesamt	összesen insgesamt	összesen insgesamt
125	—	142	608	141	—		55			
197	942	230	1138	221	—		83			
121	166	125	170	127	—		92			
21	—	62	1	2	—	155	2	1	11	169
8	—	18	—	2	—	60	—	—	10	70
3	—	2	—	—	—	10	—	—	2	12
5	—	4	—	1	—	38	6	1	5	50
6	—	23	1	7	—	69	3	5	1	78
10	—	64	3	6	—	174	6	7	9	196
2	—	6	—	1	—	13	3	—	3	19
4	—	15	1	1	—	46	2	1	2	51
7	—	3	1	—	—	32	2	—	1	35
7	—	36	—	2	—	88	2	1	3	94
73	—	233	7	22	—	685	26	16	47	774

* IOVI CONSERVA hátlapot mindkét társcsászár részére készítették.

találhatók. Göbl az Aufbau V/1. összeállításánál elsősorban a nagy bécsi gyűjtemény szelektált anyagát vette alapul. Az erre a munkára rendelkezésre álló idő rövidsége miatt nem tudta előzőleg a Valerianus és Gallienus közös uralma idejéből származó éremleleteket felhasználni. Mindenesetre tervbe vette a kérdéses leletek összefoglaló feldolgozását.[10]

Webb[11] állította össze a nagyrészt elavult Voetter-féle beosztás alapján a RIC már említett Valerianus és Gallienus idejére vonatkozó köteteit. Kézikönyvének adatai a leletstatisztika újabb eredményei folytán sok helyen módosítandók lesznek.

Miért állítottuk össze táblázataink?

A pápai református főiskolai[12] és a győri főgimnáziumi[13] éremgyűjtemény, továbbá más kisebb és közepes magyarországi gyűjtemény Valerianus és Gallienus anyagának áttekintésénél azt láttuk, hogy az említett két társcsászár rómavárosi antoninianusainak hátlapjai ritkábban fordulnak elő mindkét uralkodó előlapjával. Megfigyelésünk után a dorchesteri,[14] a schwarzenackeri,[15] a nanterre-i,[16] a korongi,[17] szakcsi,[18] nagyberki,[19] hochneukircheni,[20] kistormási,[21] felső-

[10] R. Göbl: Aufbau i. h. 19. o.
[11] i. h.
[12] Borsos I.: A pápai ref. főiskola éremgyűjteményének leírása. II. köt. 164—169. o., Pápa 1911.
[13] Börzsönyi A.: A győri főgymnasium régiségtárának római érem és pénzgyűjteménye. Győr, 1900. 129—136. o.
[14] H. Mattingly: „The great Dorchester hoard of 1936." N. C. Fifth Series. Vol. XIX. 1939. 21. o.
[15] M. Bernhart: »Der Münzfund von Schwarzenacker« Mitteil. d. Bayerischen Num. Ges. XXXII—XXXIII. (1914/15) 67. o.
[16] P. Le Gentilhomme i. h. l. 9. sz. jegyzet.
[17] Gohl Ö.: A korongi római éremlelet. N. K. II. (1903) 39—43. o.
[18] Kerekes P.: A szakcsi római éremlelet. N. K. XIII. (1914) 145—146. o.
[19] Gohl Ö.: A nagyberki római éremlelet. N. K. XII. (1913) 104—108. oldal.
[20] E. Polaschek: Römischer Münzschatz aus Hochneukirchen. N. Ö. Jahrb. f. Landeskunde v. Niederösst. III. (1949—52) 123. o.
[21] Bíróné Sey Katalin: A kistormási éremlelet. F. A. XV. (1963) 55—67. o.

b) Zu vergleichende Prägungen:

Nr. 8 Böhmischer Drittelstater der Serie AA—VII. Au, 2,256 g. Münzkabinett, Berlin. Paulsen 1933, 449 (gleicher Typus wie Paulsen 460).

Nr. 9 Tetradrachme des Typus von Trniny (bei Vel'ký Bysterec). Gefunden bei Kežmarok, Nordslowakei. Ar, 10,06 g. MNM, Budapest. Forrer 1, Fig. 288. Dessewffy 281. Wenig vergrössert.

Nr. 10 »Drachme« von Tótfalu. Ar, 2,48 g. Bundessammlung, Wien, Nr 27 161. Paulsen 1933, 1114. Pink 1939, 514. Wenig vergrössert.

Nr. 11 Detto. Ar, 2,40 g. MNM, Budapest. Paulsen 1933, 1115. Pink 1939, 515.

Nr. 12 »Drachme« von Simmering. Ar, 2,03 g. Paulsen 1933, 906. Katalog der Münzen und Medaillen AG, Basel, Nr 273 (1967), Nr 67.

Karel Castelin (Praha)

Antoninianus lelet Felsőtengelicről

1967 őszén a Tolna megyei Tengelic községhez tartozó Felsőtengelicpuszta - Bogárzó nevű dűlőjében vadászok római ezüstérmekre találtak, amelyeket a mélyszántás hozott felszínre. A lelet bejelentése utáni kiszálláskor még néhány érmet sikerült találni, így összesen 304 darab került elő. Megtaláltuk még a leletet tartalmazó edény néhány peremtöredékét is.

A Balogh Ádám Múzeum kérésére a Magyar Nemzeti Múzeum rendelkezésünkre bocsátotta a fémkereső műszert, Soproni Sándor segítségével átvizsgáltuk a területet, ez azonban újabb eredményt nem hozott.[1]

A lelőhely az észak-déli irányban húzódó fás, mocsaras terület szélénél kiemelkedő magaslat északnyugati részén van. A magaslaton kisebb megszakításokkal római telepnyom (tégla és kerámiatöredékek) húzódik végig.

A lelőhely hitelesítésére 1968 nyarán a Balogh Ádám Múzeum ásatást kezdett, melynek során előkerült falnyomok és falfestménytöredékek római villára engednek következtetni.[2]

A villától északnyugati irányban, az érmek előkerülésének helyén nyitott szelvényben, 60 cm mélységben vékonyfalú, szürke fazék alsó harmadát találtuk még 782 db ezüstéremmel. Az edény kiegészíthető volt az előzőleg előkerült peremtöredékekkel (1. kép).

A teljes lelet 1086 egész és 3 db töredékéremből áll, amelyeknek császárok szerinti megoszlása a következő:

[1] Tengelic (Tolna m., szekszárdi járás) MNM. Adattár XXIV. 441/1967.
[2] Felsőtengelic Bogárzó, MNM. Adattár IX. 120/1969., MNM. Éremtár 24/1969.

	középbr.	denár	ant.
Antonius Pius	1		
Septimius Severus		1	
Julia Domna		1	
Caracalla			2
Elagabalus		3	2
Julia Maesa		1	1
Alexander Severus		4	
Julia Mammaea		2	
Maximinus Thrax		1	
Balbinus			2
III. Gordianus			135
Philippus p.			107
Otacilia Severa			17
Philippus f.			21
Traianus Decius			57
Herennia Etruscilla			21
Herennius Etruscus			16
Hostilianus			4
Trebonianus Gallus			104
Volusianus			71
Aemilianus			10
Valerianus p.			266
Mariniana			4
Gallienus			112
Salonina			96
Valerianus f.			24
Valerianus vagy Gallienus töredék			1
Bizonytalan töredék			2
	Összesen:		1089 db

Az alábbiakban adjuk az érmek jegyzékét, idő és verdék szerinti megoszlásban.[3]

ANTONINUS PIUS
E.) olvashatatlan körirat, fej jobbra
H.) balra álló női alak, olvashatatlan körirat — középbronz

SEPTIMIUS SEVERUS
196—197

Roma

RIC 92a — denár

JULIA DOMNA
196—202

Laodicea ad Mare

RIC 640 — denár

CARACALLA
215

Roma

RIC 258a, 261d — ant.

ELAGABALUS
218—222

Roma

RIC 72f, 120e — ant.
RIC 107, de köpenyben hátulról, 150b, — denár

Antiochia

RIC 146, — denár

JULIA MAESA

Roma

RIC Elag. 263, — denár
RIC Elag. 264, — ant.

[3] A meghatározásnál a RIC megfelelő köteteit használtuk, illetve az általa elfogadott verde és kronológiai beosztás szerint csoportosítottuk az érmeket. RIC = Mattingly, H.—Sydenham, M. A., The Roman Imperial Coinage. London. A további rövidítések: ant. = antoninianus, n. h. = non habet.

ALEXANDER SEVERUS
222—228

Roma

RIC 131 denár

223

RIC 23 denár

225

RIC 50 denár

232

RIC 112 denár

JULIA MAMAEA

RIC Alex S. 332, 338 denár

MAXIMINUS THRAX
236—238

RIC 23 denár

BALBINUS
238 ápr.—jún.

RIC 11 (2) ant.

III. GORDIANUS[4]
238 júl.—239 júl.

RIC 3 (2)

238—239

RIC 1, 2 (3), 4 (2),[5] 5,[6] 6[7]

239 júl.—239 vége

RIC 18 (3)

239

RIC 15, 19

240 jan.—240 nyár

RIC 34

240

RIC 35, 36 (2), 38, 51, 54, 55 (3), 63 (4), 67, 69 (3), 70

241—243

RIC 83 (10), 84 (5), 85, 86 (8), 87, 88 (3), 89 (4), 92 (4), 93 (5), 95 (10)

Antiochia

242—244

RIC 210 (2), 212b, 213 (9), 216 (6),

243—244

Roma

RIC 140 (6), 141, 142, 143 (3), 144 (2), 145 (3), 147, 148 (3), 151, 152, 153 (3), 154 (5), 156

Antiochia

Vö. RIC 229, de H.) AVGG, hybrid

PHILIPPUS P.
244—247

Roma

RIC 27b (12), 28c (13), 31, 32b (2), 36b (3), 36b (subaeratus), 38b, 40b (2), 41, 44b (7), 47, 48b, 49b (5), 50, 51, 52, 53 (2)

245

RIC 2b (2)

[4] III. Gordianustól kizárólag antoninianusokat tartalmazott a lelet, ezért a jegyzékben a pénznemet a továbbiakban nem jelöljük.
[5] Ezt a típust (RIC 193) az antiochiai verde is készíti ebben az időszakban.
[6] Ezt a típust (RIC 202) az antiochiai verde is készíti ebben az időszakban.
[7] Ezt a típust (RIC 205) az antiochiai verde is készíti ebben az időszakban.

246

RIC 3 (5)

247

RIC 5

Antiochia

RIC 75A, 76 (3)

247—249

Roma

RIC 57 (6), 58 (5), 59 (2), 60, 61

248

RIC 7 (H.: bal mezőben A), 9 (H.: bal mezőben B), 15 (2), 21, 24c (6)

249

Antiochia

Vö. RIC 79a, de előlapon a fej jobbra (2)

Pontosabban nem datálhatók

RIC 69[8] (2), 70 (2), 71, 81[9] (3), 86b, 105B, 106, 109[10]

OTACILIA SEVERA

244—246

Roma

RIC Philippus p. 123c (2)

246

E.) M OTACIL SEVERA AVG feje jobbra[11]

H.) RIC Philippus p. 3

246—248

RIC Philippus p.125c (5), 126 (2), 127

248—249

RIC Philippus p.129, 130

248

RIC Philippus p.115, 116b (3)

PHILIPPUS f.

244—246

RIC Philippus p.216c, 218d (9), 219, 220b,

246—247

RIC Philippus p.226

246—248

RIC Philippus p.223, 231 (2)

248

RIC Philippus p.224

247—249

RIC Philippus p.230 (3)

Pontosabban nem datálható

RIC n. h.,[12] E.) IMP M IVL PHILIPPVS AVG, sugárkoronával köpenyben jobbra

H.) PRINCIPI IV VENT, a császár jobbra megy, lándzsát és glóbuszt tart. (1. kép)

TRAIANUS DECIUS

249(?)

RIC 1b, 2b, 5, 7c (2), 17b

[8] Ezek a veretek valószínűleg a perzsákkal kötött béke alkalmából kerültek kiverésre. RIC IV/3. 64 oldal.

[9] Az adventus felirat nem ad közelebbi datálási lehetőséget, mivel nem biztos, hogy a császárnak egy valóságos adventusáról van szó, lehet hogy csak szimbolikus — RIC IV/3 65 oldal.

[10] Ez a hátlap tulajdonképpen Otacilia Severa vereteihez tartozik — RIC IV/3 81 oldal.

[11] Hybrid veret, Otacilia Severa előlapi veretéhez Philippus pater hátlapot kapcsolt.

[12] II. Philippusnak csak a hybrid vereteinél található ez a hátlapi típus — RIC IV/3 100 oldal. Ilyen előlapot RIC csak Antiochiából hoz, ez a 247 vagy 249 évre tehető, ez valószínűsíti, hogy veretünk is ebben az időszakban készült.

249—251

RIC 10b (2), 11b (3), 12b (12), 13 (2), 15b, 16c (3), 20, 21b (8), Vö. RIC 22, de ant.,[13] (2. kép) 28b (8), 29c (3)

250—251(?)

Mediolanum

RIC 36a, 38a, 38b,[14] (3. kép) 81a[15] (Divo Tito), 85b (Divo Traiano), 97 (Divo Alexandro), 98

HERENNIA ETRUSCILLA

Roma

RIC Trai. D. 55b, 58b (11), 59b[16] (9)

HERENNIUS ETRUSCUS

250—251(?)

RIC Trai. D. 138 (4), 142b, 143 (4), 147c (2), 149 (4)

251

RIC Trai. D. 154,[17], (4. kép)

HOSTILIANUS

251(?)

RIC Trai. D. 177b (3)

Antiochia (?)

RIC Trai. D. E.) 193a H.) 196a

TREBONIANUS GALLUS

251—253

Roma

RIC 11, 31 (2), 32 (7), 33 (3), 34, 34A (4)
RIC 35,[18] 36, 37 (2), 38 (5), 39 (3), 41 (3), 42 (3), 44, 46a, 48a (50], 51, 52

Mediolanum

RIC 69, Vö. 9,[19] (5. kép) 70 (6), 71 (6), 72 (3)

Antiochia

RIC 79 (2), 80 (2), 80 E.) VI H.) VII, 80 H.).... 80 E.) VI H.) VI, 82 (3), 82 E.).... H.) IIV, 82 E.) ? H.) VI, 82 E.) .... H.).... (2), 82 E.).. H.).., 83, 83 H.)...., 84 (4), 85 (2), 85 E.)III H.)III, 86, 86 E.)VII H.)VII (2), 89 E.)? H.)?, 89 H.)..., 90 (2), 91 E.).. H.)..., 92 E.).. H.).. (3), 92 E.).... H.)IIV, 92 E.)... H.)..., 92 E.).... H.).... (2), 92 E.).... H.)?, 93 E.)... H.)VII, 95

VOLUSIANUS

251

Roma

RIC Treb. G. 137[20] (6. kép)

251—253

RIC Treb. G. 167 (9), 168 (3), 169 (2), 172 (3), 179 (8), 180 (4), 182 (4), 184 (4), 186 (2), 187 (2), 191, 196[21] (7. kép)

Mediolanum

RIC Treb. G. 205[22] (6), 206 (6),

[13] RIC ezt a típust csak aranyban ismeri.

[14] Hibás veret, a hátlapon IMP C M IVL . . . olvasható a GEN ILLYRICI felirat alatt.

[15] A Dívus széria kibocsátását régebben Gallienus korára tették. De stílusuk, történeti szempontok leginkább azonban súlyuk miatt Traianus Decius korára tehető — RIC IV/3 113 oldal.

[16] Ezt a típust (RIC 65a) az antiochiai verde is készíti ebben az időszakban.

[17] Herennius Etruscusnak, mint augustusnak rendkívül ritkák a veretei — RIC IV/3 113 oldal — ez azok közé tartozik. A gótok felett aratott győzelem emlékére készült 251-ben.

[18] A hátlap valószínűleg a mediolanumi verde készítménye, csak az előlap a római verdéé. — RIC IV/3 162 oldal, 35 jegyzet.

[19] De az E.) (IMP C C VIB TREB GALLVS AVG, ezt csak a mediolanumi verde alkalmazta. H.) csak a római verdében készültek ilyen hátlapok, de csak aranyban.

[20] Hybrid veret Volusianusnak, mint caesarnak készült ez az előlap, a hátlap Philippus pateré.

[21] Hybrid veret, előlapja Volusianusé, de hátlapja III. Gordianushoz tartozik.

[22] Ezt a típust (RIC 217) az antiochiai verde is készítette ebben az időszakban.

Antiochia

RIC Treb. G. 214, 219, 225[23] E/III, (8. kép) 228 E.)VII, 230a E.)... H.)?, 230a E.).. H.)?, 237a E.).... H.).... (2)

253

Roma

RIC Treb. G. 92, 141 (5), 166

AEMILIANUS

253—

RIC 2b (3), 6 (2), 7, 8 (2), 9, 11

VALERIANUS P.

253

RIC 74 (14), 89 (4)

253—254

RIC 71 (2)

Antiochia

RIC 278 (2), 292

254

Roma

RIC 92 (Conserva) (2), 92 (Conservatori)(2), 121 (7), 124 (8), 125 (3), 131, Vö. 140[24] de E.) IMP VALERIANVS P AVG, sugárkoronával köpenyben jobbra (9. kép)

254—255

Viminacium

RIC 209, 210, 213, 215 (4), 218 (2)

255

Roma

RIC 142b

255—256

RIC 56, 75, 87 (21), 87[25] (10. kép), 86 v. 87 (töredék) 90 (6), 93 (2), 99 (3), 101, 113 (2), 126 (3), 137

Antiochia

RIC 285 (3), 286 vagy 287 (töredék), 293 (2)

Lugdunum

256

RIC 6

Roma

RIC 119

Viminacium

RIC 216 (2)

Roma

256—257

RIC 72 (11), 73 (16), 104 (5), 117 (3), 127 (2), 128 (25)

257

RIC 46, 106, korbáccsal (10)

Mediolanum

RIC 237, 240 E.)C nélkül, 241, 245 (7), 248, 253 (4), 257 (9), 259 (2), 264, 264, E.)C nélkül 266[26] (2), 271 (4), 277 (3)

257—259

RIC 252

[23] RIC ennél a típusnál az előlapon nem ismeri a III. jelzést, csak pontokat említ. RIC Trebonianus Gallus 225 jegyzet.

[24] Ez az előlapi körirat csak Lugdunumból (258) vagy Mediolanumból (257—259) ismeretes, viszont a hátlapot RIC a római verdénél hozza 254-ben. Mivel ebben az esetben a hátlapnak nagyobb a datálóértéke, a veretet a 254 évre tehetjük.

[25] Az előlap felirata hibás: IMP C P LIC VLERIANVS (sic) P F AVG

[26] Lugdunumban is készült ez a típus (RIC 23), de valamivel később 258—259-ben.

Antiochia

RIC 283

258

Lugdunum

RIC 16 (2)

258—259

RIC 13, 12,de E.) feliratban pontok VALERIANUS·P.F·AVG

Mediolanum

RIC 250 (3), 251 (3),

259

RIC 260 (3), 262 (3), 262, de Victoria pajzsot tart (5)

Pontosabban nem datálhatók

RIC n. h.,[27] E.) IMP VALERIANVS P F AVG a császár sugárkoronás feje jobbra, köpenyt és páncélt visel.

H.) PAX AVGG Pax balra áll, ágat és átlósan sceptrumot tart. (11. kép)

RIC n. h., E.)[28] IMP VALERIANVS AVG a császár sugárkoronás feje jobbra, köpenyt és páncélt visel.

H.) LIBERALITAS AVGG Liberalitas balra áll, tesserat és bőségszarut tart. (12. kép)

E).[29] IMP C P LIC VALERIANVS P F AVG a császár sugárkoronás feje jobbra, köpenyt és páncélt visel.

H.) RIC 121. (13. kép)

E.)[30] IMP VALERIANVS P F AVG, a császár sugárkoronás feje jobbra, köpenyt és páncélt visel.

H.) RIC 22 (14. kép)

E.) ...ALERI... AVG, a császár sugárkoronás feje jobbra.

H.) Olvashatatlan körirat, katona lándzsával balra áll, előtte térdelő alak.

MARINIANA

254

Roma

RIC 6 (3)

256—257

RIC 3

GALLIENUS

253

RIC 131[31] (3)

254

RIC 115c, 132 (4), 170F, 181[32] (5)

254—255

RIC 134, 143C Conserva (10), 144[33] (3), 158, 161

255—256

RIC 125, 148 (3), 182 (5)

Ázsia

RIC 446, 447 (3)

Roma

256—257

RIC 145, 162 (3), 178

[27] Ilyen előlapot használ a lugdunumi (257) és a mediolanumi (257—259) verde is, utóbbiban ilyen hátlapi veretek is készülnek, de ezt az elő- és hátlapot együtt RIC nem ismeri.

[28] Ezt az előlapot Roma (257—259) és Mediolanum (258—259) is használja, ugyancsak ezt a hátlapi típust is, de együttes előfordulásukat RIC nem ismeri.

[29] Valószínűleg a római verde készítette ezt a veretet, mivel ez az előlap és hátlap is ismeretes innen, csak együttes előfordulásukat RIC nem hozza.

[30] Valószínűleg lugdunumi a veret, mivel ilyen elő- és hátlap csak ott fordul elő, bár párosításukat egy vereten RIC nem hozza.

[31] Valerianus p. és Gallienus 259-ig együtt uralkodtak. A leletben Gallienustól kizárólag a közös uralom idején készült veretek vannak.

[32] Ezeket a típusokat még a viminaciumi verdében is verték ugyanebben az időben (RIC 361.)

[33] Ezeket a típusokat még a viminaciumi verdében is verték ugyanebben az időben (RIC 293.)

Ázsia

RIC 441, 444F

Mediolanum

257

RIC 377, 382C (6), 391 (2), 395 (3), 396, 398, 399A (4), 402C (3), 403C (2), 404C (6), 391C[34] (5)

253—257

Roma

RIC 155[35]

257—258

RIC 175F (4) GERM, 185, 186 (6)

Mediolanum

RIC 397C (6), 410F (4)

Lugdunum

258—259

RIC 18 (mellkép b.), 18f

Pontosan nem datálhatók

RIC n. h.[36] E.) GALLIENVS P F AVG GERM, a császár sugárkoronás feje jobbra, köpenyt és páncélt visel.
H.) RIC 73

RIC n. h.[37] E.) IMP GALLIENVS P AVG, a császár sugárkoronával jobbra, köpenyt és páncélt visel
H.) CONCOR EXERC Concordia áll balra, oltár felett paterát tart és bőségszarut (15. kép)

RIC n. h.[38] E.) IMP C P LIC GALLIENVS AVG, a császár sugárkoronával jobbra, köpenyt és páncélt visel
H.) RIC 94 (2) (16. kép)

Bizonytalan veret, Valerianus, vagy Gallienus, töredékes.
E.) A felirat elmosódott, a császár sugárkoronás feje jobbra.
H.) Felirat elmosódott, talán Virtus áll balra.
E.) IMP GAL (LIENVS... AV)G, a császár sugárkoronás feje jobbra, páncélt visel.
H.) RIC 167

SALONINA

253

Roma

RIC 39 (22)

254

RIC 28 (5)

255—258

Ázsia

RIC 63 (2)

256—257

Roma

RIC 35[39] (2)

Mediolanum

RIC 58

Ázsia

RIC 68 (2)

Lugdunum

[34] Ez a típus ebben az időben a római verdében is készült (RIC 341.)
[35] Ezt a típust (RIC 389.) ebben az időben még a mediolanumi verdében is verték.
[36] Ezt a hátlapot kizárólag a római verde készítette, az előlap más verdéknél is előfordul. E két oldal párosítását RIC nem ismeri.
[37] Ez az előlapi körirat csak Lugdunumban (258—259) vagy Mediolanumban (257—259) fordul elő — RIC V/1. 67 oldal.
[38] Valószínűleg a római verdében készült a darab 254-ben, mivel RIC 94-től csak abban különbözik, hogy E) a császár sugárkoronát, köpenyt és páncélt visel.
[39] A mediolanumi verde is készített ebben az időszakban ilyen típusú vereteket (RIC 59.).

257—258
RIC 7 (2)
Roma
RIC 29[40] (33)
Mediolanum
RIC 59 (2), 61, de változat[41]
258—259
Ázsia
RIC 71
Pontosabban nem datálhatók
Roma
RIC 21, de H.) a mezőben P nélkül[42] (23)

VALERIANUS F
253—255
RIC 13 (8)
254—255
RIC 19 (8), Vö. 19 de H.)AGG, 20 (2)
Antiochia
RIC 50
255
RIC 53
Roma
257
RIC 22
256—259
RIC 24 (2)
Töredékes, nem meghatározható darabok
1. E.)?, H.)... AVGG
2. E.)... NVS P F AVG H.) FELICI... ábrázolást nem látni.

A lelet a verdehelyek megoszlása szempontjából a szokásos képet adja. A Róma városi verdében készült az együttesben előforduló legtöbb antoninianus, kevesebb a lungdunumi, antiochiai, mediolanumi és viminaciumi veretek száma.

A lelet császárok szerinti összetétele azt mutatja, hogy a tulajdonos a gyűjtést III. Gordianus uralkodása alatt kezdte el, addig csak szórványosan néhány darab szerepel a III. század első felének uralkodóitól. Tehát a 238—259 közötti periódus az, amelyben az érmek zöme készült, illetve Pannoniába került. Hogy miért III. Gordianustól tömeges, ebben és — csak egy másik leletet ragadva ki a sok közül — a kistormási leletben az érmek száma annak más oka is lehet, és pedig az, hogy bár az antoninianusok,előszöri kibocsátása Caracalla nevéhez fűződik, verésük tömegessé csak III. Gordianustól válik. Valószínű, hogy katona volt a lelet tulajdonosa, hiszen ilyen rendszeres javadalmazásban, amit az együttes összessége feltételez, elsősorban katonák részesültek.[43]

A lelet záródását Valerianus p. (RIC 260, 262) mediolanumi, Gallienus (RIC 18) lugdunumi, Salonina (RIC 71) ázsiai, és Valerianus f. (RIC 24) Róma városi antoninianusai adják. Az utóbbi uralkodónak consecratios veretei nincsenek a leletben. A fenti típusok kiverése a 258—59 évre tehető. Göbl néhány évvel korábbinak tartja őket, így a 257—258 évhez kapcsolja azokat.[44]

A 248—260 közötti időszakban mozgalmas korszakát élte Pannonia a megújuló barbár támadások miatt.[45] E lelet elrejtése ebben az időszakban nem egyedülálló. Egész sora az antoninianus kincseknek került földbe a 259—260. években. Egész Pannonia területét éri a barbárok támadása, szarmaták és quadok, vagy a roxolánok a támadók.[46] A Dráva—Száva közéről délről északra nyomulva özönlik el a tartományt. Útjukat éremkincsleletek és elpusztult tele-

[40] Ugyanilyen veretek készültek Ázsiában egy évvel később (258—259 között, RIC 64.)
[41] BENERI GENETRICI — RIC V/1. 114 oldal, 2. jegyzet.
[42] RIC ezeket a Salonina vereteket Gallienus egyeduralkodása alatti időszakhoz sorolja, tehát 259-re illetve azutánra. Ezt valószínűtlennek tartjuk, mivel Gallienusnak a leletben előforduló összes veretei a közös uralom idejéből származnak.
[43] Soproni, S.: Az ercsi éremlelet. NK. LXII—LXIII. (1963—64) 16—17 oldal.
[44] Göbl, R.: Der Aufbau der römischen Münzprägung in der Kaiserzeit. NZ. 74. (1951) 8—45.
[45] Mócsy, A.: Pannonia PWRE Suppl. IX. (Stuttgart 1962) 566 oldal.
[46] Fitz, J.: Ingenuus et Régalien. Collection Latomus Vol. LXXXI. (Bruxelles-Berchem 1966) 49 oldal.

pülések mutatják.[47] Ilyen éremlelet Visnye,[48] Görgeteg,[49] Nagyberek,[50] Kistormás,[51] Szakcs,[52] Korong,[53] Belatinc,[54] Enying,[55] Dunaújváros,[56] Kabhegy,[57] Felsőcsepely,[58] Rábakovácsi,[59] Mérges,[60] Apetlon, Carnuntum tábor, Berndorf, Hochneukirchen[61] helységekben került elő.[62] Ebben az időben Pannonián keresztül ellenséges támadás éri Észak-Itáliát is,[63] de nemcsak Pannoniában vannak bajok, a raetikai és rajnai limes mentén is szorongatják a római birodalmat a mozgolódó barbárok.[64]

Nem kétséges, hogy a tengelici lelet elrejtése is ezekhez az eseményekhez köthető. A Tengelictől mintegy 20 km-re — 1961-ben — előkerült kistormási éremlelettel sok hasonlóságot mutat, nemcsak összetételében, hanem a leletek záródása körüli utolsó sorozatok típus- és számszerű azonosságában is. A kistormási lelet 809 db éremből áll. Jóllehet a felsorolt leletek mind 258—259. évi záródásúak, de ha alapos vizsgálat alá vennénk zárósorozataikat, valószínű, hogy apróbb kronológiai eltéréseket mutatnának.

Visszatérve a két kincs összehasonlítására; mindkettőben előfordul II. századi veret is, a kistormásiban (a továbbiakban K. rövidítésben) Faustina iun. denára, a tengeliciben (s továbbiakban T.) Antoninus Pius középbronza. Ugyanazok a császárok fordulnak elő mindkét leletben, illetve K.-ban Geta, Macrinus, Julia Soemias, Julia Paula és Aquilia Severa is szerepelnek egy-egy denárral. K.-ban viszonylag több a denár — 91 db — T.-ben csak 13 db. K.-ban is III. Gordianustól látszik folyamatosnak a gyűjtés, noha a III. Gordianus előtti érmek száma relatív és abszolút értelemben is több K.-ban (92 db), mint T.-ben (21 db). Így K.-ban az érmek 88,62%-a jut a 238—258/59 közötti évekre, T.-ben pedig 98,07%-a.

Az utolsó uralkodók alatt — Valerianus p., Gallienus, Salonina, Valerianus iun. — hasonló az érmek számának megoszlása a két leletben. Ha a százalékos arányokat összehasonlítjuk, akkor alig találunk differenciát a két lelet között. (Lásd az alábbi táblázatot.)

	Kistormás (809)	Tengelic (1089)	Kistormás típus		Tengelic típus	
			össz.	közös	össz.	közös
Valerianus p.	192	266	53	29	60	29
Gallienus	83	112	40	26	41	27
Salonina	67	96	9	3	12	3
Valerianus iun.	16	24	8	4	8	4
Összesen:	358 44,25%	498 45,72%				

[47] Fitz, J.: I. m. 61 oldal.

[48] N. K. XXI—XXII. (1922.) 29 oldal.

[49] 179/1876. Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) Éremtára — Éremleletek.

[50] Nagybereken több lelet került elő, a közelében levő Szalacska szőlőhegyről, ezek hol szalacskai, hol nagyberki leletként futnak.

I. Szalacskai lelet Gohl, Ö.: NK. VII. (1908) 122 oldal.
II. Nem tárgyaljuk, mert nem ezzel a korral zárul.
III. Nagyberek Harsányi, P.: NK. VII. (1908) 119 oldal.
IV. Szalacska. R. Alföldi, M.: NK. L—LI. (1951—52) 7—19 oldal.
V. Nagyberek. MNM. Éremnapló 57/1934.
VI. Nagyberek 278/1934. MNM. Éremleletek.

[51] Biróné, Sey, K.: FA XV. (1963) 55—67 oldal.

[52] MNM Éremnapló 189A/1914.

[53] NK I. (1902—1903) 39—42 oldal.

[54] MNM Éremtár 151/1878.

[55] MNM 1871 augusztus — Éremleletek.

[56] Dunaújváros = Sztálinváros — R. Alföldi, M.: NK. LII—LIII. (1953—54) 5—8 oldal.

[57] Kubitschek, W.: JÖAI VI. (1903) 107—110 oldal.

[58] Gohl, Ö.: NK III. (1904) 34 oldal.

[59] R. Alföldi, M.: FA VI. (1954) 62—73.

[60] Börzsönyi, A.: NK XIV. (1915) 98 oldal.

[61] *Apetlon:* Göbl, R.: Der römische Münzschatzfund von Apetlon (Eisenstadt 1954). *Carnuntum:* Bortlik, J.: J. A. III. (1909) 230 oldal, *Berndorf:* Kubitschek, W.: Uo. 231. *Hochneukirchen:* Jahrb. f. Landeskunde v. Niederöst. III. (1949—52) 123 oldal.

[62] Újabban Szombathely környékén találtak egy több, mint 300 darabból álló antoninianus leletet, amely szintén ezzel a korral zárul. Szentléleky Tihamér közléséből értesültem erről, amelyért ezúton mondok köszönetet.

[63] R. Alföldi, M.: Zur den Militärreformen des Kaisers Gallienus. Limes-Studien, Vorträge des 3. Internat. Limes-Kongressus in Rheinfelden Basel 1957. (Basel 1959) 13—18 oldal.

[64] Walser, G.—Pekáry, T.: Die Krise des römischen Reiches (Berlin 1962) 47 oldal.

Egy-egy uralkodónál, ha a típusok hasonlóságát nézzük, azt látjuk, hogy több, mint 50%-ban azonosak. Így Valerianusnál közös típus a RIC 6, 71, 72, 74, 87, 92, 99, 101, 106, 117, 121, 125, 126, 142, 209, 213, 216, 241, 245, 252, 253, 257, 262, 264, 271, 285, 286, 292, 293, Gallienusnál RIC 18, 18(f), 125, 131, 132, 143(c), 144, 145, 148, 158, 162, 170(F), 175(F), 178, 181, 182, 382(c), 391, 397(c), 398, 399(A), 402(c), 403(c), 404(c), 410(F), 444(F),
Saloninanál RIC 29, 35, 39,
Valerianus iuniornál RIC 13, 19, vö. 19, 20,

Mindkét leletben megvan a közös zárósorozat Valerianus p. RIC 262 és Gallienus RIC 18, amelyek a földbe rejtés idejének közös időpontját adják és a fentiekben vázolt eseményekhez kapcsolják.

Albeker Mária — Bíróné Sey Katalin

ANTONINIANUS-FUND VON FELSŐTENGELIC

Im Jahre 1967 fand man auf der Pusta Felsőtengelic, welche zur Gemeinde Tengelic im Tolnaer Komitat gehört, römische Antoninianen sowie Gefäßscherben. Am Fundplatz wurden Ausgrabungen durchgeführt welche die übrigen Teile des Gefässes, darinnen Silbermünzen, zu Tage brachten. Der Fund bestand aus 1086 Münzen sowie drei Bruchstücke. Während der Ausgrabungen fand man Mauerspuren und Stücke der Wandmalerei, so dass es wahrscheinlich ist, dass hier einst eine römische Villa stand.

Das Fundmaterial, nach Prägestätten geordnet, zeigt das übliche Bild der pannonischen Funde. Die meisten Prägungen stammen aus der Römischen Münzanstalt, aber auch Exemplare aus Lugdunum, Mediolanum Viminacium und Antiochia sind vertreten.

Den Beschluss bilden: Valerianus P. (RIC 260, 262) aus Mediolanum, Gallienus (RIC 18) aus Lugdunum, Saloninus (RIC 71) mit asiatischen und Valerianus F. (RIC 24) mit Stadtrömischen Antoninianen. Die Consecrationsmünzen der letzteren Herrscher kommen im Material nicht vor. Die Emission der obigen Typen ist auf die Jahre 258—259 zu setzen.

Der Fund von Tengelic schliesst sich an jene zahlreichen Schatzfunde an, welche im Gebiet dieser Provinz in derselben Zeitspanne vergraben wurden. Solche Münzfunde sind jene von Visnye, Görgeteg, Nagyberek, Kistormás, Szakcs, Korong, Belatinc, Enying, Dunaújváros, Kabhegy, Felsőcsepely, Rábakovácsi, Mérges, Apetlon, das Lager Carnuntum, Berndorf und Hochneukirchen, die alle in dieser Zeit in die Erde kamen. Ihre Vergrabungszeit ist, samt jener von Tengelic, mit dem Barbarenangriff der Sarmaten und Quaden, oder mit der Roxolanen-Invasion in Zusammenhang zu bringen.

A nyáregyházi lelet éremanyaga

Nyáregyháza—Újlengyel közötti országút 15. sz. kilométerkövétől D—DNY-i irányban 300 m-re szőllőmunkák közben kincslelet került elő, amely XIII. századi pénzeket és ékszereket — két csiszolt hegyikristályt, egy fülbevalót, három karperecet, három gyűrűt, egy hajkarikát és egy csatot — tartalmazott.

Az éremanyag 759 db magyar lemezpénzből, 977 db friesachi, 14 db kölni, 1 db német császári és 4 db bécsi denárból áll, 1 db érmet kopottsága miatt nem lehetett meghatározni. A lelet elrejtésének módját két darab pénz mutatja világosan, mindkettőn vászonmaradványok vannak, a leletet tehát vászonzacskóban rejtették el. E lelettől mintegy 200 méter távolságra előkerült lelet — 8 db magyar lemezpénz és 16 db friesachi denár — feltételezhetően ehhez a lelethez tartozott, bizonytalanság miatt azonban külön kezeljük.

A lelet részletes meghatározását az alábbiakban adjuk:

Rövidítések:

CNH. = Réthy L.: Corpus Nummorum Hungariae. Bp. 1899.
L. = A. Luschin-Ebengreuth: Friesacher Pfennige Numismatische Zeitschrift. 56. (1923) 33—146., VIII—XXV. tábla.
BC. = E. Baumgartner: Die Frühzeit der Friesacher Pfennige. Carinthia. I. 142. Jahrgang. Heft 1—3. Klagenfurt, 1952.
BE. = E. Baumgartner: Das Eriecensis-Gepräge und seine Beischläge. Numismatische Zeitschrift. 68. (1935) 67—88.
BB. = E.Baumgartner: Die Blütezeit der Friesacher Pfennige. Numismatische Zeitschrift. 73. (1949) 75—106., 78.(1959) 14—57., 79. (1961) 28—63.
Häv. = W. Hävernick: Die Münzen von Köln. Köln. 1935.
LWM. = A. Luschin-Ebengreuth: Wiener Münzwesen im Mittelalter. Wien und Leipzig. 1913.

A) MAGYAR

1. CNH. 271. jegy nélküli — 59 db
Az ép példányok:

0,37 g	0,28 g	0,20 g
0,36 g	0,27 g	0,19 g (2 db)
0,35 g	0,25 g (2 db)	0,18 g (2 db)
0,32 g	0,23 g	0,16 g
0,31 g (2 db)	0,22 g (2 db)	0,12 g
0,30 g (3 db)	0,21 g	

2. CNH. 271. jegy: az országalma keresztje és a király feje között pont. — 2 db
0,25 g 0,19 g

3. CNH. 271. jegy: az országalma keresztje és a király feje között csillag. — 3 db
0,28 g 0,26 g 0,25 g

4. CNH. 271. jegy: az országalma keresztjének felső szárán egy pont. — 2 db
0,26 g 0,15 g

5. CNH. 271. jegy: A B-betű alatt egymás mellett két pont. — 2 db
0,37 g 0,29 g

6. CNH. 271. jegy: az R-betű felett pont helyett ék van. — 2 db
0,28 g 0,26 g

7. CNH. 271. jegy: az R-betű felett egymás felett két pont. — 1 db
0,26 g

8. CNH. 271. jegy: a király törzsén felül egy pont. — 2 db
0,22 g 0,19 g

9. CNH. 272—273. jegy nélkül. — 63 db
Az ép példányok:

0,25 g	0,20 g	0,15 g (6 db)
0,22 g	0,18 g (4 db)	0,13 g
0,21 g	0,17 g (4 db)	0,10 g

10. CNH. 272—273. jegy: az orr előtt pont. 6 db
Egy db ép példány: 0,17 g
11. CNH. 272—273. jegy: a száj előtt pont. 4 db
Egy db ép példány: 0,17 g
12. CNH. 272—273. jegy: a nyak alatt pont. 1 db
0,20 g
13. CNH. 279.: az állványban öt pontból álló pontsor. 351 db
Az ép példányok:

0,35 g	0,24 g (2 db)	0,15 g (16 db)
0,33 g	0,23 g (6 db)	0,14 g (3 db)
0,32 g	0,22 g (18 db)	0,13 g (2 db)
0,31 g (2 db)	0,21 g (4 db)	0,12 g (3 db)
0,29 g	0,20 g (20 db)	0,11 g (2 db)
0,28 g (5 db)	0,19 g (6 db)	0,10 g
0,27 g (5 db)	0,18 g (11 db)	0,09 g
0,26 g (4 db)	0,17 g (5 db)	
0,25 g (17 db)	0,16 g (7 db)	

14. CNH. 279: az állványban hat pontból álló pontsor 10 db
Az ép példányok:

0,29 g	0,28 g	0,27 g
0,21 g	0,13 g	

15. CNH. 279: az állványban hét pontból álló pontsor 36 db
Az ép példányok:

0,38 g	0,22 g (2 db)
0,33 g	0,20 g (4 db)
0,32 g	0,19 g
0,27 g	0,18 g (2 db)
0,25 g	0,15 g
0,23 g	0,13 g

16. CNH. 279: az állványban nyolc pontból álló pontsor 4 db
Az ép példányok:
0,25 g (2 db)
17. CNH. 279: az állványban kilenc pontból álló pontsor 3 db

0,30 g	0,27 g	0,25 g

18. CNH. 279: hibás veretek, a lemezre kétszer ütöttek 8 db

0,30 g	0,15 g	0,05 g
0,20 g	0,11 g	
0,18 g (2 db)	0,10 g	

19. CNH. 280: jegy nélkül: 102 db

0,33 g	0,26 g	0,20 g (6 db)
0,31 g	0,25 g (3 db)	0,19 g (4 db)
0,30 g	0,24 g	0,18 g (6 db)
0,29 g	0,23 g (2 db)	0,17 g (4 db)
0,28 g	0,22 g (9 db)	0,16 g (2 db)
0,27 g (4 db)	0,21 g	0,14 g
		0,12 g

20. CNH. 280. B∈ .LA R∈X 9 db
Az ép példányok:

0,27 g	0,25 g	0,20 g
		0,16 g

21. CNH. 280. B∈: LA R∈X 4 db

0,34 g	0,30 g	0,26 g
		0,18 g

22. CNH. 280. B∈ ✳LA R∈X 4 db

0,22 g	0,20 g	0,18 g
		0,16 g

23. CNH. 280. B∈▲LAR∈X 9 db

0,30 g (2 db)	0,27 g	0,21 g
		0,13 g

24. CNH. 280. B∈LA . R∈X 8 db
Az ép példányok:

0,21 g	0,20 g (2 db)	0,19 g

25. CNH. 280. B∈LA▲R∈X 3 db
1 db ép példány.
0,16 g
26. CNH. 280. B∈LA∘R∈X 8 db

0,25 g	0,22 g	0,16 g
0,23 g	0,21 g	0,15 g

27. CNH. 280. B∈LA✳R∈X 5 db
28. CNH. 280. B∈LA R∈•X 9 db

0,25 g (2 db)	0,19 g (2 db)	0,17 g (2 db)
0,20 g	0,18 g	0,16 g

29. CNH. 280. B∈LA R∈∘X 2 db
1 db ép példány:
0,22 g

30. CNH. 280. B∈LA R∈X 1 db
0,27 g
31. CNH. 280. B∈LA R∈X• 14 db
Az ép példányok:
0,32 g 0,30 g 0,27 g
0,17 g
32. CNH. 280. B∈LA R∈X▲ 7 db
1 db ép példány:
0,17 g
33. CNH. 280. kopott példányok 13 db
34. CNH. 280. utánzata, zavaros körirattal (1—2 kép) 2 db
0,34 g 0,18 g

B) FRIESACH

35. L. 4. 1 db
1,17 g
I. Eberhard salzburgi érsek (1147—1164) Friesach
36. L. 4. hibrid. (3. kép) 1 db
E) álló alak, jobb kezében pásztorbot, baljában könyv.
... V ... ⎍N ~ ...
0,73 g
37. L. 4. hibrid (4. kép) 1 db
E) álló alak jobb kezében liliom, baljában pásztorbot +CR.....
0,80 g
38. L. 5. BC. 7a. 8 db
1,29 g 1,21 g 1,12 g
1,24 g 1,20 g 1,05 g
1,22 g 1,15 g
I. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.
39. L. 6. BE. 1. 59 db
Az ép példányok:
39. 1,38 g 1,21 g (4 db) 1,07 g
1,35 g 1,20 g 1,05 g (2 db)
1,29 g 1,18 g 1,03 g
1,27 g 1,15 g (5 db) 1,00 g
1,26 g 1,13 g (3 db) 0,98 g (2 db)
1,25 g (2 db) 1,12 g (2 db) 0,95 g
1,23 g 1,10 g 0,94 g
1,22 g 1,08 g (4 db) 0,92 g
0,79 g
1164—1180 közötti friesachi veret.
40. L. 6. BE. 2. 24 db
Az ép példányok:
1,21 g 1,10 (2 db) 0,98 g (2 db)
1,20 g 1,09 g 0,88 g
1,15 g 1,05 g 0,84 g
1,14 g 1,02 g (2 db) 0,83 g
41. L. 6. BE. 3. 3 db
1 db ép példány:
1,30 g (1164—1183 közötti friesachi veret).
42. L. 6. BE. 13. 1 db
0,93 g 1190 előtti friesachi veret.
43. L. 6. BE. 23. 1 db
1,10 g 1190 körüli friesachi veret.
44. L. 6. BE. 36. 1 db
Körülnyírt példány.
1180 utáni veret ismeretlen (Gurk, vagy Strassburg?) verdéből.
45. L. 6. BE. 83. 1 db
1,15 g. Steier veret a XIII. sz. első harmadából.
46. L. 6. hibrid, L. XIX. t. I/1. 1 db
1,01 g. Valószínűleg II. Ulrich karinthiai hg. (1181—1202) verete.
47. L. 6. hibrid. (5. kép) 1 db
E) mellkép, mindkét kezében keresztet tart ..... ∽∈P∽
1,16 g
A felirat csupán (∈B∈RHARD) ∽∈P∽-re oldható fel, s mivel az éremkép nem barbarizált, talán II. Eberhard salzburgi érsek (1200—1246) veretének tekinthető.
48. L. 6. változata (6. kép) 1 db
E) álló egyházfő, jobbjában pásztorbot, baljában könyv van, amelyet X tölt ki. Feliratöredéke: + ∈ ..... ∽
1,19 g
A kép és betűtípus nem barbarizált. II. Eberhard érsek vereteire emlékeztet, így feltételezhetően neki tulajdonítható. Ebben az esetben a felirat + ∈(B∈RHARD) ∽-ra, vagy + ∈(B∈RHARD ∽ ∈P) ∽-re oldható fel.

49. L./. feliratváltozata (7. kép) 1 db
A felirat nem visszafelé tartó:
ЄIA... M... Є ~ I ~
1,09 g

50. L. 6. utánzata (8. kép) 1 db
E) barbarizált éremkép, a felirat nem visszafelé tartó (?): ~ IЄИ.....
1,00 g

51. L. 6. barbarizált utánzata (9. kép) 1 db
E) barbarizált kép, értelmetlen felirattöredékkel.
H) a templomnak 3 ablaka van.
1,07 g

52. L. 6. kopott példányok 18 db
XII. századvégi friesachi veretek.

53. L. 8. 3 db
1,20 g 1,12 g 1,00 g
II. Eberhard salzburgi érsek, Friesach.

54. L. 8. utánzata (10. kép) 1 db
E) a kezekben tartott tárgyak nem vehetők ki. A felirati mező kopott, de a +-al kezdődő felirat első betűje tisztán látszik: ~
0,98 g

55. L. 8. utánzata (11. kép) 1 db
E) barbarizált éremkép. Körülvágás miatt a felirat nagyrészben nem olvasható:
ЄBЄ.....

56. L. 8. utánzata (12. kép) 1 db
E) barbarizált éremkép. Körülvágás miatt a felirat nagyrészben nem olvasható.
...I ∽ — HЄ... A H előtt értelmetlen feliratrész.

57. L. 8. utánzata (13. kép) 1 db
E) barbarizált éremkép; a kereszt szárait csupán pontok jelzik. Értelmetlen felirat, ill. feliratot utánzó vonalak.
Csonkított.

58. L. 8. utánzata (14. kép) 1 db
E) barbarizált éremkép, a — csonkítás miatt — megmaradt felirati mezőben értelmetlen vonalak között:
...A... ... kivehető.

59. L. 8. utánzata (15. kép) 1 db
E) a kereszt és könyv felcserélve.
~ ...H.....
1,20 g

60. L. 8. utánzata (16. kép) 1 db
E) barbarizált éremkép, a feliratból ∧ (?) H... vehető ki.
1,20 g

61. L. 8. kopott példányok. 9 db

62. L.10. 21 db
Az ép példányok:
1,30 g 1,21 g 1,07 g
1,25 g 1,17 g 0,98 g
1,24 g 1,16 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

63. L.10. hibrid (17. kép) 1 db
E) mint BB. 95.; a felirati mezőbe nyúló liliom az első és a második betű között van. Felirat: +...ꝛ RN...RꝏV ~
1,07 g
A felirat csak +/ꝑ/ꝛ RN/A/RꝏV ~ vagy +/ꝑ/ꝛ RN/HA/RꝏV ~-ra oldható fel és csak Bernhard karinthiai hg-et (1202—1256) jelentheti. Az éremkép és a felirat nem barbarizált, hanem tiszta és világos, így minden bizonnyal a herceg veretének kell tartanunk, míg a betűtípusok Heiligenkreuzra utalnak.

64. L.13. 16 db
Az ép példányok:
1,36 g 1,12 g 1,04 g
1,15 g 1,08 g 1,03 g
1,14 g 1,07 g 1,02 g
0,86 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

65. L.13. feliratváltozata (18. kép) 1 db
... ~ ⊢ ∧ .....
0,82 g

66. L.13. hibrid (19. kép) 1 db
E) mint BB. 107. Felirattöredéke:
+ Є ꝑ Є ..... ∽ ꝛ ∽
1,08 g
A gurki püspök verete Bernhard karinthiai hg-fel. Heiligenkreuz.

67. L.13. hibrid. (20. kép) 1 db
E) mint BB. 175. Felirattöredéke:
+ ∽ ..... ↄV ..... ·O
0,99 g

68. L.13. utánzata (21. kép) 1 db
E) mint BB. 275. Felirattöredéke:
I∈И .....
0,92 g

69. L.14. 14 db
Az ép példányok:

1,16 g	1,10 g	0,77 g
1,15 g	0,95 g	0,65 g
1,12 g (2 db)	0,94 g	0,62 g

II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

70. L.14. utánzata (22. kép) 1 db
E) a felirat a kép oldalsó részén kezdődik: + ⊓ || ⊥ .....
Csonka.

71. L.14. utánzata. (23. kép) 1 db
E) barbarizált éremkép; a feliratból csupán egy ∽ betű vehető ki.
H) az angyal feje profilban.
Csonka.

72. L.15. 31 db
Az ép példányok:

1,35 g	1,22 g	1,00 g
1,30 g	1,13 g(2 db)	0,96 g
1,29 g	1,09 g	0,95 g
1,24 g	1,05 g	

II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

73. L.15. vált. BB. 91. 1 db
Felirat: E) + ...ЯОЯD
H) PH... ~ Є R
1,10 g

74. L.15. feliratváltozat. (24. kép) 1 db
E) + ... ~ ... Λ
H) olvashatatlan
0,77 g

75. L.15. feliratváltozat. (25. kép) 1 db
E) + ↄV...A — R...I∈
H) F.....ACH.
0,90 g
A felirat minden bizonnyal + ↄV/XC/A — R/INTH/I∈-re oldható fel, s így e veretben a karinthiai hg. (Bernhard) II. Eberhard salzburgi érsek Friesachban vert pénzének utánzatát kell látnunk. A verde bizonytalan, bár a ↄ betű formája Heiligenkreuzra utal.

76. L. 15. feliratváltozat. (26. kép) 1 db
E) + IA.....I
H) + ...∽ I(?)C...
0,78 g

77. L. 15. utánzata (27. kép) 1 db
E) Az egyházfő baljában kulcs helyett kereszt van. Felirattöredéke:
+ O∈ Д R.....O·V
H) N.~T(?)
Csonka.

78. L. 15. utánzata (28. kép) 1 db
E) Az egyházfő mindkét kezében pásztorbot; felirat kivehetetlen.
H) barbarizált kép; felirat: HIV.....
Csonka.

79. L. 17. BB. 31.
Az ép példányok:

1,40 g	1,20 g	1,05 g
1,34 g	1,17 g	1,03 g
1,33 g	1,15 g	0,97 g (2 db)
1,32 g	1,12 g (2 db)	0,92 g
1,23 g	1,09 g	0,77 g
1,22 g	1,07 g	0,75 g
		0,72 g

II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

80. L. 17. feliratváltozata (29. kép) 1 db
.....⊣ ★ ∽ ...
0,72 g

81. L. 17. hibrid. L. XXI. t. XVI/2. BB. 288. 1 db
E) értelmetlen felirat utánzat.
0,93 g
Ismeretlen határverde.

82. L. 17. hibrid. L. XXI. t. XVI/7. BB. 128. 1 db

E) + A RH ∽VϹVIRΓ

0,94 g

83. L. 17. utánzata (30. kép) 1 db

E) a két liliom között levő mellkép felett kereszt. Felirat nincs.

H) a mellkép mellett levő tornyokat két-két egymás feletti pont helyettesíti.

0,58 g

84. L. 18. 19 db

Az ép példányok:

1,39 g	1,27 g	1,00 g
1,33 g	1,17 g	0,87 g
1,31 g	1,02 g	0,83 g (2 db)

II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

85. L. 18. utánzata. (31 kép) 1 db

H) a mellkép mellett levő tornyokat két-két egymás feletti pont helyettesíti, vö. 83. tétel, L. 17. utánzata, csak itt az előlapon felirat is van, amely azonban kivehetetlen.

0,45 g (csonka?)

86. L. 19. 59 db

Az ép példányok:

1,27 g (2 db)	1,10 g (2 db)	0,98 g (3 db)
1,25 g	1,07 g (5 db)	0,92 g
1,23 g	1,05 g	0,90 g (2 db)
1,20 g (2 db)	1,04 g	0,87 g
1,16 g	1,02 g (2 db)	0,83 g
1,15 g (2 db)	1,00 g	0,80 g
1,14 g	0,99 g	0,75 g
		0,68 g

II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

87. L. 21. 14 db

Az ép példányok:

1,15 g	1,00 g	0,93 g
1,10 g (2 db)	0,96 g	0,90 g
1,08 g	0,95 g	0,84 g

II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

88. L. 21. vált. (32. kép) 1 db

E) a pásztorbot kampója befelé fordítva.

Felirat: ⊂ BC..... ϵP ∽

0,98 g

89. L. 22. 7 db

Az ép példányok:

1,12 g	1,05 g	0,88 g
1,10 g	0,90 g	0,52 g

II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.

90. L. 21—22. hibrid. L. XXIII. t. XXI/1. 1 db

E) Felirat: ...H⊓...

1,05 g

91. L. 23. 67 db

Az ép példányok:

1,35 g	0,98 g (2 db)	0,86 g
1,13 g	0,96 g (2 db)	0,85 g
1,10 g	0,95 g	0,81 g
1,08 g	0,93 g	0,71 g
1,06 g	0,91 g	0,70 g
1,02 g (2 db)	0,90 g	

Az L. 23. típus felirata bizonytalan. Luschin az általa ismert példányokon XGRϵ... ...A h∽T és ϵRA RH — ϵH∽-t olvasott. Több példányt összevetve megállapíthatjuk, hogy a feliratok nem azonosak, éppen ezért szükségesnek véljük a kivehető felirattöredékek közlését, hogy a csoportokat meghatározhassuk. Ezzel kapcsolatban figyelembe vettük a hajdúszoboszlói[1] és nagykátai leleteket, valamint a Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteményét. A feliratot az éremkép két részre osztja, s az említett leletek, ill. gyűjtemény olvasható példányait összevetve a következő feliratvariációkat különböztethetjük meg:

Xϵ RVA — ∽ H⊂...

Xϵ R... — AH ∽

Tulajdonképpen ez a két felirattípus az általános, míg a többi egy-két példányon levő változat. Megjegyezzük még, hogy az R betű helyett néha P van. Az eltérők:

...ϵVAI — H...

x.....PV

xϵRV.....∽I

...H⊂ — ...

[1] Gedai I.: A hajdúszoboszlói friesachi éremlelet. Déri Múzeum Évkönyve. 1962—1964. Debrecen, 1965. 357—370.

x∈PH— .....
x∈...∈.....VP∞

A L. 23. típus majdnem mindegyik friesachi denárleletben előfordul, tehát pénzforgalom szempontjából általánosnak mondható. Az éremképek nem barbarizáltak, éppen ezért feltűnő a feliratok — legalább is jelenlegi tudásunk szerint — feloldhatatlansága, valamint romlottsága. Mindezt figyelembe véve meggondolandó Luschin határozott állásfoglalása, hogy ezek is II. Eberhard salzburgi érsek friesachi veretei.

92. L. 23. hibrid. L. XXI. t. XVII/1. BB. 226. 1 db
0,99 g
93. L. 23. hibrid. L. XXI. t. XVII/2. BB. 301. 1 db
Körülnyírt.
94. L. 23. hibrid. BB. 286(?) kopott. 1 db
95. L. 24. 34 db

Az ép példányok:

1,22 g	1,00 g	0,82 g
1,18 g	0,97 g	0,77 g
1,15 g	0,95 g (2 db)	0,75 g
1,13 g (2 db)	0,91 g	0,72 g
1,08 g	0,90 g (2 db)	0,68 g
1,05 g	0,86 g	

A L. 24. típusnál, majd a továbbiakban L. 25., L. 26., L. 29.-nél is az a helyzet, mint az L. 23.-nál volt Ugyanazon szempontok miatt összegezzük itt is a felirattípusokat. Leletünkben a következő kivehető felirattöredékek vannak.

.....I — AH.....
+ C✱Λ.....H...
+ C... — H... ~
...~ ✱.....
.....И...
+ ∽ Π.....
... ΑC.....

Ebből a hét felirattöredékből lehetetlen összeállítani a teljes feliratot, annál is inkább, mert nem egyértelműek. A csillagot nem számítva + ∽ ΠCI — AH... ~ feliratot lehetne összeállítani azzal a megjegyzéssel, hogy a szókezdő ∽ helyett, néha C van és a második részkezdő A-ja néha elmarad. Ha azonban a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteményében levő példányokat is megvizsgáljuk, tovább — a feloldhatatlanságig — bonyolódik a helyzet, mert itt az alábbiak fordulnak elő:

+ Ɔ⊢~ .....
+ C⊢ .....
+ C⊢ .....
+ ⊢~ .....
...⊢~ Ш— .....
.....H — I .....
..... — HV .....
..... — AH .....
.....H .....
..... H ..... (3 példánynál is)
.....∈I .....
.....Λ. ⊣
.....O □ ⊣
.....~

A hajdúszoboszlói leletben:
...AC .....
G .....И Λ
.....O Λ

Mindezeket figyelembe véve megállapíthatunk egy Ɔo (vagy C) ⊢ ~ Ш (vagy H) — feliratkezdetet is, ahol azonban — több más változati lehetőség mellett — az első betű elmaradhat.

Ennyi zavaros lehetőség mellett valószínűtlennek kell tartanunk, hogy ebben a típusban II. Eberhard érsek veretét lássuk. A feliratban gyakran előforduló fektetett T (⊢) sohasem tűnik fel azon a vereteken, ahol az érsek neve tisztán, egyértelműen olvasható.

96. L. 24. utánzata. (33. kép) 1 db
Felirattöredéke: + ...~|A
1,09 g
97. L. 24. utánzata (34. kép) 1 db
Körülnyírt.
98. L. 25. 74 db

Az ép példányok:

1,15 g 0,94 g 0,85 g
1,07 g 0,91 g 0,82 g
1,05 g (2 db) 0,88 g 0,80 g
0,97 g (2 db) 0,87 g 0,77 g
0,95 g 0,86 g 0,70 g
0,55 g

Ennél a típusnál ugyancsak nem tudunk egyértelmű feliratot összeállítani az alábbi feliratöredékekből:

x ~ .....
xc: .....
xc: N∧ .....
..... AVH
.....I ..
.....H .....
.....~..... (2 példánynál)

A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában a következő felirattöredékek olvashatók ki:

⎍⎍⊢N .....
x⊢⎍⎍ .....
.....⎍⎍...
x~ ..... ⎍⎍
x ..... ~⎍⎍
x .....~⊣
...~⊢-o- /|\.....
...N ~.....
...N...⊢.....
x ..... ⊃Ω....
.....✳Ω.....

Ha ezekhez számítjuk a hajdúszoboszlói lelet .....C..... és kiskunmajsai lelet .....F..... feliratát, akkor egyenlőre le kell mondanunk, hogy megállapíthassuk a típus feliratváltozatait, teljes biztonsággal kössük kibocsátóhoz és verdéhez.

99. L. 25. hibás verete. (35. kép) 1 db
E) a felirati mező a képmezőbe csúszott.
x ~ .....
0,71 g

100. L. 26. 5 db
2 db ép példány:
1,17 g 1,16 g
Kivehető felirattöredékek:
+.....—∧
.....o.....
Az éremtár példányain:
+.....T ∩ oP
.....OT .....
+.....
Itt már fel lehet tételezni egyértelműségét:

+.....O T ∩ OP; vagy +.....OT... — ∧
Mindegyik példányon előforduló betűtípusra jellemző, hogy a többi éremfajhoz viszonyítva itt a betűk kisebbek.

101. L. 28. 1 db
.....RI .....
0,77 g

102. L. 29. 12 db
1,05 g 0,84 g 0,73 g
Felirattöredék két példányon vehető ki:
....H ...VI—.....∽
.....—C .....
Ha ehhez a kettőhöz vesszük a Nemzeti Múzeum két olvasható példányának
.....⊃N⊂ .....
.....~.....
felirattöredékeit, ugyancsak céltalan lenne a feloldás kísérlete.

103. L. 118. 5 db
Az ép példányok:
0,85 g 0,83 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Pettau.

104. L. 118. vált. BB. 70a. 2 db
Az egyik ép példány: 0,90 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Rann.

105. L. 118. vált. BB. 99. 1 db
0,81 g
Bernhard karinthiai hg. (1202—1256)
Landstrass. (?)

106. L. 118. vált. BB. 160. 1 db
1,06 g
.....HA- ....~.....
Ismeretlen steier verde terméke.

107. L. 119. 25 db
Az ép példányok:
1,35 g 1,16 g 1,02 g
1,20 g 1,15 g 0,97 g
VI. Lipót steier hg. (1198—1230) Pettau.

108. L. 119. feliratváltozata 1 db
+..... V Ꝑ ~
Csonka.

109. L. 121. körülvágott. 1 db
II. Eberhard salzburgi érsek. Reichenburg.

110. L. 123b. 8 db
Az ép példányok:
1,30 g 1,27 g 0,93 g
1,15 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Rann.

111. L. 123. utánzata (36. kép) 1 db
E) ...VИCA—Ɔ~.....
Csonka.

112. L. 130a. 1 db
0,91 g
IV. Bertold andechs-merani hg. (1188—1204)

113. L. 131. 4 db
1 db ép példány:
1,05 g
IV. Henrik andech-merani hg. (1204—1228)
Windischgraz.

114. L. 132. 4 db
2 db ép példány:
1,25 g 1,15 g
IV. Henrik andechs-merani hg. Windischgraz.

115. L. 138. 1 db
0,95 g
IV. Henrik andechs-merani hg. Windischgraz.

116. L. 142. BE. 73. 1 db
1,20 g
IV. Henrik andechs-merani hg. Stein.

117. L. 152. 3 db
1,15 g 1,08 g 0,94 g
II. Ottó freisingeni püspök (1188—1220) Gutenvert.

118. L. 153. BB. 260. 1 db
1,02 g
Gutenverti veret.

119. L. 155. BB. 175—176. 5 db
A mellkép és sas között nincs pont.
2 db ép példány:
0,87 g 0,85 g
IV. Henrik őrgr. (1215—1228) Gutenvert.

120. L. 155. BB. 175—176. 5 db
A mellkép és a sas között egy pont.
0,97 g 0,90 g 0,85 g
0,91 g 0,89 g
IV. Henrik őrgr. Gutenvert.

121. L. 155. BB. 175—176. 1 db
A mellkép és sas között három pont.
1,01 g
IV. Henrik őrgr. Gutenvert.

122. L. 158a. BB. 200. 4 db
3 db ép példány:
1,01 g 0,95 g 0,83 g
Baumgarten szerint Babenberg (1228—1246) gutenverti verete.

123. L. 158. vált. BB. 196. 1 db
1,03 g
Baumgartner szerint Babenberg gutenwerti verete.

124. L. 161. 7 db
E) jegy nincs.
H) az alsó mezők üresek.
1,01 g 0,90 g 0,88 g
0,98 g 0,89 g 0,79 g
0,75 g
Bernhard karinthiai hg. (1202—1256) Landstrass.

125. L. 161. 58 db

E) az állat vékonyánál és farkánál egy karika

H) az alsó mezők: ○|:|+|:|○

Az ép példányok:

1,02 g (2 db)	0,96 g	0,85 g (3 db)
1,00 g (2 db)	0,95 g (3 db)	0,83 g
0,99 g (2 db)	0,94 g (3 db)	0,82 g
0,98 g	0,90 g	0,78 g
0,97 g (4 db)	0,87 g	

Bernhard karinthiai hg. Landstrass.

126. L. 161. hibrid 1 db

E) mint L. 346. BB. 249.

H) az alsó rész: |·|+|·|

1,03 g

127. L. 165. 1 db

0,72 g

Bernhard karinthiai hg. Landstrass.

128. L. 183. 5 db

1,01 g	0,95 g	0,77 g
0,96 g	0,82 g	

Hermann karinthiai hg. (11—61—1181) St. Veit.

129. L. 184. 11 db

Az ép példányok:

1,20 g (3 db);	1,12 g	1,05 g
1,17 g	1,10 g (2 db)	

II. Ulrik karinthiai hg. (1181—1202) St. Veit.

130. L. 186. 4 db

2 db ép példány:

1,30 g	1,11 g

II. Ulrik karinthiai hg. St. Veit.

131. L. 187. Körülvágott. 1 db

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

132. L. 189. Körülvágott. 1 db

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

133. L. 189. vált. (37. kép) 1 db

H) az állat balra megy. Felirat:

+ ~ ΛИ..... Λ EIT

1,25 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

134. L. 190. 1 db ép példány: 2 db

1,32 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

135. L. 191. 11 db

Az ép példányok:

1,15 g	1,10 g	1,03 g
1,12 g	1,07 g (2 db)	1,02 g
		0,90 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

136. L. 194. 33 db

Az ép példányok:

1,25 g	1,11 g (2 db)	1,03 g
1,21 g	1,10 g	1,00 g
1,17 g	1,08 g	0,95 g
1,14 g	1,07 g	0,86 g (2 db)
1,13 g	1,05 g (2 db)	0,82 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

137. L. 194. egylapú körülvágott. 1 db

138. L. 194. hibrid 1 db

E) mint BB. 100. felirata: ✠ ϵ β..... ~ ϵ ~

0,91 g

A gurki püspök verete Bernhard karinthiai hg-gel. Heiligenkreuz.

139. L. 194. utánzata (38. kép) 1 db

E) Fedetlen fejű álló alak. Jobbjában kivehetetlen tárgyat, baljában liliomot tart.

Felirat: ... ϵ INH.....

H) mint L. 194., de a kereszt szárai között hattagú rozetták vannak.

1,05 g

140. L. 198. 17 db

Az ép példányok:

1,30 g	1,10 g	0,90 g
1,14 g	1,00 g (2 db)	

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

141. L. 199. 5 db

2 db ép példány:

1,00 g	0,84 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

142. L. 199. vált. (39. kép) 2 db
H) a fej felett, a kalap csúcsán kör helyett csillag van.
1 db ép példány: 1,13 g
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

143. L. 199. vált. (40. kép) 1 db
H) a fej felett, a kalap csúcsán kör helyett csillag van; a kalap bal sarkán ugyancsak egy csillag.
Csonka.
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

144. L. 200. 57 db
Az ép példányok:

1,23 g (2 db)	1,07 g (2 db)	0,94 g
1,22 g	1,06 g	0,93 g
1,20 g	1,05 g (4 db)	0,90 g
1,18 g (2 db)	1,03 g	0,88 g
1,15 g	1,02 g (3 db)	0,85 g
1,13 g	1,00 g	0,84 g
1,12 g	0,98 g (5 db)	0,80 g
1,09 g	0,97 g (2 db)	0,70 g
	0,95 g (2 db)	0,67 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

145. L. 200. hibrid (41. kép) vö. BB. 217. 1 db
E) Álló alak, amely alul a felirati mezőbe nyúlik; mindkét kezében kivehetetlen tárgyat tart.
Felirat: ..... A c⊢ — ∽.....
0,96 g

146. L. 200. hibrid (42. kép) 1 db
E) fedetlen fejű (?) mellkép, baljában pásztorbot, jobbjában kivehetetlen tárgyat tart.
Felirat: ....ЄRH A.....
Vö. BB. 139.
0,92 g

147. L. 300. hibrid (43. kép) 1 db
E) LWM. 20.
H) L. 200.
0,92 g
Friesachi és bécsi denár hibridje rendkívül feltűnő. A képek nem barbarizáltak, feliratuk nincs; verdéjének, kibocsátójának meghatározásához semmi támpontunk nincs.

148. L. 202. BB. 17. 1 db
0,83 g
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

149. L. 204. 11 db
Az ép példányok:

1,07 g (2 db)	0,90 g	0,75 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

150. L. 205. 6 db
Az ép példányok:

1,05 g	0,90 g (2 db)	0,80 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

151. L. 205. vált. (44. kép) 1 db
E) a képmező bal sarkában egy kis kereszt van.
Felirat: ....AR.DV ∽.....
0,88 g
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

152. L. 206. körülnyírt. 1 db
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

153. L. 207. 15 db
Az ép példányok:

1,35 g	1,22 g	1,09 g
1,30 g	1,17 g (2 db)	1,08 g
1,27 g	1,12 g	1,01 g
	1,10 g	0,88 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

154. L. 208. Körülnyírt. 1 db
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

155. L. 213. 9 db

1,08 g	0,85 g	0,78 g (3 db)
0,98 g	0,83 g	
0,90 g	0,80 g	

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

156. L. 214. 7 db

1,13 g	0,98 g (2 db)	0,76 g
1,10 g	0,90 g	0,70 g

Bernhard karinthiai hg. St. Veit.

157. L. 295. BE. 62. Körülnyírt. 1 db
II. Ottó bambergi püspök. (1177—1196) Villach.

158. L. 296. BE. 65. 1 db
1,15 g
II. Ottó bambergi püspök. Villach.

159. L. 301. 3 db
2 db ép példány:
1,19 g 1,10 g
VI. Lipót steier hg. Zeiring.

160. L. 303. 5 db
3 db ép példány:
1,22 g 1,12 g 1,07 g
VI. Lipót hg. Graz.

161. L. 303. vált. (45—46. kép) 7 db
E) az állat előtt és felett egy-egy ötágú csillagmotívum, mögötte egy F betű. (Kettőnél a felső, kettőnél az alsó csillag és F betű nem vehető ki, ill. csonkítás miatt hiányzik).
3 db ép példány:
1,53 g 1,33 g 1,20 g
VI. Lipót steier hg. Zeiring.

162. L. 311. BE. 78. 3 db
1,20 g 1,15 g 1,09 g
II. Piligrim aquileiai pátriárka (1195—1204) Aquileia.

163. L. 312. BE. 79a. 1 db
1,01 g
II. Piligrim aquileiai pátriárka. Aquileia.

164. L. 329. 2 db
1,09 g 0,79 g
Ezt a típust mind Luschin, mind Baumgartner II. Endre magyar király veretének mondja. Korábbi kimutatásunkban[3] magunk is azt mutattuk ki, noha a feliratok feloldását nem lehet megnyugtatóan lezártnak tekinteni. Leletünkben előforduló két példánynak a felirata:

+ ERИ... A — ИDV∽I

.....RИ Є ⅂ — И .....

A nagykónyi leletből való példány[4] felirata:
....Є.. — ...H .....
a rákosszentmihályié:[5]
ЄR .....∽I
a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzötteké:
ЄRV..... és .....N.....
Luschin + ЄR.....—NVV∽E, Welzl.[6] ЄRNE∽ — TID∽VI feliratot közöl. Ezekből a felirattöredékekből egyértelmű feliratot összeállítani lehetetlen. Annyi bizonyos, hogy a felirat első része ЄRNЄ⍝ vagy ЄRNЄ∼, bár a múzeumi példány ЄRV..... feliratkezdete ennek is ellene mond. A felirat második része pedig még zavarosabb, főként Luschin olvasata tér el a többitől és Welzl kezdő és T betűje, bár lehet, hogy ez utóbbinál az N betűt olvasta TI-nek.
A típus nem egyértelmű feliratolvasata azért is feltűnő, mert II. Endre feliratos pénzein (CNH. 271, 272.) tisztán olvasható az ANDREA∼
A feliratok bizonytalansága ellenére is úgy véljük, hogy a L. 329. magyar veret.

165. L. 336. BB. 81. 2 db
1 db ép példány:
1,10 g
Landstrassi veret.

166. L. 348. BB. 170. 3 db
2 db ép példány:
1,05 g 0,88 g
Baumgartner szerint gutenverti veret.

167. L. 349. BB. 169. 4 db
2 db ép példány:
1,18 g 1,08 g
Baumgartner szerint gutenverti veret.

[2] Gedai I.: A nagykátai friesachi denárlelet. Numizmatikai Közlöny. LXIV—LXV. (1965—1966) 41—47.
[3] Gedai I.: II. Endre néhány friesachi típusú pénze és kapcsolatuk Buda pecsétjével. Budapest Régiségei. XXI. (1964) 261—265.
[4] Huszár L.: Der Friesacher-Pfennigfund von Nagykóny. Folia Archaeologica. X. (1958) 149—154.
[5] Gedai I.: A rákosszentmihályi friesachi éremlelet. Budapest, Régiségei. XX. (1963) 465—468.
[6] Leopold Welzl von Wellenheim: Verzeichniss der Münz — und Medaillen — Sammlung. Wien. 1844. 9792. sz.

168. L. 350. BB. 56. 5 db

0,98 g 0,90 g 0,83 g
0,93 g 0,84 g

Ennél a típusnál nem lehet egyértelműen megállapítani a feliratot. A kivehető felirattöredékek a következők:

+ ϵ ..ИР .....RV
..ϵRc̄ H .....
+ ..... RV
+ ϵHVR ....Ис̄ H-I

Ugyancsak eltérő az előlap kereszttípusa is:

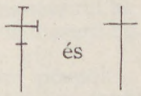

és

Baumgartner szerint ranni veret.

169. L. 353. BB. 184. 1 db

0,92 g

Baumgartner szerint gutenverti veret.

170. LWM. 45. 1 db

0,70 g

C. BÉCS

II. Frigyes hg. (1230—1246) Wien.

171. LWM. 47a. 2 db

1 db ép példány:
0,98 g

II. Frigyes (1236—1239; 1246—1250) Wien.

172. LWM. 58. 1 db

0,93 g

Luschin szerint ez a típus Ottokár hg. (1251—1261) Wien-i verete. A leletegyüttes azonban ellene mond e meghatározásnak, egyetlen érem sincsen, ami 1240 utáni időre utalna.

D) KÖLN

173. Häv. 573. 1 db

1,42 g

Philipp von Heinsberg kölni érsek (1167—1191) 1190 körüli verete.

174. Häv. 608. 2 db

1 db ép példány:
1,46 g

I. Dietrich kölni érsek (1208—1212)

175. Häv. 621. 2 db

1 db ép példány:
1,49 g

I. Engelbert kölni érsek (1216—1225) 1217—1218 közötti verete.

176. Häv. 634. 6 db

1,53 g 1,42 g 1,37 g
1,44 g 1,38 g 1,30 g

I. Engelbert kölni érsek 1218—1225 közötti verete.

177. Häv. 647. 3 db

1,38 g (2 db) 1,37 g

I. Heinrich kölni érsek (1225—1238)

E) NÉMET

178. Menadier: (Die Aachener Münzen. Berlin. 1913.) 55. sz. 1 db

1,46 g

II. Frigyes császár (1215—1250) Aachen.

F) MEGHATÁROZHATATLAN

179. Mind az elő-, mind a hátlap annyira kopott, hogy az éremkép nem vehető ki. 1 db

G) MEGTISZTÍTATLAN

180. Említettük, hogy a leletet vászonzacskóban rejtették el, s e rendkívül pusztuló anyag két éremhez tapadva egy-egy kis foltocskában megmaradt (1. ábra). Az anyag megőrzése végett az épebb maradványt őrző pénzt nem tisztítottuk meg, viszont így ennek meghatározása lehetetlen.

*

Említettük, hogy e lelettől távolabb egy másik leletről számoltak be. Feltételezhetően ehhez a lelethez tartozott, bizonytalansága miatt azonban külön kezeljük.

A) MAGYAR

181. CNH. I. 271. jegy nélkül 1 db
0,18 g
182. CNH. I. 279. Az állványban 5 pontból álló pontsor. 5 db
0,28 g 0,24 g 0,23 g
0,20 g 0,10 g
183. CNH. I. 279. Az állványban 7 pontból álló pontsor 1 db
0,18 g
184. CNH. I. 280. .B∈LAR∈X 1 db
0,29 g

B) FRIESACH

185. L. 4. Az előlap teljesen elvert. 1 db
0,82 g
I. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.
186. L. 14. 1 db
0,85 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.
187. L. 17. 1 db
0,91 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.
188. L. 19. 1 db
0,92 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Friesach.
189. L. 23. 1 db
1,00 g
Felirata: + ∈RVCI — IДH∽.
Ezen a példányon teljes felirat olvasható, ami igen ritka eset, mégsem ad megoldást, s az előzőekben tett véleményünket nem változtatja meg.
190. L. 118. 1 db
0,90 g
II. Eberhard salzburgi érsek. Pettau.
191. L. 131. 1 db
0,96 g
IV. Henrik andechs-merani hg. Windischgraz.
192. L. 158. vált. BB. 197. Megnyírt. 1 db
Baumgartner szerint Babenberg gutenverti verete.
193. L. 161. 2 db
E) az állat vékonyánál és farkánál egy karika.
H) ○|¦|+|¦|○
Mindkettő megnyírt.
Bernhard karinthiai hg. Landstrass.
194. L. 199. Megnyírt. 1 db
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.
195. L. 200. Mindkettő körülnyírt. 2 db
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.
196. L. 207. 1 db
0,99 g
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.
197. L. 213. 1 db
0,94 g
Bernhard karinthiai hg. St. Veit.
198. L. 348. BB. 170. 1 db
Felirata: ∈RV∈[c — .....
0,93 g
Baumgartner szerint gutenverti veret.

*

Magyarország XIII. századi pénzforgalmában a friesachi denárok közkedveltségét éremleletek hosszú sora bizonyítja, amelyet újabb és újabb leletek hangsúlyoznak. A Kárpátmedence területéről ismert leletek összetétele a valóságnak megfelelő képet ad a tatárjárást megelőző időszakban használt pénzekről. Leletünk igazodik az eddig ismertekhez, az átlagnál azonban kissé nagyobb száma olyan példányok feltüntetését is eredményezi, amelyek egyébként viszonylag ritkábbaknak mondhatók. Leletünk kibocsátók és verdék szerint a következőkben oszlik meg:

Magyar

Magyar lemezpénz	—	759 db	761	—	42,71	42,71
II. Endre friesachi típusú pénze	—	2 db				

Friesach						
I. Eberhard salzburgi érsek (1147—64)	Friesach	10 db				
Salzburgi érseki veret a XII sz. végéről	Friesach	96 db	530	59,02	29,75	
II. Eberhard salzburgi érsek (1200—46)	Friesach	424 db				
II. Eberhard salzburgi érsek	Reichenburg	10 db	10	1,11	0,57	
II. Eberhard salzburgi érsek	Rann	1 db	1	0,11	0,06	
II. Eberhard salzburgi érsek	Pettau	5 db	30	3,34	1,69	
VI. Lipót steier hg. (1198—1230)	Pettau	25 db				
VI. Lipót steier hg.	Zeiring	12 db	12	1,33	0,68	
IV. Henrik andechs-merani hg. (1204—28)	Windischgraz	10 db	10	1,11	0,57	
IV. Henrik andechs-merani hg.	Stein	1 db	1	0,11	0,06	
IV. Henrik andechs-merani hg.	Gutenwert	12 db				56,21
Babenberg (1228—46)	Gutenwert	5 db	20	2,23	1,13	
II. Ottó freisingeni püspök	Gutenwert	3 db				
Hermann karinthiai hg. (1161—81)	St. Veit	5 db				
II. Ulrik karinthiai hg. (1181—1202)	St. Veit	15 db	206	22,94	11,57	
Bernhard karinthiai hg. (1202—1256)	St. Veit	186 db				
Bernhard karinthiai hg.	Landstrass	68 db	68	7,57	3,71	
Bernhard karinthiai hg. és a gurki püspök	Heiligenkreuz	4 db	4	0,44	0,23	
II. Ottó bambergi püspök (1177—96)	Villach	2 db	2	0,22	0,12	
Piligrim aguileiai pátriárka (1195—1204)	Aquileia	4 db	4	0,44	0,22	
Bizonytalan	?	104 db	—	—	5,84	
Bécsi						
II. Frigyes (1230—1246)	Wien	3 db	3	100	0,17	0,17
Köln						
Piligrim érsek (1167—91)	Köln	1 db				
I. Dietrich érsek (1208—1212)	Köln	2 db	14	100	0,79	0,79
I. Engelbert érsek (1216—1225)	Köln	8 db				
I. Heinrich érsek (1225—1238)	Köln	3 db				
Német						
II. Frigyes császár (1215—1250)	Aachen	1 db	1	100	0,06	0,06
Meghatározhatatlan	?	1 db	—	—	0,06	0,06

A táblázat első oszlopában a kibocsátókat, másodikban a verdéket tüntettük fel, harmadikban a kibocsátó egy verdében készült érmeinek darabszámát. A negyedik oszlop egy verde összes darabszámát mutatja, az ötödik egy verde összes darabjait %-ban a típuson (magyar, friesachi stb.) belül, a hatodik ugyanezt az egész lelethez viszonyítva, végül az egész lelet %-os megoszlását típusok (magyar, friesachi stb.) között.

Mielőtt a pénzforgalom elemzésére térnénk, tisztáznunk kell a valószínű elrejtési időt. 1230 előtt nem kerülhetett földbe, mert II. Frigyes bécsi denárát csak az után verhették. 1240 utánra II. Eberhard salzburgi érsek, II. Frigyes császár és Bernhard karinthiai hg. néhány verete tehető elvben, de pontosan ezek az uralkodók már a század elején trónra léptek, így biztosan 1240 utáni veret leletünkben nem fordul elő. A lelet többi példányainak kibocsátói is főként a XIII. század első felében verették leletünk érmeit. E körülményeket összevetve a Kárpát-medence területéről eddig ismeretes friesachi denárleletek valószínű elrejtési idejével arra a megállapításra kell jutnunk, hogy a leletet 1241-ben rejtették el a tatárok elől.

A lelet elrejtési idejének, okának és körülményeinek megállapítása a pénzforgalom szempontjából rendkívül fontos. Az összetételből — ékszerek, pénzek — és körülményből arra következtethetünk, hogy az elrejtő összes értékét elrejtette, ami akkor tulajdonában volt. Nem hosszú éveken, generációkon keresztül gyűjtött kincs, hanem egy adott helyzetben, az éppen tulajdonát képező érték. Ez azért lényeges, mert ebben az esetben az érmek a valóságot mutatják, azoknak az éveknek a pénzforgalmát. Valódi pénzforgalmát még akkor is, ha számolunk azzal a ténnyel, hogy az emberek igyekeztek az értékállóbb pénzt tartani tulajdonukban. Ez időben az értékállóbb a friesachi denár volt, mert a magyar király pénzét minden évben be kellett váltani újabb kibocsátásra, s az tulajdonosa számára kétségtelenül értékveszteséget jelentett. Ettől mentesítette az évi pénzújítás alá nem eső friesachi denár.

Ilyen megvilágításban még élesebben vetődik fel a friesachi denárok társaságában található magyar brakteáták kérdése. Legújabban Tari László[7] és egy korábbi tanulmányunkban[8]

[7] Tari L.: Éremlelet Csongrád-Farago tanyán a XIII. századból. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1964—65. 83—92.

[8] Gedai I.: Árpádkori lemezpénzeink kormeghatározásához. Numizmatikai Közlöny. LXIV—LXV. (1965—1966). 33—40.

magunk is úgy véltük, hogy a brakteáták a tatárjárást nem sokkal megelőző évek terméke. A nyáregyházi lelet is ezt látszik bizonyítani, bár a kutatás jelenlegi állása mellett nem tudunk kielégítő választ adni arra a kérdésre, hogy a magyar király denára miért nem szerepel az e-korbeli leletekben. Még akkor is feltűnő lenne e jelenség, ha olyan megoldásra gondolnánk, hogy IV. Béla a tatárjárás előtt csak lemezpénzeket — brakteátákat — veretett volna. Szerepel a leletben II. Endrének 2 db friesachi típusú pénze (L. 329.). Ez nem ritka a friesachi leletekben. Feltűnő ugyanakkor a magyar király nem friesachi típusú pénzeinek hiánya. Végső választ csak a jövő adhat.

Leletünk idegen pénzekből álló csoportját főként friesachi denárok alkotják. Ezen belül két verde — Friesach és St. Veit — termékei vannak döntő többségben. Ez a két legrégibb verde, mégis fel kell tételeznünk más tényezőt is, amelyet e jelenség okának tekinthetünk, hiszen Friesachból is és St. Veitből is a többség a XIII. századból való, amikor már a többi verde is működött. Nem tarthatjuk véletlennek azt, hogy a friesachi típusú pénzek 81,96%-át Friesachban és St. Veitben verték. Ugyanilyen megoszlást találunk a Kárpát-medence többi friesachi leleteinél is. Valószínű, hogy a beáramlás e két város irányából történt közvetlenül Magyarországra.

Kölni denár jelenléte a friesachi leletekben általános. Nem szerepelnek nagy számmal, de néhány példány igen gyakran előfordul a nagyobb tömegű friesachi pénzek között.[9] Magyarországra is minden bizonnyal a friesachi denárok társaságában kerültek.

II. Frigyes császár aacheni verete színezi a leletegyüttest, de pénzforgalmi jelentősége nincs. Mint ilyent, a kölni denárokkal együtt kell kezelnünk. Aacheni veret előfordulása nem unikális, a dettai,[10] ostrovoi,[11] vaskóhi[12] és nagyecsedi[13] leletekben volt belőle egy-egy példány.

Nagyobb figyelmet érdemel a néhány bécsi denár. Magyarországból közvetlen nyugatra eső — durván a mai Ausztria — terület északi részén bécsi, déli részén friesachi típusú pénzeket vertek. Külkereskedelmünk értékelése szempontjából fontos pénzforgalmi jelenség, hogy a XIII. század első feléből a Kárpát-medencében csak friesachi denárokat ismerünk, a két szomszédos terület veretei itt nem keverednek egymással. Csupán a szentkereszti[14] leletből ismeretes nagyobb számban, egy-egy példány fordult elő a kisgáji[15] és pusztabánházi[16] friesachi leletben, valamint 2 db az említett nagyecsedi leletben. Hazánkban a XIII. század második harmadában váltak azután általánossá a bécsi denárok, de csak Nyugat-Magyarországon. Ekkor viszont a friesachi denárok hiányoznak a leletegyüttesekből; megjelenésük olyan szórványos, mint a század első felében a bécsi denároké. Talán nem tévedünk, ha e jelenségek mögött a magyar külkereskedelem irányváltozását keressük.

A friesachi denárok verdéinek és kibocsátóinak meghatározása néhány esetben igen bonyolult feladat; a számtalan verde és kibocsátó mellett a legális és illegális utánzatok rendkívül megnehezítik a meghatározást. Számolhatunk eddig ismeretlen verde létével is, s minden bizonnyal igen messze vagyunk attól, hogy az összes verde összes vereteit ismerjük. A Kárpát-medence friesachi denárleleteiben gyakran kerülnek elő olyan változatok, utánzatok, amelyek eddig ismeretlenek voltak. Leletünkben is megkülönböztetett figyelemmel kell kezelnünk ezeket a vereteket, pontos meghatározásuk lényeges a friesachi denárok kutatásában. Ilyenek a 36—37. tétel L. 4. hibridveretei. Baumgartner által rendkívül részletességgel feldolgozott L. 6-nál is fordulnak elő változatok, melyeket Baumgartner sem ismert. Amennyiben a 47. tétel példánya valóban II. Eberhard érseké, akkor ezt az érsek első veretei közé kell tennünk. Az előlap éremképe teljesen megegyezik a L. 17—18. előlapi képével, így ez is Eberhard mellett bizonyít. Ugyancsak II. Eberhardra gondolunk a 48. tétel L. 6. változatánál is. Nyitott kérdés viszont a 49—51 tételek utánveretei, az 54—60. tételszám alatti L. 8. utánzatok, a 65. sz. L. 13.

[9] L. Huszár: Der Umlauf der Kölner Denare im mittelalterlichen Ungarn. Dona Numismatica. Hamburg. 1965. 183—192.

[10] Történelmi és Régészeti Értesítő. Temesvár. VII. (1881). 36., 135., IX. (1883). 112., XXIII. (1907). 14.

[11] Archaeologiai Értesítő. II. (1882). 155., VI. (1886) 39. — Numizmatikai Közlöny. VI. (1907). 133. — Hóman B.: Magyar Pénztörténet. Bp. 1916. 291. — Numismatische Zeitschrift. XV. (1922). 96. — Studii si cercetari de Numismatica. II. (1958). 288.

[11] Vjesnik Hrvatskoga Archaeoloskoga Drustva. IV. (1899—1900) 107—148. — Numizmatikai Közlöny. V. (1906). 154. — Viadomosci Numismatica Archaeologica. V. (1906). 219.

[12] Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár. 17B/1919. Numizmatikai Közlöny. XXI—XXII. (1922—1923) 19—20.

[13] Gedai I.: A nagyecsedi árpádkori éremlelet. A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve. VIII—IX (1965—1966) 1967. 57—77.

[14] Magyar Nemzeti Múzeum. Irattár. 12/1886.

[15] Numizmatikai Közlöny. II. (1903). 106. LII—LIII. (1953—1954) 11. Jelentés. Magyar Nemzeti Múzeum 1903. 40., 48., 49. — Történeti és Régészeti Értesítő. Temesvár. XXIII. (1907). 19.

[16] Magyar Nemzeti Múzeum. Irattár. 134/1883.

feliratváltozata, 67—68. sz. L. 13. hibridje, ill. utánzata, a 74., 76—78. sz. L. 15. változatai és utánzatai, a 80. és 83. L. 17. változata, ill. utánzata, a 85. L. 18. utánzata, a 96—97. sz. L. 24. utánzata, a 111. sz. L. 123. utánzata, a 139. sz. L. 194. utánzata, a 145—146. sz. L. 200. hibrid. A 63. tétel L. 10. hibridje és 66. tétel L. 13. hibridje ugyancsak ismeretlen, a tiszta és világos éremképek viszont ellene mondanak az illegális utánzatnak. Verde szempontjából a heiligenkreuzi betűtípusok alapján erre a verdére gondolunk; az előző felirata Bernhard karinthiai hg.-re utal, a másodiké azonban nem egyértelmű. A 75. tétel L. 15. feliratváltozatú érme minden bizonnyal Bernhard hg. karinthiai verete. A 161. tételszám alatt leírt 7 db érem képéből tisztán megállapítható csillag és F-betű feloldása ugyancsak a jövő kutatásának a feladata.

Általában az érem felirata biztos támpontot ad a kibocsátó személyére vonatkozóan, ha legális a veret, és nem utánzat. Ezért rendkívül feltűnő II. Eberhard érsek vereteinek tekintett érmeknél a következő jelenség. A L. 8—22. leírt érmek feliratában tisztán olvasható az érsek neve. A L. 23—29-en viszont meglehetősen sok érem vizsgálata alapján sem lehet egységes, egész feliratot meghatározni, s azokból semmiképpen nem olvasható ki az érsek neve. Nem kívánjuk az ellentétet feloldani, de e tényt minden esetre rögzíteni kell.

Leletleírásunk 147. tételszáma alatt leírt érem a lelet egyik legérdekesebb példánya. Bernhard karinthiai hg. St. Veit-i pénzének hátlapja van az egyik oldalán, a másikon pedig VI. Lipót hg., vagy II. Frigyes hg. Ennsben vert érmének ugyancsak hátlapi éremképe. E pénz kibocsátója és verdéje nyílt kérdés.

Ugyancsak rendkívül érdekes ezeknek a pénzeknek a társaságában a LWM. 38. sz. bécsi denár. Mivel a leletet semmiképpen nem tehetjük 1249 utánra, el kell vetnünk, hogy ez a típus Ottokár hg. verete lett volna; s valószínű II. Frigyes hg. vereteként kell majd jeleznünk.

Leletünkben előforduló újabb változatok viszonylag gazdag sora nagymértékben gazdagítja az eddig ismerteket.

Súlyviszonyok tekintetében a lelet nem sokban változtatja az eddig ismerteket. A középkori al marco verés tág lehetőséget ad egyes darabok súlyeltérésére; a lényeges csupán az volt, hogy egy meghatározott súlyegységből kiverjék az előírt mennyiséget. Sokan hangsúlyozták, hogy a mérésre csak ép és hibátlan példányokat szabad alkalmazni. Ez igaz, de egy csonkítottnak látszó darabnál igen ritkán lehet megállapítani, hogy az eredeti körülnyíráskor lett-e kisebb, vagy később csonkították meg. Ha pedig elvetünk minden kétes darabot, egészen biztos, hogy mellőzünk eredeti nagyságú érmet is, tehát átlagsúlyt tekintve hamis képet kapunk. Leletünkben mind a magyar lemezpénzek, mind a friesachiak között előfordulnak többé-kevésbé szögletes veretek. Ez nemcsak a súlyt befolyásolja, hanem ha valaki későbbi csonkításként a szögleteket levágta, ma ezt teljes értékű ép példányként kezelnénk. Pontatlanságot, s ezen keresztül számunkra bizonytalanságot jelent az az érem, amelyiknek éremképéből hiányzik, mégsem

tekinthető csonkítottnak, mert más részénél éremképen kívüli sima rész van. Pontatlanság tehát a pénzverő-munkás részéről, s bizonytalanaság számunkra, mert soha nem tudhatjuk, hogy később vágtak-e le, s mennyit a sima részből. Súlyát befolyásolta a lemez vastagsága is, s tekintve, hogy a lemezt feltehetőleg kalapálva vékonyították, egy lemez sem volt egyenletesen vastag. Ez eredményezhette például, hogy a CNH. 279. lemezpénzek között levő 0,38 g magas súlyú érem lemezének vastagsága 0,75 mm, míg a többi átlagosan 0,5 mm körül mozog, de van 0,2 mm vastagságú is. A friesachiaknál figyelhető meg, hogy egy éremnél különbözik a vastagság. A 161. tételnél levő L. 303. közötti 1,53 g súlyú éremnél a vastagság 0,85 mm-től 1,20 mm-ig terjed, a L. 17. érmek közötti 1,40 g-os példánynál 0,85 mm-től 1,35 mm-ig. E két rendkívül magas súlyú pénz is fokozza bizonytalanságunkat, mert minden bizonnyal a lemezen mellette levőnek rovására magas a súlya. Ha ezt — a mellette levőt — vizsgálnánk, valószínűleg elvetnénk, mint csonkítás miatt mérésre nem alkalmasat, holott valódi átlagsúlyt csak vele együtt kapnánk. E nagyfokú bizonytalanság, a méréssel kapcsolatban szinte áthidalhatatlan.

Földrajzi elhelyezkedés szempontjából sem érdektelen a nyáregyházi lelet. A Duna—Tisza közének többi friesachi leletével erős gazdagsági tevékenységre utal ebben az országrészben. Az éremleletek mind erősebben világítják meg a középkori Magyarország gazdaságilag élénkebb területeit. Leletünk létével, viszonylagos nagyságával is az ország középső részének jelentőségét bizonyítja.

Végezetül még egyszer ki kell térnünk a lelet elrejtésének módjára. Említettük, hogy textilből készült zacskóban rejtették el, amit az egyik pénzen megmaradt szálak bizonyítanak. Az érmen, ill. a textilmaradványokon Baracsi Katalin és Piller Katalin[17] textilrestaurátorok végeztek szakszerű elemzést. Először oldószerrel vizsgálták, majd polarizációs mikroszkóppal ellenőrizték eredményüket. Megállapításuk szerint a textil anyaga len, sűrűsége 18/14 cm^2.

Mind a pénzek mennyisége, mind az ékszerek mennyisége és minősége azt bizonyítja, hogy egykori tulajdonosa nem volt szegény. Ezt még az akkori viszonylatban finomnak mondható textil használata is erősíti.

Gedai István

DAS MÜNZMATERIAL DES FUNDES VON NYÁREGYHÁZA

In Nyáregyháza wurde gelegentlich von Weingartenarbeiten ein Fund von 1756 St. Münzen und einigen Schmuckstücken — 2 St. geschliffene Bergkristalle, 1 St. Ohrring, 3 St. Armbänder, 3 St. Ringe, 1 St. Haarring und 1 St. Fibel — gehoben; von diesem 200 Meter entfernt weitere 24 St. Münzen.

Das Münzmaterial besteht aus 767 St. ungarischen Brakteaten, 993 St. Friesacher, 14 St. Kölner, 1 St. Aachener und 4 St. Wiener Pfennigen sowie 1 nichtbestimmbare Münze. Die Verbergungszeit kann man — wie bei den meisten ungarischen Friesacherfunden — mit 1241, den Tatareneinbruch, in Verbindung bringen.

Die Untersuchung der Zusammensetzung des Funden wirft einige geschichtliche und wirtschaftsgeschichtliche Fragen auf. Die Zeitbestimmung der ungarischen Brakteaten bleibt auch weiterhin ungewiss. Die bisher als Münzen Béla's III gehaltenen Prägungen erscheinen nämlich ständig in Gesellschaft der Friesacher Prägungen des XIII. Jahrhunderts, aber stets ohne den königlichen Denaren; so muss man trotz aller Angaben ihre Zeitbestimmung weiterhin als unbestimmt betrachten. Die Untersuchung der Münzstätten des Friesacher Anteiles zeigt, dass diese Typen zu 81,96% in Friesach und St. Veit geprägt wurden. Dies ist allgemein die Zusammensetzung der Funde Friesacher Typus und es scheint dies zu bezeugen, dass der Aussenhandel Ungarns diese Richtung nahm. Deshalb findet man gewöhnlich Friesacher und Wiener Pfennige nicht beisammen. Der Fund von Nyáregyháza ist eine der wenigen Ausnahmen, in welchem auch Wiener Pfennige gefunden wurden; das Verhältnis — 993 St Friesacher zu 4 St. Wiener — nullifiziert sozusagen die wirtschaftsgeschichtliche Bedeutung dieser Tatsache.

Zur Bereinigung der Frage der Nachprägungen der Friesacher bietet unser Fund einige interessante Exemplare. Mehrere Aufschriftsvarianten und Hybride kommen vor, unter diesen ist — unter Fundnummer 147 beschrieben — eine Münze die interessanteste, welche auf einer Seite den Revers einer St. Veiter Prägung des Herzogs Bernhard, auf der anderen das Ennser Münzbild des Herzogs Leopold VI oder Friedrich II bringt.

Der Fund wird vielleicht die Zeitbestimmung des Wiener Pfennigs LWM Nr. 38 ändern. Die Verbergung kann man nämlich nicht nach 1241 verlegen; in diesem Fall kann das Stück jedoch nicht Herzog Ottokar zugeeignet werden, sondern wahrscheinlich Herzog Friedrich II. Der seinerzeitige Eigentümer verbarg den Fund in einem Leinensäckchen, wie es die Textilreste an einer Münze bezeugen. Nach der Untersuchung der Textilrestauratoren Katalin Baracsi und Katalin Piller bestand das Material aus feingewebten Leinen.

[17] Szivességükért, készségükért ezúton mondok köszönetet mindkettőjüknek.

Idegen címer Nagy Lajos két dénárján

Nagy Lajos király magyar címerrel kivert érmei eleddig lengyel, orosz és dalmát vonatkozásban ismeretesek.[1] Közös jellemzőjük, hogy az eszmei magyar felségjog és az adott pénzforgalmi terület szimbolikáját egyesítik, felirat, képmás, patrónus, vagy címerkép formájában.[2] A szimbolum kiválasztása és a vereten való megjelenítés mikéntje alkalmasint az államjogi kapocs természetét tükrözi, aminek lélektani vonatkozásait máshelyütt már elemeztük.[3] A gyakorlati alkalmazás tengelyében jobbadára a magyar Anjouk hasított címere áll,amely ekkortájt kezdi meg a dinasztikus jelvényből állami felségjellé való átalakulásának százados folyamatát.[4]

A középkori társadalomlélektan legjellegzetesebb hordozójának, a heraldikának segítségével, a fenti rendszer tudatos megvalósítása újabb bizonyítást nyerhet, s ugyanakkor a XIV. század magyar pénzforgalmi területét is kiterjeszti az Anjou-kori *Archiregnum* egészére.

A vizsgálatunk tárgyát képező két dénárt már Réthy ismertette.[5] Elmulasztotta azonban a történelmi és társadalmi képbe való beillesztésüket: a tudomást nem követte felismerés. Így a dénárok rendeltetése, verőhelyük meghatározása, valamint a kor politikai és lélektani magatartásához ízülő összefüggéseinek kielemzése elmaradt. Sőt, mind ennek lehetőségét eleve kizárta, hogy Réthy nyilvánvalóan tévedett a veret heraldikai ábrájának meghatározásában.

A dénárok Réthy szerinti leírása a következő:

1. *(CNH*, N⁰ 80): Előlapján Nagy Lajos király mellképe körül — M(oneta) REGIS LODOVICII felirat; hátlapján olasz pajzs apró elhintett liliomokkal, keresztül fektetett harántcsík három struczfővel. A czímer felett pénzverőjegy V. t. 1. ábra);
2. *(CNH*, N⁰ 81): Előlapján nyílt korona körül azonos felirat; hátlapja ugyanaz V. t. 2. ábra).

Szögezzük mindjárt le, hogy a két hátlap azonossága csak tartalmilag helytálló, tárgyilag azonban különböző: a szövegben közelebbről meg nem határozott verőjegyek a dénárok mindegyikén más-mások.

Az előlapok körirata a kibocsátó személyét kétségtelenné teszi. Gondolkodóba ejthet azonban a hátlapra vert címer. Az Anjou liliomokkal hintett pajzs, mint dinasztikus jelvény, nem okoz problémát. Olasz jellege tekintetében szintén nem forog fenn semmi kétség. A bal-

[1] Dr. RÉTHY László: *Corpus nummorum Hungariae — Magyar egyetemes éremtár*, II: *A Vegyes-házi királyok kora*, Budapest, 1907 (a továbbiakban *CHN*), 102—110 sz. (XXVII. tábla). — A mű németnyelvű utánnyomata e tekintetben nem hoz kiegészítést, Dr. Ladislaus RÉTHY-Prof. Dr. Günther PROBSZT: *Corpus nummorum Hungariae*, Graz, 1958 (a továbbiakban: *P:CNH*) 102—103 l. és XXVII. tábla.

[2] Az egyesítés elemei:
— Lengyelországban: magyar Anjou-címer (vagy liliom) — lengyel sas *(CNH*, 108—109 sz.);
— Oroszországban (Halics és Ladomér): királyi betűjegy *(„L")* — felirat *(Moneta Russie)*, vagy korona (Halics címere), vagy oroszlán (Ladomér címere); *(CNH*, 106—107 sz.);
— Dalmáciában:
— Cattaro: magyar Anjou-címer — Szent Trifón (Cattaro patrónusa); *(CNH*, 103. sz.);
— Zára: kettőskereszt (vagy Szt. László) — felirat *(Jadra)*: *(CNH*, 104—105. sz.).
Az egyesítési formákban nem nehéz a módszert felismerni: Zára az *Archiregnum* integráns része: egyedüli sajátos veret-eleme a felirat (pénzforgalmi meghatározás), míg szimbolikája az országéval azonos; Cattaro Lajost Anjou-jusson uralja; a két orosz tartomány közigazgatási egyesítés: saját címer alatt és önálló pénzforgalommal (felirat) a Lengyelországban használt szimbolika a perszonál-unió kettős egyenjogúsági elvét tükrözi. — Mind ennek tüzetesebb kiértékelése külön tanulmányt érdemelhetne.

[3] Szabolcs de VAJAY: *L'héraldique, image de la psychologie sociale. Quelques problèmes de l'héraldique royale des Angevins hongrois*, „Atti" dell'Accademia Pontaniana, Nuova Serie, vol. XVI. Napoli, 1967, 5—19 l.

[4] Ennek az átalakulásnak első tudatos lépése a Károly Róbert által 1333-ban foganatosított pajzsmező-csere: a Nápolyt illető elsőszülöttségi igénynek családi paktumban való feladásával a liliomos hasítás a királyi címer főhelyén a magyar sávozatnak ad helyet. A változtatás tehát korántsem a lovagi dísz ötletszerű csereberéje, hanem egy lényeges államjogi ténynek a középkori lélektan szokott módszereivel való szemléltetése. *Vö.* VAJAY: *id.m.* II. *Le parti.* 11—14 l.

[5] *CNH*, II. 14 l.; *P:CNH*, 100 l.

haránt pálya ellenben, amit Réthy „három struczfővel" vélt megrakva látni, bizonyára egyedi megkülönböztető elem. Mint ilyen, az érmék eredetkérdése tekintetében döntő bizonyítékként szolgálhat.[6]

Réthy a struccfejes Anjou sisakdísz adott képzetéből indulva ki, a pólyafigurát három madárfőnek tekintette. Ámde valójában három *kalapács* sorakozik a pólyán, ami az adott parányi méretben megbocsáthatón volt összevéthető három kopottnak vélt madárfejjel.

A sisakdísz-témának címertörésként való alkalmazása merőben elütne a heraldika szabványaitól. Mit tarthatnók ellenben a kalapács-motívumról? A címertani tájékozódás arra vezet, hogy az Anjou-házbeli *Martell* Károly egyedi, *beszélő* címerét kell benne felismernünk.[7] Ugyanezt a törést viseli Martell Károly nápolyi sír-címerképe, ama egyetlen különbséggel, hogy pólyája nem balharánt, hanem jobbharánt fut[8] (V.t 3. ábra).[9]A Kún László halálakor anyai jusson fellépő magyar trónkövetelő eredeti síremléke a nagy nápolyi földrengésben elpusztulván, a tumba 1599-ben épült újjá. Enrique de Guzmán, conde de Olivares nápolyi alkirály meghagyásából. Kifaragója, Domenico Fontana, mégis bizonyára „valahonnan vette" a háromszáz esztendeje porladó herceg nyughelyére visszaillesztett egyedi jelvény heraldikai ábrázolását.

Forrása alighanem Conrad von Grünenberg 1483-ból datált konstanzi címereskönyve lehetett,[10] amelynek XX. táblája a Szicíliai Királyság kettős címerét adja:[11] „új" Szicília az aragon címert viseli, míg a „régi" Szicília az Anjou-címernek éppen ezt a Martell Károlynak tulajdonítható, beszélő változatát (VI. t. 4. ábra). Ennek alapján a heraldikai színezés is meghatározható: arany liliomokkal hintett kék mezőn átfutó, három *fekete* kalapáccsal megrakott, jobbharánt *ezüst* pólya.[12]

E címerábra *tényleges* használatát egy Martell Károlyhoz korban még közelebb álló adat is erősíti. A magyar trónkövetelő 1290 és 1295 között különös kegyből tulajdon jelvényével bővítette a sienai *Monte de Santa Maria* családnak eladdig címerül szolgáló, ezüst mezőben ágaskodó kék oroszlánját. E bővített címer legrégibb ábrázolása 1331-ből maradt reánk:[13] hasításában az ősi motívum hátulra kerül, míg elől a trónkövetelő adományozta bővítés díszlik: liliomos mezőn átfutó, három *fekete* kalapáccsal megrakott, *jobb*haránt, *ezüst* pólya (VI. t. 5. ábra): a két mezőt együttesen az ötfodrú Anjou tornagallér rakja meg.[14]

A fentebbiekre figyelemmel, eldöntöttnek tekinthető, hogy *Nagy Lajos király szóban forgó két dénárjának hátlapját Martell Károly egyedi címere ékesíti.*

[6] Utalni kell itt a címertörés Nyugat-Európában rendszerré fejlesztett elvére, amelynek kevés számú (de azért korántsem ötletszerű) magyarországi nyomát éppen az Anjou-kor szolgáltatja. (Lásd a Drugeth-fivérek megkülönböztető sisakdíszét: Vilmos térdeplő angyalt, Miklós pedig liliomos csattot visel.) — A címer vezértémája ebben a rendszerben a családi hovatartozást, a „törés" pedig a családon belüli egyénítést hivatott meghatározni. A címertörés egyszerűbb formái a sisakdísz, vagy a pajzs-szín megváltoztatása, ami a lovagi tornán való felismerhetőség gyakorlati célját szolgálja. A pajzsmező elemeinek törése ellenben jogi vonatkozásokra utal: születésrendet, igényt, részbirtokossági viszonyt, stb. határoz meg. — A középkor emlék-elemeit csakis a középkor lélekvilágába való beleéléssel „szólaltathatja meg" a kutató. Ez éppen úgy áll a címerekre, mint a katedrálisok kő-szimbolikájára, vagy a misztikus szövegek lélektani kielemzésére

[7] Martell Károly 1271 szeptemberében született Nápolyban, mint II. (Sánta) Károly király és Árpád-házi Mária legidősebb gyermeke. Mint ilyen, nagybátyjának, Kún Lászlónak halála után, a Velencéből előkerült III. Endrével szemben, 1290-től igényt tartott a magyar trónra, amit édesanyja „egy királyi zászló és egy arany korona átadásával reá ruházott". Ettől kezdve felezte Martell Károly liliomos Anjou-címerét Magyarország veres-ezüst sávozatával. Igényének korai halála vetett váratlan véget (1295), hogy jussát majdan fia, Károly Róbert valósíthassa meg (1308).

[8] A nápolyi San Gennaro templom bejárati karzatának külzetén kifaragva. Vö. Franco STRAZZULO: *Soggi storici nel Duomo di Napoli*, Istitudo del Mezzogiorno, Napoli, 1959, 321—322.

[9] A szerző itt mond köszönetet baron Hervé Pinoteau, a Nemzetközi Heraldikai Akadémia főtitkárának, aki e címer létére figyelmét felhívta és Prof. Ernesto Pontieri, a nápolyi egyetem Rektorának, aki a 3. ábra fényképét rendelkezésére bocsátotta.

[10] *Des Conrad Grünenberg Ritters und Bürgers zu Constanz Wappenbuch 1483* herausgegeben von Dr. R. Graf STILLFRIED-ALCANTARA und Ad. M. HILDEBRAND, Görlitz, 1875.

[11] A két „igény-Szicilia" majdani összeolvadása adja egy sajátos közjogi formulázás címer-lélektani magyarázatát: a *Kettős Szicilia Királysága.*

[12] Az ezüst pólya a Nápolyt uraló tarantói hercegség címer-eleme. Éppen a heraldikai megkülönböztetést célozhatta, hogy Martell Károly saját pólyáját a nevére utaló három kalapáccsal törje, míg öccse, Tarantói Fülöp (+ 1332) a konstantinápolyi igény-címerrel négyelt Anjou-liliomokra helyezett volt síma ezüst pólyát.

[13] Lásd a párizsi *Bibliothèque Nationale* gyűjteményében őrzött *tavole bicchierna* 1331. évi címerrajzát (*Mss. Ital.* 1668, A° 1331), amely Siena városának a *camerlingo* címere alatt kiadott számadáskönyvének fa-bekötőlapján szerepel. Az 1258—1677-ig folytatott sorozatban az 1331. évi camerlengoi tisztet egy *Monte di Santa Maria* viselte. — A címerbővítés ekkor már jó negyven esztendőre nyúlik vissza. Érdekes, hogy a Monte di Santa Maria család feje a *Caroberto* keresztnevet viseli, amiben nem nehéz az adományozó elsőszülöttje, — a majdani Károly Róbert magyar király — utáni névadást felismerni.

[14] A tornagallér a magyar Anjouk címeréből utóbb elmaradt, míg a nápolyi ág mindvégig megtartotta.

Mégis, egy időrendi megfontolás újabb nehézségeket támaszt. Hiszen az 1290-ben III. Endre ellenében fellépett Anjou trónkövetelő már 1295 augusztus 12-én elhunyt.[15] Sem lélektanilag, sem politikailag nem indokolható, hogy Nagy Lajos fél évszázaddal későbben egyszerre csak kiveresse nagyapja címerét egynémely dénárjára.

Történelmileg tehát megalapozottabb, ha a veretet nem az első, hanem a sokkalta kevésbé ismert *második* Martell Károly személyével hozzuk kapcsolatba; az Aversaban meggyilkolt Endre herceg és Nápolyi Johanna utószülött fiával.[16]

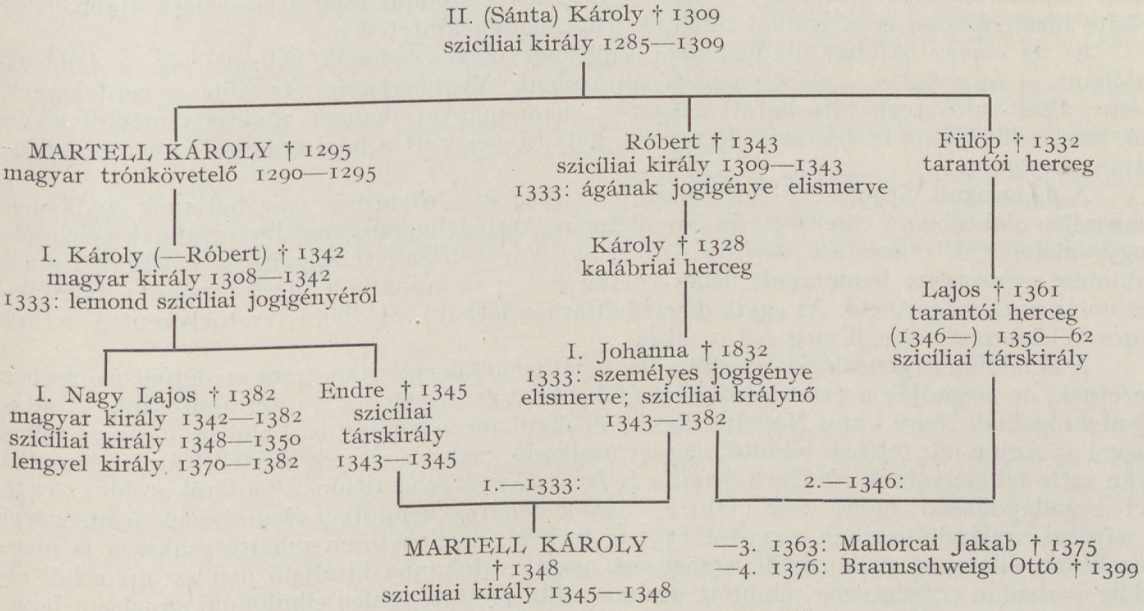

Nagy Lajos első nápolyi hadjárata Endre halálát volt megbosszulandó. A férje meggyilkolásában alkalmasint részes Johanna érdemtelenné nyilvánításával a nápolyi trón az 1333-ig jogigényét váltig hangsúlyozó idősb fiág *egyenes* leszármazottjára, — az ág őse után Martell Károlynak keresztelt csecsemőre, — háramlott, akinek *anyai* jussa csak a tizenkét éve hogy létrejött családi paktummal nyert volt jogérvényt. Nagy Lajos tehát a gyermek Martell Károly dinasztikus jogvédelmében szállotta meg magyar hadaival Nápolyt, mint az Anjou-ház idősb ágának feje, a gyámolatlan örökös nagybátyja, s következésképp Martell Károlynak természetes és törvényes gyámja.

Nagy Lajos Nápolyt hódoltató seregeinek zsold-fedezetére verethetett *in situ* dénárokat. Mint gyámkormányzó, saját nevére, de helyes dinasztikus jogérzékkel a névlegesen országló csecsemő-király felségjelvényével, amit a gyermek hasonnevű dédapjának egyedi jelvénye nyomán, azzal azonos heraldikájú címertöréssel mintáztatott meg.[17]

Talán éppen a két ját, — dédatya és dédunoka, — egymástól való megkülönböztetését célozhatta, hogy vizsgált esetünkben a címerpólya *bal*haránt és nem jobbharánt. Adódhatnék ez a változat a veret puszta elsietéséből is, amelynek során talán nem egy negatív véset, hanem egy heraldikai rajz szolgált mintául, miértis a pénzverődúc „fordítottra" sikerült. A pólyafekvés módosítását azonban aktuálisabb megfontolások is indokolhatták. Johanna második férje, Tarantói Lajos, ugyancsak *jobb*haránt *ezüst* pólyával törte Szicília—Konstantinápoly négyelésű pajzsát.[18] Midőn Johanna jussán társuralkodóvá lett, konstantinápolyi igény-törése elmaradt. Tarantó jobbharánt ezüst pólyája tehát a szicíliai Anjou-címerre került, miáltal a két ellenlábas heraldikai jelvénye kishíjján azonossá vált. E nemkívánatos hasonlatosság is indokolhatta, esetleg, Martell Károly ellenirányú pólyafektetését.

[15] Martell Károlyt a „fekete halál" (pestis) ragadta el Nápolyban. Özvegye, Habsburg Klemencia, röviddel 1293. február 7.-e után húnyt el. Közös tumbában nyugosznak a S. Gennaro templomban.

[16] Endrét 1345. szeptember 18-ának éjjelén fojtották meg Aversában. Martell Károly karácsony napján, 1345. december 25-én született. — A két Martell Károly genealógiai kapcsolatát, az Anjou-háznak e tanulmány szempontjából érdemes további ágazataival egyetemben, a mellékelt táblázat mutatja:

[17] A *tényleges* gyámkormányzó és a *jogszerint* országló kiskorú uralkodó jelvényeinek egyazon pénzvereten való együttes megjelenésére másik magyar példa Hunyadi János és V. László közös dénárja (*CNH*, 165—166 sz. XXXI. tábla).

[18] Lásd fentebb, 12. jegyzet.

Az előadottak mindenképp megengedik a vizsgált dénárok pontos korrendi rögzítését, ami a Nagy Lajos Nápolyba érkeztével és a felnevelésre Magyarországra küldött csecsemőkirály váratlan, korai elhunytával, adott határpontok közötti hét hónapnyi időtartamra szűkült, vagyis 1347 novembere és 1348 májusa közé. Mindez az effajta dénárok ritka voltát is megmagyarázza.

Miután Martell Károlyt Székesfehérvárott helyezték örök nyugalomra, síremlékét is bizonyára a fentebb taglalt heraldikai szempontok szerint szerkesztett címer kellett hogy ékesítse. Talán a fehérvári kőtár egy és más töredékének e szempontbeli átvizsgálása újabb megerősítő bizonyítékkal is szolgálhat tételünk helytállása tekintetében.

Ez az *eszmei* okfejtés alátámasztja Réthynek helyes *technikai* felismerését: a dénárok valóban, — és okkal — „olasz pajzsot" ábrázolnak. Megmagyarázza továbbá a verdejegyek Réthy által való meghatározhatatlanságát is: nem magyar, hanem nápolyi érmékről lévén szó, *ottani* előképeket követ, amit Réthy hasztalan igyekezett a honi érmészet ismert figuratikájába besorolni.

A dénárokon látható „*L*" bizonyára a L*(odovicus)* rövidítése és a hátlapok egyikének jobbszélén alaktalanná kopott másik jegy kétszeres terjedelme megengedhetné annak vélelmét, hogy valaha „*CM*", azaz a C*(arolus)* M*(artellus)* összevonása lett légyen *(vö.* 2. ábra). Ennek eldöntése *valamennyi* fennmaradt dénár-példánynak e szempontbóli tüzetes szemrevételezésével volna csak megejthető. Az egyik dénár hátlapján látható „*A*" betű verethelyként A*(versa)* város vélelmezését engedi meg *(vö.* 1. ábra).

A heraldika és genealógia összefüggései tehát nemcsak egy ritka érem eredetfelismeréséhez vezetnek, de megadják a veret leszűkített időhatárait és helyét, sőt, — ami fontosabb, — adalékul szolgálnak Nagy Lajos Nápolyt illető politikai koncepciójához is. Valóban, a magát teljes joggal az Anjou-ház fejének tekintő magyar uralkodó, csak a gyermek Martell Károly elhunyta után vette fel nagyobbik címébe a *Szicilia és Jeruzsálem királya* titulust,[19] amiről utóbb az 1350 évi megállapodáskor mond csak majd le. Így a dénárok heraldikai elemzésének segítségével a nápolyi uralkodó-listának 1333-tól 1351-ig terjedő, meglehetősen viharos szakasza is megközelítőbb államjogi és korrendi leszögezést nyert, s Johanna királynő jogi szempontból eleddig jobbadán egységesnek tekintett uralma több, jogtörténetileg elkülönülő szakaszra bomlik, a dénárokra vert címer „megszólaltatása" nyomán.[20]

[20] Az uralkodó-lista eképpen alakul:

Róbert		1309—1343
— 1333: ágának jogait Károly Róbert családi paktumban elismeri		
I. Johanna		1343—1382
— Johanna és Endre	1343—1345 szept.	
— Johanna egyedül	1345 szept.—dec.	
Martell Károly		1345—1348
— Martell Károly és Johanna	1345 dec.—1347 nov.	
— Nagy Lajos gyámkormányzó	1347 nov.—1348 máj.	
Nagy Lajos		1348—1350
—1350: családi paktumban lemond Szicília és Jeruzsálem címéről		
Johanna és Tarantói Lajos		1346—1362
— 1347: Nagy Lajos által elűzve		
— 1350: a Szentszék és Nagy Lajos által elismerve		
— 1352 pünkösd (máj. 27): Johanna és Lajos ünnepélyes koronázása.		

A heraldika, a genealógia és a numizmatika adatainak társadalomlélektani szempontú újraértékelése eddigi részeltetésükön messze túlmenő igényt és szerepet biztosíthat számukra a korszerű történetkutatásban.

Vajay Szabolcs

[19] Itt a helye egy általánossá vált tévedés eloszlatásának: „Nápolyi királyság" nem létezett, illetve ezen elnevezéssel csak a napóleoni kor hívta létre. A Nápolyban uralkodó Anjouk és a Palermoban uralkodó Aragonok egyképpen a „Szicília királya" címet viselték és mindketten éltek a II. Frigyes császár által megszerzett „Jeruzsálem királya" igénycímmel is. Épp e kettős vetélkedés megszűntével adódott a már fentebb említett titulatura-beli sajátosság: a *Kettős* (vagy Mindkét) *Szicília Királysága* (lásd 11. jegyzet).

LES DENIERS NAPOLITAINS DU ROI LOUIS LE GRAND

L'auteur cherche à explorer l'origine de deux deniers frappés à l'effigie de Louis Ier le Grand, roi de Hongrie (1342—1382). Ces pièces ont été mal identifiées par le *Corpus Nummorum Hungariae;* leur description est incomplète et l'interprétation du blason frappé sur le revers est erronnée.

Partant des principes de l'héraldique, l'auteur définit ces pièces comme étant la seule monnaie connue que fit frapper Louis le Grand pendant la courte durée de sa domination à Naples (novembre 1347 — mai 1348).

Le *Corpus Nummorum* affirmait que la charge héraldique du fasce posé en barre sur l'écusson royal consistait en trois «têtes d'autruche». L'auteur démontre qu'il s'agit, en réalité, de trois *marteaux de sable* brisure personnelle de Charles Martell, fils de la reine Jeanne Ière avec André de Hongrie, frère cadet du roi Louis. La reine ayant été impliquée dans l'assasinat du prince-consort, le roi de Hongrie venait de la destituer et de gouverner le Royaume de Naples, au nom de son neveu en bas âge.

Le co-gouvernement du héritier légitime mineur et de son oncle tuteur trouve son reflet imagé dans la composotion des pièces examinées qui portent sur l'avers l'effigie de Louis le Grand et sur le revers les armoiries de Charles Martell. Cette thèse est appuyée par plusieures représentations héraldiques similaires, puisées sur des monuments funéraires, armoriaux et diplômes d'octroi.

Le programme iconographique et héraldique de ces pièces apporte un élément nouveau à la conception juridique que s'était fait Louis le Grand en ce qui concernait la nature étatique de sa domination à Naples. Une fois de plus, l'interprétation héraldique d'une pièce a pu contribuer à la mise au point d'un problème de l'histoire générale, jettant la lumière sur la motivation psychologique d'une pensée politique, peu scrutée et mal connue auparavant.

Hunyadi János pénzverése

1. *Hunyadi neve I. Ulászló király pénzein*

A 15. század derekán Magyarország területileg megosztva, pártokra szakadva, középkori története egyik legválságosabb idejét élte át. Létét az új erőteljes ozmán nagyhatalom fenyegette, ugyanakkor a külföldön támaszt kereső, német és lengyel orientációjú pártok hívei társadalmát megosztották. Ellenállóképességét a két király párthíveinek ádáz polgárháborúja, a gazdasági életét szétzüllesztő pénzinfláció s a pestisjárvány terjedése csökkentette. Az ország további fennállását ekkor elsősorban egy kiváló katona, Hunyadi János vasakarata, tehetsége és gazdasági éleslátása[1] biztosította egy további évszázadra.

Tüneményes emelkedése a köztörténetből ismeretes. Mint hivatásos katona Albert király korában a szörényi öt határvár eredményes megvédése által tűnt ki; majd I. Ulászló király pártjára állva, Ujlaki Miklós macsói bánnal együtt az ország déli részét megtartotta királyának, azt bel- és külellenséggel szemben megvédve. Királya ezért 1441 elején — Ujlakival együtt — erdélyi vajdává nevezte ki[2] és reá bízta a déli határvonal védelmének megszervezését. Feladatának Hunyadi kiválóan eleget tett, sőt 1442-ben Mezid bég főlovászmester, majd Sebah-eddin beglerbég hadseregei feletti fényes győzelmeivel támadó háborút tett lehetővé, melynek ő lett immár európai hírnevű vezére.

Ezen 1443-ban folytatott ún. hosszú háború pénzszükséglete okozta I. Ulászló fokozott mértékű pénzrontását. A silány inflációs, rezes kispénzek két fajtája hátlapján Hunyadi János neve is szerepel[3] mire a magyar királyi pénzverésben addig példa nem volt. A két fajta dénár Budán, a C 163-as V—I verdejegye szerint talán Váradon is készült[4] feltehetőleg a keresztes-had részére.

A hosszú hadjárat befejezte után Hunyadi hadvezéri hírneve az egész ismert világot befutotta. Ennek tulajdonítható, hogy az ifjú király 1444 elején tiszteletére pénzt veretett. Ez a denár a CNH. II.—162, melynek előlapján címerpajzsba foglalt koronás árpádsávok, körülötte Ulászló neve és címe, hátlapján a kettőskereszt körül Hunyadi János neve látható. Ötféle verdejegy változattal ismeretes; a budai és szebeni kamarában és valószínűleg Veszprémben, Léván és talán Segesvárott került kiverésre. A kamarák veretein érdekes megfigyelni, hogy a kamaragrófok ez esetben a verdejegy betűinek szokásos sorrendjét felcserélték, saját névbetűjüket — nyilván tiszteletadás jeléül — első helyre téve.[5]

A várnai vereség utáni „interregnum"-ban Hunyadi a vikárius-főkapitányok egyike lett

[1] Birk Ernő: Adalékok Magyarország pénztörténetéhez: Új Magyar Múzeum III. 1853. Eiczinger Ulrich osztrák kincstartó kb. 1453-ból származó fogalmazványa V. László részére:
. . . dy nach tod Graf Pipo manigerley Zuruttung vnd verderbung geliden haben, dem lande ze Vngern czu merklichen Schaden vnd dornoch durich den grossmächtigen herrn Hansen von Hwnyad, des landes cze Vngern peschirmer, in ainen guten Stand, ordnung vnd nuczparkeyt wider geseczet worden . . . .
(Magyarország jövedelmeiről szólva következőket írja: (Ozorai) Pipo gróf halála után zavart és romlást szenvedtek ezek Magyarország nagy kárára, de ezután nagyságos Hunyadi János, Magyarország védelmezője által jó állapotba, rendbe és jövedelmezőségbe helyeztettek . . . . . .

[2] A kettős vajdaság veszély idején gyakori eset volt. A két vajda megosztotta a feladatkört: Hunyadi csaknem kizárólag az ország megvédéséhez szükséges katonai és gazdasági intézkedésekkel foglalkozott, míg a bírói és adminisztratív teendőket, melyeket a latin hivatalos nyelvben és a jogszabályokban való járatlansága miatt amúgy sem végezhetett volna el, főúri vajdatársára hagyta.

[3] Ezek a C.II.163 és C.II.164 sz. denárok. Silány voltuk miatt sokan hamispénznek tartották, de a többi kétségtelenül hiteles inflációs pénz sem jobb ezeknél. Lásd: Huszár Lajos: A budai várpalota ásatásainak éremleletei. Budapest Régiségei XVII. 1956. 107—240. Hamis pénzt különben sem vertek e korban új, szokatlan körirattal.

[4] OL-Dl 13815: Báthory Tamás 1444 nov. 19-én végrendeletében megemlíti, hogy Hofnehgel, aki mint a denárok vésője Váradon tartózkodik, tartozik neki és ezt az összeget is feleségére hagyja.

[5] Pohl, A.: A későközépkori magyar pénzek verdejegyei, Bp. 1965. 19. old. Ezek közül a kamarák veretei: PFR-h (Pfeffersack—Szeben), P-B (Petrus—Buda). A nagybányai kamara Hunyadi kezén volt, nyilván ezért nincs képviselve. A többi veret: I-S valószínűleg segesvári, W-C veszprémi és L-C Lévai Cseh László verdéjének verete.

I. Ulászló pénzei Hunyadi nevével:

Inflációs pénzek: (1443)

C. 163

C. 164

Emlékpénz: (1444)

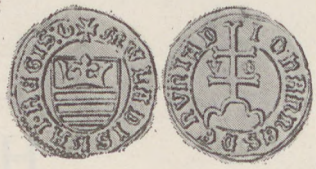

C. 162

Hunyadi kormányzói pénzverése:
1446—1452.

Aranyforint

C.154A

1446
1 a. ft = 200 d
0,250—0,320 f

Denár

C.156

1446
1 a. ft = 400 ob

Obulus

C.160

C.154B

1447—1451
1 a. ft = 200 d
0,330 f.

C.157A

1447—1451
1 a. ft = 400 ob.

C. 158A

C.155

változat 1452
oroszlán
korona nélk.

C.157C

változat
1452

C.158B

1452

C.166

Brassói
kispénz:

C.159

Brankovics György szerb deszpota emlékpénzei Hunyadi nevével:

1451
Hunyadi Mátyás és
Cillei Erzsébet
eljegyzése.

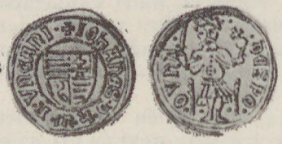

C.168

1455
Hunyadi Mátyás
Cillei Erzsébet
házassága.

C. 167

Ellenőrzési területe a Tiszavölgy Nagyvárad székhellyel. Nagybánya a bányavidékével együtt ekkor már zálogjogon birtokában volt és birtokjogát az országgyűlés, a régi tulajdonos, Brankovics szerb deszpóta, az utolsó háborúban tanusított magatartására való tekintettel véglegesítette és megerősítette.

A kis László király kiadása miatti tárgyalások Frigyes német királlyal továbbra is eredménytelenek maradtak, így az országgyűlés többsége 1446 június 5-én Hunyadit az ország kormányzójává választotta. Ezzel Hunyadi elnyerte a királyi jogok nagyrészét, így a pénzverés jogát saját nevére gyakorolhatta.

Giskra, ki a körmöcbányai és kassai kamarát a Habsburgok megbízásából hatalmában tartotta, a kormányzóválasztást nem ismerte el és újból V. László király nevére pénzt veretett. Ilyenformán az interregnum alatt átmenetileg egységessé vált magyar pénzverés, mint I Ulászló korában, újra kettőssé vált.

2., *Hunyadi kormányzói pénzverése*

Hunyadi már erdélyi vajda és a királyi haderő főparancsnokaként befolyással bírt I. Ulászló király pénzverésére, de erről közelebbi adatok nem ismeretesek. Annyi bizonyos, hogy Christophorus de Florentia pénzverő kamaragrófként állt szolgálatában.[6] Mivel a király, mint e korban általában adódott, kevés anyagi eszközt adhatott a kiterjedt és veszélyeztetett déli arcvonal védelmére, e helyett inkább módjában állt, hogy óriási birtokadományokkal támogassa Hunyadit, hogy ezek jövedelméből eltarhassa hadseregét. Hunyadi kitűnő gazdának bizonyult; különös gondot fordított nemesfémbányák megszerzésére. Családi birtokán, Vajdahunyad környékén, már voltak nemesfém és vasbányái, ezekhez Brankovics deszpóta ingadozó politikai magatartását felhasználva, a Kőrösvidék aranybányáit, majd Nagybányát, és nemesfémekben gazdag bányavidékét szerezte meg zálogként, nagyösszegű hadikiadásai megtérítése fejében.[7]

Ezenkívül — ismeretlen időpontban — birtokcsere útján megszerezte a nándorfehérvári kalugyerektől az északszerbiai Rudistye arany-, ezüst- és egyéb bányáit.[8]

Első intézkedéseivel érvényre juttatta az 1444-es országgyűlés — valószínűleg amúgyis általa sugalmazott — ama határozatát,[9] mely szerint csak a királyi kamarák verhessenek ezentúl pénzt s a király által magánosoknak adományozott pénzverési engedélyek érvénytelenné váljanak; a királynak ne álljon módjában újra magánosoknak pénzverési jogot adományozni és a pénz ligáját az országgyűlés hozzájárulása nélkül ne lehessen megváltoztatni. Annak idején e határozatot csak Erdélyben, a szebeni kamara újjászervezésével vitték keresztül, s ezt nyilván Hunyadi befolyása tette lehetővé. Az ország többi részén, az interregnum-denár verdejegyeiből következtetve, a helyzet nem változott.

Az aranyforint veretése országgyűlési határozat folytán az interregnum alatt fel volt függesztve.[10] Hunyadi, miután az országgyűlés erre felhatalmazta, újra verette azokat, megszokott és változatlan minőségben, nevével és kormányzói címével. Két típus ismeretes; ezek egyikén a négyesosztású pajzs második negyedében a királyi kettőskereszt szerepel (C. II—154), míg a másik típus ugyanazon negyedében a cseh oroszlán látható. Mindkét típust kizárólag Nagybányán verték.

Még 1446-ban körlevéllel szólította fel Hunyadi Erdély arany- és ezüstkitermelőit,[11] hogy aranyukat és ezüstjüket kizárólag kolozsvári kamaragrófjainak Christophorus és Antonius firenzei olaszoknak, vagy azok megbízottjaiknak adják át. A tekintélyes erdélyi aranytermelés tehát szintén Nagybányán került kiverésre; a szebeni aranypénzverés Hunyadi kormányzósága alatt szünetelt. Ennek magyarázata egyrészt, hogy Nagybánya Hunyadi közvetlen birtokában volt és ott az aranypénzverést jobban szemmel tarthatta, belőle nagyobb volt a jövedelme,

[6] Horváth—Huszár: Kamaragrófok a középkorban. N. K. 1955—56. 28. old. Nagybányán 1444-ben új verdejegyek tűnnek fel. Ez évben Hunyadi átvette Brankovicstól Nagybányát.

[7] OL-Dl 13785 és 13786 okmányokkal György deszpóta zálogba adta többek közt Nagybányát és környékét Hunyadinak, mivel országa felszabadítására 63 000 aranyforintot költött: (ipsum Regnum Rascie pro majori parte eisdem, videlicet despoto et Lazaro restaurasset). De már a C.145A—15 denáron látható az n-n verdejegy, melyet Hunyadi birtoklása alatt használtak.

[8] OL-Dl.15068. László király 1456. V. 12-én megerősíti Hunyadit Rudistha bányahely birtokában „in Regno nostro Rascia habitam" arany, ezüst és más ércbányákkal, amit eddig is bírt.

[9] Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon, X. Pest. 1853—57. 375 lap. Az 1444. IV. 18-iki országgyűlési végzések.

[10] Hóman—Szekfü: Magyar Történet III. 282 old. Az országos rendek 1445. évi határozata a királynak tartotta fenn a pénzverés jogát. (Csak aranypénzre vonatkozhatott.)

[11] Teleki J.: Hunyadiak kora . . . X. 147 old. — Jakab Elek: Kolozsvár története, Oklevéltár. Buda, 1870. 181 old.

másrészt szerepet játszhatott az az ellenszenv is, mellyel Hunyadi láthatólag a szebeni polgárokkal szemben viseltetett. Ez valószínűleg még abból az időből származott, mikor Szeben Erzsébethez pártolva, nem vert a határvédelem részére pénzt. Szász ügyekben később is a brassóiakhoz fordult rendszerint és általuk üzentetett Szebennek, bár mindenkor ez utóbbi volt a szászok főhelye.[12]

A nagybányai aranyforintok verdejegyein a verdehelyet jelző n betűn kívül már Ulászló király idejében pajzsba foglalt andráskereszt és csillagszerű jelek tűnnek fel, melyek Hunyadi összes ismert aranyforintján láthatók.[13]

A kormányzó első ezüstdenárja, C. II—156, az interregnum denár rajzával már 1446-ban jelent meg az üllői lelet bizonysága szerint.[14] Elég silány ezüstből készült[15] és obulusa (C. II—160) is volt. Ennek az obulusnak csak a B-n verdejegyű változata tartozik az említett denárhoz, az egyéb verdejegyváltozatai Huszár Lajos megállapítása szerint[16] Mátyás királynak tulajdoníthatók.

A C. II. 156 denár verdejegyeiből megállapítható, hogy a főverdén, Budán kívül, csak a keleti országrészekben folyt Hunyadi részére pénzverés. Erre többféle magyarázat kínálkozik. Egyrészt Hunyadi csak a keleti részekben vihette rendszerint keresztül akaratát, a többi részekben a mágnások legtöbbnyire akadékoskodtak. Lényeges volt másrészt, hogy most módjában állt érvényre juttatni az országgyűlés 1444. évi ama határozatát, mely kimondotta, hogy ezentúl csak a királyi kamarákban verhetnek pénzt és a magánszemélyeknek adományozott pénzverési engedélyek érvényüket vesztik; sőt akkor eltiltották a királyt attól, hogy továbbra ilyen engedélyeket kiadhasson. Ezt a határozatot annak idején csak Erdélyben lehetett keresztülvinni, mivel ott Hunyadi a szebeni kamara újjászervezése által ezt lehetővé tette. A bárók azonban, nem törődve a határozattal még az interregnum alatt is pénzt verettek királyi engedélyük alapján, amint a C. II—152 denár különféle verdejegye mutatja. Most tehát a kormányzó megszüntette a magánpénzverést és csak a budai, nagybányai és erdélyi kamara által veretett pénzt. A körmöci és kassai kamara Giskra kezén volt, a régi déli kamarák pedig a török közelsége miatt már jóideje nem működhettek, nyersanyagbázisukat, a határbánságok nemesfémbányáit elvesztve.

De Szeben akkori polgármestere, Jacobus verdejegye sem szerepel már a denárokon; a Szebenben folyó ezüstpénzverés tehát már nem volt a polgárság kezében. Hunyadi szebeni denárjait ismert olasz kamaragrófjai, Christophorus és Antonius de Florentia verdejegyeivel verette (C. II. 156—5 és 156—3). A harmadik változat (C. II. 156—4) egyelőre nem oldható meg. Brassóban is verték a denárt, de itt valószínűleg városi kezelésben. A négy nagybányai változat közül a C. II. 156—6 Huszár Lajos szerint Aylhard kamaragróf verete,[17] a többi ismert kollektív vagy városi jegy. Az obulus csak az említett budai jeggyel ismeretes.

A következő 1447-es évben Hunyadi megkísérelte, hogy állandó pénzt hozzon ki. Új denárjának, a C. II. 157-nek változatai 1452-ig maradtak forgalomban. Még mindig elég silány anyagból, kb. 4—5 latos ezüstből készült, amit a folytonos háborúk költségeivel magyarázhatunk.[18]

A denár előlapján feltűnő a koronás kétfarkú — nyilván cseh — oroszlán rajza, mely valamilyen, még 1447-ben történt Giskrával való megegyezés alapján[19] kerülhetett csak a pénzre; talán hogy a kettős pénzverés hátrányait áthidalni segítse és a pénzek kölcsönös forgalmát az egész országban lehetővé tegye. Erről azonban nincsenek konkrét adataink. Ismeretes

[12] Lásd leveleit a brassóiakhoz: 1448 a havasalföldi pénzforgalom miatt és 1452 az új denár bevezetése miatt.

[13] Már I. Ulászló C.140—9 nagybányai aranyforintján pajzsba foglalt csillagszerű jel látható, melyhez hasonlóakat Hunyadi aranyforintjain is találunk. E jelekhez később — különösen I. Mátyás és II. Ulászló forintjain — számos újabb ábrás jel járul. Ezek érdekessége, hogy a következő században, lengyel pénzeken gyakran ugyanazon jelek találhatók, a kincstárnokok jegyeiként. I. Ulászló C.140—9 és Hunyadi C.154A—1 aranyán levő jegy a lengyeleknél „Jelita" néven Zamojski Márton (1643) három keresztezett lándzsából álló címerének felel meg. De magyar aranyforintokon található a lengyeleknél később „Sas"-nak nevezett jegy (Danilowicz család 1616—1647); az „odroważ" (Szydlowiecki 1526—29) és Firley Lewart (1599) jegye is, melyek magyar pénzeken is szerepelnek. A „Sas" nevű jegy teljesen azonos Berend Dávid nagybányai kamaragróf (1516—26) címerével (lásd: Weszerle: Híres személyek érmei, 8 tábla, 37 sz.). Ezen összefüggések felderítetlenek és további kutatást igényelnek.

[14] Huszár Lajos: A budai pénzverés története a középkorban, Bp. 1958. 89 oldal, 258 megj.

[15] Teleki J.: Hunyadiak kora . . . I. 522 old.
A denárok 1/3 ezüstből és 2/3 rézből készültek, tehát kb. 5 latosak.

[16] Huszár L.: A budai pénzverés . . . 89 old. 3. bekezdés

[17] Huszár L.: A budai pénzverés . . . 89 old. 259 megj.

[18] 1446 Frigyes ellen; 1448 a törökökkel szemben; 1449 és 1451 Giskra ellen folyt hadjárat.

[19] 1447. VII. 1. Zichy okmánytár IX. 169—170 (Huszár L.: Giskra pénzverése. N. K. 1963—64. 53 old. 6 megj.)

Hunyadi levele a pozsonyi kamarához 1447-ből[20] melyben közli, hogy az országgyűlés határozata szerint az egész országban egységes pénz létesüljön, melyből az aranyforint 200 denárral vagy 400 obulussal értékelendő. Mivel a Giskra által Körmöcbányán kiadott C. II. 183-as denár szintén oroszlános éremképet mutat, ez ezt a feltevést igazolni látszik.[21]

E denár verdejegyváltozatai szerint ismét a budai, nagybányai és erdélyi kamarákban került kiverésre. Ismeretes azonban mind a denárnál, mind az obulusnál, egy K—R verdejegyű változat, (C. 157—8, C. 160—4) mely kétségtelenül Körmöcbányán készült, dacára annak, hogy ez a kamara állandóan Giskra kezében volt. A fentemlített és feltételezett megegyezés eszerint erre a pénzverésre is kiterjedhetett, mivel Giskra Körmöcbányát , az ország legjobban felszerelt és legteljesítőképesebb pénzverdéjét amúgy sem láthatta el kellő nagyságrendű megbízásokkal a csekély kiterjedésű, de két pénzverőkamarával rendelkező területe számára. A bérmunka ellen nem volt oka kifogást emelni, sőt a pénzverési nyereségből nyilván hasznot is húzott. E felfogás helyességének bizonyítéka a C. II. 165 denár, mely nem más, mint Hunyadi C. 157A és Giskra C. 183 sz. denárjainak hibridje. Ez csakis úgy létesülhetett, hogy a kétféle verőtő egy időben s egy helyen kéznél volt.[22]

Hunyadi 1447-ben, említett levelében a pozsonyiaknak szintén pénzverést ígért városukban, erre azonban akkor nem kerülhetett sor. Tudjuk, hogy Pozsony követei Hunyadi megválasztásakor ellene szavaztak és elutasító magatartásuk csak 1450-ben enyhült, mikor Hunyadi a vár birtokába jutva, a várost előjogokkal halmozta el, hogy megnyerje a polgárságot.

A budai kamarában az oroszlános dénár 4 verdejegyváltozata készült. Időrendben a B—O (C. 157A—3) volt 1447-ben a legelső, mivel ismeretes, hogy Odoardo Manini (a Bardi család rokona) volt ebben az évben budai kamaragróf.[23] A B—S (C. 157A—4) és B-n (C. 157—3) jegyeket Huszár Lajos adat hiján nem oldja meg. Lehetséges azonban, hogy az előbbi jegy Stefanus Mykola jegye, aki már 1446-ban budai bíró, tehát tekintélyes ember volt[24] és később többször kamaragrófként szerepelt; az utóbbi pedig esetleg újra Nadler Mihály, ki 1444-ben az általános amnesztia folytán visszatért Budára s vagyonát visszakapta. Mint tapasztalt kamaragróf talán bekapcsolódhatott újra a pénzverésbe.[25] Az utolsó minden esetre a B—I változat (C. 157A—1), mely verdejegy Hunyadi összes utolsó budai kiadású pénzfajain szerepel.[26]

A szebeni kamara ismert két verdejegyváltozata egyikén Antonius Czáthy ismert kamaragróf névbetűje látható (C. 157A—6), a másik h—S (C. 157A—7) alighanem Simon de Cibinio névbetűje, aki ez években Szebenben fontos szerepet játszhatott, mivel ő irányította p. o. Nagybányára az aranypénzverőket. Később Hunyadi egyik aranymosójának jövedelmét neki adta bérbe.[27] A brassói változaton Christophorus kamaragróf jegyét látjuk, aki Nagybányán is volt, mivel nagybányai vereten is találjuk verdejegyét (C. 157A—9). A másik nagybányai jegy ismert kollektiv verdejegy. (C. 157 A—10). A denárhoz tartozó obulus (C. 158A) a B-S és B-I budai jegyeken kívül a nagybányai kollektív jeggyel és a már említett körmöcbányai jeggyel ismeretes.

Az 1450-es évben Hunyadi nyugat-magyarországi pozíciója erősítésére törekedett. Egy csíny következtében a pozsonyi vár birtokába jutott,[28] erre a pozsonyi polgárságnak bejelentette látogatását. Ezek a Habsburg-párti primáshoz, Széchy Déneshez fordultak tanácsért, aki a politikai fejleményeket ismerve, megnyugtatta őket.[29] Így Hunyadit, aki 1450 szeptember 22-én bevonult és a várban vette szállását, szívesen fogadták. Hunyadi, ki ezentúl gyakran tartózkodott Pozsonyban, elhalmozta a polgárságot kedvezményekkel[30] meg akarván őket

[20] Ortvay T.: Geschichte der Stadt Pressburg, 1893. II. 2 516 old. 2 megj.

[21] Huszár L.: A budai pénzverés . . . . 90 old. 2. bek.

[22] Pohl A.: Hunyadi körmöcbányai verete. Az Érem 1966, 35—36 sz. 312. old.

[23] Huszár L.: A budai pénzv. . . . 90. old. 3. bek. és OL.Dl 24761 (1450)

[24] OL.Dl 13972. 1446. IX. 28-án Stefanus Mykola literatus budai bíró.

[25] OL.Dl. 13788. Ulászló király elrendeli 1444. júl. 12-én, hogy Nodler Mihály, aki mint híres pártütő Budáról elmenekülve a király ellenfeleihez csatlakozott, most (az ált. amnesztia alapján) visszatért a király hűségére és javait visszakapja. (Nadler Erzsébet királyné kölcsönügyeit intézte).

[26] Itt talán Johannes Münczerre gondolhatunk, ki 1457-ben Budavári bíró volt. OL.Dl. 15196. Johannes dictus Münczer Judex. Castrum Novimontis Pestiensis.

[27] Teleki J.: Hunyadiak kora . . . . X. 291 old.

[28] OL.Dl. 14408. 1450. okt. 18. Rozgonyi György panasza: Egy csoport Temesközy Bálint volt várnagy és Guthy Országh Mihály megbízásából csellel megszállta a pozsonyi várat és váltságdíj ellenében Hunyadi kezébe adta.

[29] Ortvay T.: Geschichte d. St. Pressburg, III—108 old. 2. megj. Széchy Dénes válasza 1450. szept. 10-éről.

[30] Ortvay T.: Gesch. d. St. Pressburg, III. 110 old: 1450. nov. 5-én a pozsonyi sóeladást bérbe adta a polgárságnak. — 1450. nov. 6-án a zsidókkal szembeni adósságok megfizetése alól felmentette őket. — 1450. nov. 7-én a soproni, budai és pozsonyi harmincadhivatalokat bérbe adta a pozsonyi polgároknak.

nyerni. Lehetséges, hogy — Zsigmond király példájára — azzal is kísérletezett, hogy a helyi valutaként szereplő bécsi denárokat pozsonyi veretű obulusokkal szorítsa ki. Ilyen kísérletre vall a Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött C. 158A obulus .—P betűs verdejegyű példánya.

Ugyancsak a nyugat-magyarországi helyzetének erősítését szolgálta, midőn 1451. október 22-én a fontos Németújvár határvárát valamint több kisebb erődítés védelmét a Giskra ellen jól bevált barsi főispánra, Lévai Cseh Lászlóra bízta. A védelem ellenértékeképpen ez több közelben levő harmincadhivatal jövedelmét, valamint bécsi dénárokra szóló pénzverési engedélyt kapott.[31] A részben osztrák kézen levő nyugati területeken ugyanis bécsi pénz forgott.

Még az 1448-as évben Hunyadi felkérte a Brassóiakat, hogy tanácskozzák meg a módozatokat a Szebeniekkel és a havasalföldi nagyokkal, miképp lehetne a magyar pénz forgalmát a szövetséges Havasalföldre kiterjeszteni.[32] E tárgyalások eredményét nem ismerjük, azonban lehetséges, hogy a kormányzóság utolsó idejében Christophorus verdejegyével kiadott különleges brassói obulus ezzel összefüggésben készült, talán a havasalföldi ducatok helyettesítésére. Ugyanis Brassó rendszerint szoros szerződéses viszonyban állt a havasalföldi vajdasággal és ezt a területet ellátta a szükséges iparcikkekkel.

Valószínűleg 1452-ben került kiadásra a C. 157C, az oroszlános denár azon válfaja, melyen az előlap oroszlánját korona nélkül ábrázolták. Ennek kiadására, az utolsó budai verdejeggyel, B—I-vel, csak Budán került már sor. A korona elhagyására talán a Cillei Ulrik és hívei által terjesztett vádaskodás adhatott okot, mely szerint Hunyadi királyságra törekszik. Ennek a denárnak obulusa is volt, (C. 158B), mely szintén csak Budán készült. Hogy ezidőben ilyen szimbolikus értelmezések valóban szerepet játszottak, arra példa az a címer, melyet Hunyadi lemondása után kapott, névleg ugyan a királytól, de valójában az azt irányító Cilleitől: ezen a besztercei oroszlán mancsával átnyújtotta a koronát. A besztercei örökös grófság adományozása pedig arra volt szánva, hogy éket verjen a Hunyadi család és a szász néptörzs közé s ez a szándék, ahogy a köztörténetből tudjuk, eredményes volt, mert még Mátyás királynak is nagy nehézségeket okozott a szászok ellenérzése.

Hunyadi utolsó denárja lemondása előtt, a C. 166-os volt. Ekkor már elismerte V. Lászlót, a királyválasztás elvi jogának feladásával, örökösödés szerinti királyának. Frigyes császár pedig, mint a király gyámja, elismerte Hunyadi kormányzói jogát.[33] Ez a jogi helyzet tükröződik az új denár rajzában. Az előlap az egyesített magyar címer körül a király nevét viseli, míg a hátlap Hunyadi családi címere körül az ő nevét és kormányzói címét mutatja. Ez a lényegesen javított minőségű denár már csak Budán készült. A brassói polgárokhoz címzett, 1452 október 24-én kelt levelében Hunyadi ezen új denár elfogadását rendelte el.[34]

A következő év, 1453 januárjában Hunyadi lemondott a kormányzóságról és ezzel véget ért pénzverése is. Ezentúl az egész országban csak V. László király nevére vertek pénzt s ezzel a magyar pénzkibocsátás újra egységessé vált.

Bár nyilvánvalóan nem magyar pénzekről van szó, mégis meg kell említenünk a C. 168 és C. 167 vereteket. Mindkét pénzfaj Brankovics György szerb deszpóta verete, hátlapján magyar címerrel és Hunyadi nevével. A különbség köztük, hogy míg a C. 168-nál a magyar címer első és harmadik negyedében levő árpádsávokon kívül a második negyedben a királyi kettőskereszt, a negyedikben pedig a Hunyadiak hollója foglal helyet, addig a C. 217 címerében a besztercei oroszlán és a holló váltakozik, tehát az országos címer elemei hiányoznak. Az első változat 1451-ből származik, amikor Hunyadi még kormányzó volt, Brankovicsal békét kötött és Hunyadi Mátyás Brankovics unokáját, Cillei Erzsébetet eljegyezte. A második pénzfaj pedig 1455-ből származik és Erzsébet és Mátyás házasságkötése alkalmával került kiverésre.[35]

RÖVIDÍTÉSEK

C. vagy C.II.	=	Réthy László, Corpus Numorum Hungariae II. Bp. 1907. A számaihoz kötőjellel csatolt alszámok Pohl: 8/alatti verdejegyfüzetének verdejegy-sorszámai.
N.K.	=	Numizmatikai Közlöny, Budapest.
OL.Dl	=	Országos Levéltár, Budapest; Diplomatikai levéltára.
a.ft.	=	aranyforint
d	=	denár

[31] OL.Dl. 1402 és 14505; Hazai okmánytár VII. 470 old.
[32] Docan N.: Studii privitoare la numismatica Ţerii Romaneşti I p. 66.
[33] 1450. X. 22-én.
[34] Jakab Elek: Kolozsvár tört. Oklt . . . 184 old.
[35] Vidák, Živko: a Vajdasági Múzeum Értesítőjében: Zajednicski novács deszpota Gyurgya Brankovicsa i Jánosa Hunyadija.

Hunyadi denárjainak verdejegyei és ezek feltételezett feloldása

CNH. II. 156		*CNH. II. 157*	
1. B—ň	Buda — kollektív jegy	1. B—I	Buda Joh. Münczer (?)
2. a—a	Brassó—Civitas	2. B—n	Buda—Nadler Mihály
3. h—A	Szeben—Antonius	3. B—O	Buda—Odoardo Manini
4. h—P	Szeben—(ismeretlen)	4. B—S	Buda—Stefanus Mykola
5. h—ꞇ	Szeben—Christophorus	5. C—ꞇ	Brassó—Christophorus
6. n—A	Nagybánya—Aylhard	6. h—A	Szeben—Antonius
7. n—c	Nagybánya—Civitas	7. h—S	Szeben—Simon de Cybinio
8. n—n	Nagybánya—kollektív jegy	8. K—R	Körmöcbánya (bérmunka)
9. n—*	Nagybánya—kollektív jegy	9. n—ꞇ	Nagybánya—Christophorus
		10. n—*	Nagybánya—kollektív jegy

IRODALOM

1. *Docan N.:* Studii privitoare la numismatica Ţarii Romaneşti, Bucureşt 1910.
2. *Hóman—Szekfü:* Magyar Történet III. Budapest é. n.
3. *Horváth—Huszár:* Kamaragrófok a középkorban. N. K. 1955—56.
4. *Huszár Lajos:* A budai pénzverés története a középkorban, Budapest, 1958
5. *Hutten-Czapski Emeric:* Catalogue de la Collection des Medailles et Monnaies Polonaises, St. Petersbourg, 1871
6. *Jakab Elek,* Kolozsvár története, Oklevéltár I—II, Buda 1870—88.
7. *Ortvay T.:* Geschichte der Stadt Pressburg I—IV, Pozsony 1893—1912
8. *Pohl A:* A későközépkori magyar pénzek verdejegyei, Budapest 1965

Pohl Artur

JOHANN HUNYADIS MÜNZPRÄGUNG

A) *Prägungen des Königs Wladislaus mit Namen Hunyadis*

Mitte des 15. Jahrhunderts war das gebietsmässig geteilte, von Bürgerkrieg, Pest und Wirtschaftsnöten geplagte Ungarn gleichzeitig von einer aggressiven Militärgrossmacht in seiner Existenz bedroht. Ein willenskräftiger und organisationsfähiger Soldat ermöglichte seine weitere staatliche Existenz für nahezu ein weiteres Jahrhundert.

Johannes Hunyadis emporsteigende Laufbahn begann unter König Albrecht, als er die 5 szörényer Grenzburgen an der unteren Donau — die seinerzeit dem Deutschritterorden anvertraut waren — zur Verteidigung übernahm und diese Aufgabe glänzend löste. Nach Albrechts Tod schloss er sich König Wladislaus an, der ihm die Erhaltung des südlichen Landesteiles, den er gegen innere und äussere Feinde erfolgreich verteidigte, zu verdanken hatte. Er wurde deshalb 1441 mit seinem Kampfgenossen, dem Magnaten Nikolaus Ujlaki gemeinsam zum Wojwoden von Siebenbürgen ernannt. Gleichzeitig war er Oberkommandant der gesamten Südfront, die das Land gegen die Türken verteidigte. Als solcher erfocht er die glänzenden Siege über Mesid Bey und das zur Vergeltung entsandte Riesenheer des Beglerbegs Sebah-eddin. Diese ermöglichen nun eine offensive Kriegsführung Ungarns, wobei er, nunmehr als Heerführer europäischen Rufes, die Führung übernahm.

Die Kosten dieses sog. langen Feldzuges (1443) konnten nur durch Münzverschlechterung aufgebracht werden. Unter diesen Inflationsmünzen finden sich 2 Sorten, auf deren Revers der Name Hunyadis erscheint, (R. II—163 und R. II—164) die wahrscheinlich für das Kreuzheer bestimmt waren. Nach dem siegreichen Abschluss des Feldzuges, in dem Nordserbien befreit wurde, liess der König zu Ehren Hunyadis eine Gedenkmünze schlagen (R. II—162), deren Revers Wappen und Namen Hunyadis zeigt.

Nach der Niederlage von Warna, in der König Wladislaus fiel, wurde der heimgekehrte Hunyadi einer der Vikare und verwaltete das Theistal mit Sitz in Grosswardein. Schon im Vorjahr erwarb er, als Pfand für seine hohen Kriegsauslagen, vom bisherigen Besitzer, dem serbischen Despoten Branković, die wichtige Bergmünzkammer Nagybánya in diesem Gebiet.

Die Verhandlungen der Stände mit Friedrich von Habsburg, wegen Herausgabe des minderjährigen Ladislaus Posthumus blieben erfolglos, so wurde am 5. 6. 1446 Johannes Hunyadi in seinem Namen zum Landesgouverneur gewählt, wodurch er den grössten Teil der königlichen Rechte, so auch jenes der Münzprägung ausüben konnte. Seine Wahl wurde aber von Giskra, dem Vasallen der Habsburger im Oberland nicht anerkannt. Dieser liess in den beiden Kammern seines Gebietes (Kremnitz und Kaschau) wieder auf den Namen Ladislaus prägen, wodurch die während des Interregnums vorübergehend geeinigte Münzprägung Ungarns wieder geteilt erschien.

B) *Prägungen Hunyadis als Gouverneur Ungarns*

Schon als Wojwode Siebenbürgens und Oberkommandant des Heeres hatte Hunyadi Einfluss auf die Münzprägung, doch sind Einzelheiten nicht bekannt. Er verfügte über einen Münzkammergrafen, den Florentiner Christophorus[6] und da ihn der König materiell wenig unterstützen konnte, jedoch riesige Grundbesitze zur Verfügung stellte, war er mit Erfolg bemüht, diese wirtschaftlich bestens auszunützen, um die Armee so zu versorgen. Besonderen Wert legte er auf Edelmetallbergwerke; solche besass er schon in seinem Stammsitz Vajdahunyad, erwarb, wie gesagt Nagybánya und die Bergwerke der Körösgegend von Branković[7] sowie Rudistye in Nordserbien.[8]

Den 1444 nicht durchgedrungenen Beschluss des Reichstages betreffend Anullierung der privaten Münzberechtigungen brachte er jetzt zur Geltung. Die während des Interregnums suspendierte Goldguldenprägung wurde unter peinlichster Einhaltung der früheren Ligatur mit seinem Namen und Gouverneurtitel wieder aufgenommen. Zwei Typen existieren, am ersten ist im zweiten Viertel des viergeteilten Wappens das königliche Doppelkreuz (R. II—154), am zweiten im selben Viertel der böhmische Löwe enthalten. Beide Typen wurden bloss in Nagybánya geprägt.

Noch 1446 forderte Hunyadi die Edelmetallproduzenten Siebenbürgens mittels Rundschreiben[11] auf, ihr Gold und Silber ausschliesslich den Klausenburger Kammergrafen Christophorus und Antonius de Florentia zu übergeben. Also wurde auch die reichliche Goldproduktion Siebenbürgens in Nagybánya vermünzt, da sich diese Kammer im persönlichen Besitze Hunyadis befand. Hier wirkte, wie wir selbst bei der Silbermünzung sehen werden, die aus der Zeit Elisabeths stammende Antipathie Hunyadis gegen die Hermannstädter Bürger mit, die damals — für Elisabeth prägend — die mit den Türken kämpfende Armee nicht unterstützten. Auch weiterhin wandte sich Hunyadi in sächsischen Angelegenheiten an die ihm treuen Kronstädter und liess die Hermannstädter durch sie verständigen.[12]

Der erste Silberdenar des Gouverneurs (R. II—156) erschien, wie der Fund von Üllő beweist,[14] bereits 1446, etwa 5 lötig[15] mit Obol. (R. II—160) Zur Ausprägung standen — ausser der Hauptstadt — bloss die Kammern der östlichen Landesteile zur Verfügung, nämlich Nagybánya und die siebenbürgische, weil sich Kremnitz und Kaschau in der Gewalt Giskras befand und die südlichen Kammern nicht arbeiteten, da ihre Rohmaterialbasis, die Edelmetallbergwerke der transsavischen Grenzbanate, zu Kampfgebieten wurden.

Auch das Münzzeichen des damaligen Bürgermeisters Jacobus von Hermannstadt ist nicht vertreten; ein Zeichen dessen, dass die Münzprägung nicht in der Hand der Bürgerschaft war. Die Hermannstädter Denare Hunyadis tragen das Münzzeichen der italienischen Kammergrafen Christophorus und Antonius (R. II. 156—5 und 156—3) sowie ein drittes, derzeit nicht auflösbares. Auch in Kronstadt wurden die Denare geprägt, ebenso mit viererlei Münzzeichen in Nagybánya.

Im nächsten Jahr (1447) versuchte Hunyadi ständiges Geld einzuführen. Die Varianten des Denars R. II—157 blieben bis 1452 im Verkehr. Wegen der fortwährenden Kriegszeiten[18] waren auch diese nur 4—5 lötig.

Das Münzbild am Avers war diesmal der böhmische Löwe; dies dürfte auf ein Münzabkommen mit Giskra zurückzuführen sein, um die Münzprägung des geteilten Landes möglichst zu vereinheitlichen.[19] Einem Schreiben Hunyadis an die Pressburger nach, wurde ein Goldguldenkurs von 200 Denaren oder 400 Obole vorgeschrieben. Auch der gleichzeitige Denar Giskras (R. II—183) hatte den Löwen als Münz bild.

Der Denar R. II. 157 wurde in der Ofner, Nagybányaer und Siebenbürger Kammer geprägt, aber es ist auch eine Variante mit dem Münzzeichen K—R bekannt, die sicherlich in Kremnitz geschlagen wurde, obwohl dort Giskra gebot. Dieser konnte jedoch die grösste und bestausgerüstete Prägeanstalt des Landes für sein begrenztes Gebiet, in welchen sich 2 Kammern befanden, nicht ausnützen. Die Lohnarbeit für Hunyadi brachte ihm andrerseits Einkünfte aus dem Schlagschatz. Die Richtigkeit dieser Auffassung bestätigt die Existenz eines Hybrides (R. II—165) (= 157A/183) der nur in Kremnitz entstanden sein konnte.

Vom Löwendenar wurden in Ofen 4 Varianten geprägt. Der Zeitfolge nach: B—O (RII. 157A—3) als erster durch Kammergrafen Odoardo Manini,[23] B—S (R157A—4) wahrscheinlich vom Kammergrafen und Stadtrichter Ofens Stefanus Mykola, B—n vielleicht vom früheren Kammergrafen Michael Nadler, der 1443 auf Grund der Amnestie heimkehrte und sein Vermögen zurückerhielt[25] Die letzte war jedenfalls B—I, dieses Mzz. figuriert auf allen Münzen Hunyadis vom letzten Jahr 1452. In Hermannstadt finden wir das Mzz. Antonios (R157A—6) und h—S (R157A—7) welches wohl Simon de Cibinio zuzuteilen ist, der bei dieser Münzstelle einen wichtigen Posten einnahm. Am Kronstädter Denar sehen wir das Mzz. des obenerwähnten Christophorus, der auch in Nagybánya tätig war. (R157A—9). Der Obol ist nur aus Ofen und Kremnitz bekannt.

Der Festigung seiner Position im Westteil des Landes sollte es dienen, als Hunyadi den bewährten Obergespan von Bars, Ladislaus Cseh de Léva, mit dem Kommando der wichtigen Grenzfeste Güssing, sowie einiger kleineren Grenzburgen betraute. Als Einkommenquelle wurde ihm die Prägung Wiener Pfennige bewilligt[31] welche in diesen Gebieten kursierten. Auch das Pressburger Schloss kam damals in Hunyadis Hände, der dann oft dort wohnte.

Noch 1448 ersuchte Hunyadi die Kronstädter,[32] sie möchten mit den Hermannstädtern und den Bojaren der Walachei die Möglichkeit beraten, die ungarische Währung in diesem verbündeten Land einzuführen. Über diese Aktion ist weiters nichts bekannt, es ist aber möglich, dass der spezielle kleine Kronstädter Obol (R. II. 159) damit im Zusammenhang steht.

Im letzten Regierungsjahr Hunyadis (1452) erschien der Denar und Obol mit ungekröntem Löwenbild, wohl um den, von Ulrich von Cilli ausgehenden Verdächtigungen, Hunyadi strebe das Königtum an, keine Nahrung zu geben. Im selben Jahr wurde auch der letzte Denar Hunyadis geprägt (R. II. 166) dessen Münzbilder die politische Lage klar widerspiegelten; Hunyadi anerkannte, unter Aufgabe des Prinzips der Königswahl, Ladislaus als König auf Grund seines Erbrechtes, wobei andrerseits Kaiser Friedrich als Vormund, im Namen des Königs, Hunyadi als Gouverneur bestätigte. Am Avers trug der Denar um den Landeswappen, den Namen des Königs und am Revers um seinem Familienwappen den Namen und Titel Hunyadis.

Im Jänner 1453 dankte Hunyadi ab, wodurch seine Münzprägung beendet wurde. Nun prägte man im ganzen Land auf Namen Ladislaus', wodurch die Einheit der Münzprägung wiederhergestellt wurde.

Obwohl diese keine ungarischen Münzen sind, müssen wir zwei Münzsorten erwähnen. Es sind dies R. II. 168 und 167, beides Prägungen des serbischen Despoten Georg Branković. Die erste zeigt am Revers das ungarische Landeswappen, sowie den Namen und Titel Hunyadis und wurde gelegentlich der Verlobung seines Sohnes Mathias mit Elisabeth von Cilli, der Enkelin des Despoten geprägt (1451). Die zweite Sorte trug am Revers das Familienwappen Hunyadis sowie seinen Namen und die Gelegenheit zur Prägung bot die Heirat der erwähnten beiden. Beide Münzen hatten serbischen Avers.[35]

A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI—XVII. században

A későközépkori Magyarország pénzforgalmában egészen a XVI. század közepéig elhúzódó jellemző sajátosság az idegen pénzek aránylag jelentéktelen forgalma. A határterületek, különösen a nyugati határsáv kivételével, az ország pénzforgalma egységes képet nyújt a magyar aranyforintok és aprópénzek (garas, denár és obulus) általános forgalmával. Ez az egységes kép már a XVI. század elején kezdett ugyan megváltozni, mert feltűntek a német batzenek, az osztrák tartományok aprópénzei, a cseh weisspfennigek és a török oszporák, valamint szórványosan egyéb idegen pénzek is (aquileiai denárok stb.). Mindezek jelenléte azonban még csak igen csekély százalékot jelent a magyar pénzek tömegében.

Ez az egységes kép a század közepén kezd új fordulatot venni és ezóta lehet beszélni az idegen pénzek nagyarányú beáramlásáról Magyarországra és azok részvételéről a magyar pénzforgalomban. Az idegen pénzek szereplésének megállapítására két megbízható forrásanyag áll a rendelkezésünkre. Egyik az éremleletek tömege, a másik pedig az írott források közlése. Az éremleletek adataiból képet nyerhetünk az idegen pénzek fajairól, elterjedéséről, forgalmi irányáról és az egyes országrészekben jelentkező tömegéről. Az írott források közlései pedig felvilágosítanak az egykorú pénzértékviszonyokról vagyis az idegen pénzeknek a magyar pénzekhez, illetve egymáshoz viszonyuló értékéről, valamint azok vásárló erejéről.

A pénzforgalom képét egyébként azok a nagyjelentőségű politikai változások határozzák meg, melyek Magyarország területén az 1526-i mohácsi csatavesztés után bekövetkeztek. Így előbb a kettős királyság létrejötte, majd a Habsburg dinasztia uralmának megszilárdulása, továbbá a török hatalom térhódítása és végül az önálló erdélyi fejedelemség megalakulása. Mindezek következtében az ország területe részekre szakadt és a szétdarabolt területrészeken egymástól bizonyos fokig eltérő politikai, gazdasági és természetesen pénzforgalmi viszonyok fejlődtek ki.

Egységesen vizsgálva a XVI. század közepe óta az idegen pénzek jelenlétét a magyar királyság területén,[1] az derül ki, hogy az aranypénzeknek és talléroknak mindenütt általános forgalma mellett az aprópénzek közül elsősorban az osztrák tartományok pénzei, majd az Ausztriával és Lengyelországgal határos német területekről származó garasveretek és végül a lengyel aprópénzek teszik ki az idegen éremfajok zömét. A többi külföldi pénz előfordulása csupán szórványos és a pénzforgalom alakulásában lényeges szerepet nem játszik.

Az éremleletek adataiból nyerhető tanulság szerint az egyes területrészeken eltérő képet nyújt az idegen pénzek forgalma. Így a dunántúli részeken az osztrák tartományok és délnémet területek aprópénzei dominálnak. A lengyel pénz itt csak a század nyolcvanas éveitől kezdve jelentkezik tömegesebben. A felvidéki vármegyékben ugyanekkor a lengyel pénzek túláradó bősége figyelhető meg, bár kisebb mennyiségben jelen vannak az osztrák tartományok veretei is. A „Részek" néven ismert keleti vármegyékben, valamint Erdély területén viszont a lengyel pénzek forgalma csaknem kizárólagosnak tekinthető. Végül a hódoltsági területen

[1] Ez a tanulmány csak a szűk határok közé zsugorodott magyar királyság területén forgott lengyel pénzekkel foglalkozik Erdély és a hódoltsági terület figyelmen kívül hagyásával. A pénzek forgalmára vonatkozó adatokat a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában őrzött régi leletlajstromokból merítettük, a levéltári anyag pedig néhai Horváth Tibor Antal kutatásaiból származik, aki e sorok írójával együtt gyűjtött adatokat a CNH. III. kötete számára. A tanulmány egyébként csak nagy vonásokban mutatja be a lengyel pénzek forgalmát, illetve az ellenük alkalmazott védekezési módokat, de távolról sem törekszik a lengyel pénz forgalmának részletekbe menő feldolgozására.

Az irodalmi hivatkozásoknál használt gyakoribb rövidítések feloldása a következő: *Gumowski* = = Gumowski, Marian: Handbuch der polnischen Numismatik 1960., *MGSz* = Magyar Gazdaságtörténeti Szemle., *MOE* = Magyar Országgyűlési Emlékek I—VI. (szerk. Fraknói Vilmos), *OL* = Országos Levéltár, *Péch* = Péch Antal: Alsó Magyarország bányamívelésének története I—II. 1884—1887., *Schmidt* = Schmidt Franz Anton: Chronologisch — systematische Sammlung der Berggesetze Abt. 2. I—XXV. Wien 1834—1838.

az említett éremanyag összefonódása észlelhető, bővülve a levantei forgalomból a Balkánon keresztül feláramlott idegen veretekkel.

Az éremleletek összetétele végeredményben arról tesz bizonyságot, hogy a magyar királyság területén a lengyel pénzek a XVI. század közepe óta igen jelentős szerephez jutottak a pénzforgalomban és áramlásuk a XVII. század végéig állandó maradt, sok zavart okozva a korabeli gazdasági életben. Állandó a panasz a jelenlétük miatt és ugyancsak állandó a küzdelem a kiszorításuk érdekében. Erre nézve az egykorú írott források részletes adatokat nyújtanak, — de amint látni fogjuk — a forgalmuk megszüntetése érdekében tett intézkedések másfél századon keresztül lényegileg eredménytelenek maradtak.

Előttünk ismeretes források a XVI. század negyvenes éveiben kezdik emlegetni a lengyel pénzeket fizetési ügyekkel kapcsolatban.[2] Lengyel pénzek alatt (félgaras, garas, dutka, schilling, poltura hatos garas és ort) természetesen nem csupán a szoros értelemben vett lengyel királyság pénzei értendők, hanem a lengyel korona fennhatósága alá tartozó minden pénzverő hatóság (Litvánia, Danzig, Elbing, Thorn, Kurland, Livland, Schweidnitz) veretei, sőt továbbmenőleg minden olyan egyéb pénzfaj (Brandenburg, Poroszország, Szilézia, Svédország a lengyel pénzfajokkal egyező veretei), melyek a lengyel pénzekkel együtt forogtak. Ennélfogva a „polonicalis moneta" a magyar pénzforgalomban átfogó kifejezés valamennyi lengyel, illetve a lengyellel azonos jellegű pénzfajra. A különféle lengyel pénzekkel szemben azonban nem egységes az egykorú állásfoglalás. Míg a dutkák, hatosgarasok és ortok forgalma ellen alig merül fel kifogás, minthogy ezek ligája jobb volt, addig a félgaras, de különösen a garas és poltura forgalma az állandó tiltakozás tárgya és az ellenük zúduló panaszoktól hemzseg az egykorú forrásanyag. A schilling (solidus) nem forgott olyan mennyiségben, hogy ez befolyásolta volna a pénzforgalmat.

A panaszok oka a magyar és lengyel aprópénzek ligájának eltérésében keresendő a lengyel pénzek rovására.[3] Minthogy e tanulmány célja nem a pénzláb és pénzértékviszonyok feltárása, hanem a lengyel pénzek általános forgalmának és a forgalmuk elleni küzdelemnek a bemutatása, így nem követjük a pénzláb részletes változásait, hanem csak általában szögezzük le, hogy a magyar és lengyel pénzek között a finomsági különbség a lengyel pénzek rovására azok magyarországi forgalmának egész ideje alatt fennállott és mindig ez volt az oka annak, hogy a források „silány" lengyel pénzekről beszélnek.

A lengyel pénzek forgalmának káros következményeként jelentkezett nemesfémkiáramlás ellen a legegyszerűbb és legtermészetesebb védekezési módnak látszott a nemesfém kivitel tilalma. Ez eleitől fogva fenn is állott és számos adatot lehet idézni a tilalom folytonos ismétlésére, illetve megújítására nézve.[4] A tilalom ismétléséből azonban nyilvánvalóan látszik, hogy egyrészt nem tartották be, másrészt pedig mindez nem vezetett eredményre. A jó magyar pénz és a veretlen nemesfém csak ment ki állandóan, viszont a gyengébb minőségű lengyel pénzek beáramlását nem lehetett ilyen módon feltartóztatni.

A lengyel pénz elterjedésének illusztrálására lehet idézni a pozsonyi kamara tanácsosának jelentését 1549-ből, aki szerint a sárosi és szepesi dica teljesen lengyel pénzben folyt be. Zemplénben és Tornában már kevesebb, de Ungban ismét sok a lengyel pénz. El kell fogadni, bár általában ilyen értékben nem lehet kiadni.[5] Ez a panaszolt lengyel pénz részint a másfél denár értékben forgott félgaras, főként azonban a három magyar denár értékben forgott garas volt.[6] Kiszorításuk érdekében elsősorban megkísérelték a legegyszerűbb eljárást, vagyis a lengyel pénz kitiltását. Erre nézve országgyűlési határozat is született,[7] de az eredmény annyira reménytelennek látszott, hogy egyelőre nem újították meg. Ezzel szemben új tervként merült fel

[2] Így az Eperjesi Számadáskönyv 1537—1541 között említi a „polonicalis monete"-t. OL p. 11—30., majd 1543. IX. 9. egy limitatio már értékeli is a „polonicus grossus"-t. Weszerle József kézirata. MNM Éremtár E. II. 55. p. 197—199. stb.

[3] Ezt az álláspontot világosan kifejti az 1548. novemberi o. gy. királyi előterjesztése. MOE III. 198—199.

[4] Csak néhány példát említve: 1543. VI. 15. Ferdinánd rendelettel tiltja a magyar pénz kivitelét. MGSz. 10. (1903) 373., 1563. XI. 13. A pozsonyi orsz. gy. megtiltotta a magyar arany és ezüst külföldre vitelét. Pécs I. 235., MOE IV. 608., 1573. III. 21. Miksa felújítja az arany és ezüst kivitelét tiltó régebbi rendeletet. OL Benignae Resol., 1577. IX. 12. Rudolf szigorúan tiltja a nemesfém kivitelét. Schmidt 2. Abt. II. 464—465., 1622. VIII. 7. Utasítás a harmincadosokhoz, hogy a jó pénz kivitelét meg ne engedjék. OL Thurzó levt. B 1686 (Protoc.) 121., 1635. soproni orsz. gy. 69. art. a veretlen ezüst kivitelét tiltja. Schmidt 2. Abt. IV. 644—645. stb.

[5] 1549. IV. 14. Werner György jelentése. Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. 1888. 62.

[6] Ezeknek a finomsága 1546—1548 között 6 latos volt, a színsúlya 0,77 g .1658-ig fokozatosan 4 latosra csökkent a finomság, a színsúly pedig 0,46 g-ra. Gumowski i. m.

[7] 1548 novemberi pozsonyi orsz. gy. 51. art. MOE III. 231.

a Szepességben felállítandó kamara és új pénzverde gondolata, melyeknek hivatásuk lenne a szepesi ezüst exportjának megakadályozása. Az új kamara és pénzverde helyéül eleinte Lőcsét jelölték ki,[8] de végül is nem itt, hanem Kassán került felállításra a szepesi kamara 1566. december 29-én.

Az új kamara egyik feladata lett volna a lengyel pénz forgalmának a visszaszorítása. Minthogy azonban ez az intézkedés sem hozta meg ezen a téren a várt eredményt, az 1569-i országgyűlés felirata új ellenszert javasolt, nevezetesen a régi lerakodóhelyek visszaállítását.[9] A pozsonyi kamara is helyeselte ezt a tervet, melyet a király is elfogadott és így az országgyűlés elrendelte, sőt fel is sorolta a lerakodóhelyeket.

Az új intézkedés sem sokat segített és a lengyel pénz feltartóztathatatlanul özönlött Magyarország felé. Az országgyűlések 1569—1574 között állandóan foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Megint csak felmerült egyetlen megoldásként a teljes kitiltás gondolata. Kérik a rendek azt is, hogy tiltassék meg az aranypénz és tallér beváltása lengyel pénzre, de minthogy ez nem vihető keresztül, inkább az általános kitiltás javaslata lép előtérbe. Ezt a rendek több felterjesztésében is kérik, míg végül az uralkodó enged a kérésnek s bár szerinte ebből sok skandalum származik, mégis hozzájárul a kitiltáshoz, amit az 1574-i pozsonyi országgyűlés úgy fogalmaz meg, hogy lengyel pénzt senki sem fogadhat el elkobzás büntetése mellett és a lengyel pénz forgalmának végső határidejéül szeptember 29-ét jelöli meg.[10]

A helyzet természetesen ezután is változatlan maradt. Még ezévben a királyhoz intézett egyik felterjesztés elismeri, hogy az országgyűlési tilalom ellenére tovább forog a lengyel pénz,[11] majd az uralkodónak a szepesi kamarához intézett levele is leszögezi, hogy a kitiltást nem lehet végrehajtani.[12] Ugyanez a bécsi kamara véleménye is.[13]

Miután a kitiltás eredménytelen maradt, a reménytelen helyzet megoldására felmerült előbb a magyar pénzek pénzlábának csökkentésére javaslat, de a rendek ebbe nem egyeztek bele és ezért a valvatio gondolata lépett előtérbe, ami gyakorlatilag a lengyel garas forgalmi értékének kényszerrel való csökkentését jelentette.

Főként az uralkodó, Rudolf ragaszkodott ehhez a megoldáshoz, ami azt jelentette, hogy a lengyel garas forgalmi értékét olyan értékre kell csökkenteni, ami megfelel ténylegesen a magyar denárokhoz való viszonyának és ilyen csökkentett értékben kell forgalomban tartani.

Hosszas előzetes tárgyalások után megvalósult a valvatio, minthogy királyi rendelet 1578. okt. 15-én a lengyel garas értékét a korábbi 3 magyar denárról 2 1/2 denárra, a félgarasét pedig 1 1/2 denárról 1 denárra csökkentette.[14] Tehát a lengyel pénzt a körmöci magyar pénz értékéhez viszonyították, de három hónapig még megengedték a régi értékben forogni. Ezzel egyidejűleg a korábbi kitiltási rendelet érvényét veszítette.

A félgaras és garas mellett rövidesen új lengyel pénz jelent meg a magyar pénzforgalomban. Ez az új pénz a háromgarasos, mely nálunk dutka néven vált ismeretessé 9 denár értékben. Minthogy ezek jó finomságúak voltak, a forgalmuk ellen — noha a leletek tanusága szerint nagy tömegben voltak jelen — különösebb kifogás nem merült fel.[15] Sőt lehet mondani, hogy a dutkák általában népszerű pénzek voltak, a lengyel garasokkal ellentétben. Minthogy azonban az 1578—1616 között vert dutkák finomsága 14—13 latos volt, a későbbiek pedig, főként 1623 után már csak 7 1/2 latosak, így kétféle dutka forgott ó-dutka és új-dutka néven, az előbbi 10 az utóbbi 9 denár értékben.

Megtörtént a valvatio, de az eredmény megint elmaradt. Már 1579-ben írja Ernő főherceg a szepesi kamarának, hogy sok baj van a valvatio miatt,[16] majd amiatt panaszkodik, hogy

[8] 1549. VIII. 4. Werner György javaslatában merült fel a szepesi kamara terve. Acsády i. m. 63., 1563. X. 5. A magyar kamara által előadott kérdésekre adott királyi válasz közli, hogy javaslat merült fel Lőcsén felállítandó pénzverdére nézve. OL Benignae Resol. Másolati könyv.

[9] 1569. VIII. MOE V. 224—225.

[10] 1574. IV. 4. MOE VI. 120—121.

[11] 1574. X. 15. Nem kevésbé forog a lengyel pénz a magyar pénz és az „alba moneta" nagy hiánya miatt. OL Lymbus I. fasc. 2 p. 143.

[12] 1574. X. 30. Ebben írja többek között, hogy a tilalmat nem lehet végrehajtani, mert a határokon nagy a zavar és a lengyel pénz beváltása jó magyarért egyidejűleg nincs elrendelve. OL Szepesi Kamara Benignae Mand. 1574. 309.

[13] 1576. A bécsi kamara szerint az utolsó országgyűlés végzései nem léptek életbe és így a lengyel pénz törvényesen özönlött be. MOE VI. 133.

[14] 1578. X. 15. részlet a rendelet szövegéből: . . . pecunia ipsa Polonica ad valorem monetae Hungarae quae Cremnitii cuditur, redigatur . . . et ad valorem monetae Hungaricae conferrent . . . OL Benignae Resol.

[15] Ezek finomsága 1578—1616 között 14—13 latos volt.

[16] 1579. I. 26. . . . multas oriri in pecunia mutuo sumenda difficultates cum magno suae Majestatis damno coniunctas putet . . . OL Benignae Resol.

a valvatio ellenére a lengyel pénzek a régi értékben forognak és senki sem él velük a csökkentett érték szerint.[17] A helyzet bizonytalanságát mutatja a királyi biztosok jelentése is Körmöcbányáról, ahol a pénzverdében nem váltják be a lengyel pénzt, viszont a polgárok kénytelenek elfogadni, mert mást nem kapnak.[18] Hasonlóképpen érdekes az udvari kamara átirata a pozsonyi kamarához, melyben kéri, hogy a főherceg fizetését ne küldjék máskor lengyel pénzben.[19] Egyszóval változatlanul baj van a lengyel pénzek forgalma körül, de az uralkodó továbbra is a valvatioban látja az orvosságot és ennek következtében ezt még háromszor megújítja,[20] de mindannyiszor eredmény nélkül és a lengyel pénzek elleni panaszok nem szüntek meg egészen a pénzrontás koráig.

A lengyel pénzek iránt megnyilvánult ellenszenv magyarázatát — mint említettük — a magyar és lengyel pénzek közötti finomsági különbségben lehet megtalálni. A lengyel félgarasok finomsága ugyanis 1558 előtt 6 latos (375-ös) volt 0.38—0.47 g színsúllyal, 1558—1563 között pedig 5 1/2 latosra (343,75-ös) csökkent 0.33—0.43 g. színsúllyal. A garasoknál pedig hasonló finomság mellett 0.87—0.56 g volt a színsúly. Tehát a Magyarországon forgott lengyel félgarasok és garasok finomsága csak 6, illetve 5 1/2 latos volt, míg ugyanakkor a magyar apró-pénzek finomsága 7 latos volt, illetve csak 1607-ben csökkent 6 latosra. Ennek ellenére a valvatio előtt egyenlő értékben forogtak a magyar és lengyel pénzek és innen származott a sok jogos panasz.

A XVI. század elején újabb lengyel pénzfajok ellen is fel kellett venni a küzdelmet. Így tilalom jelent meg a két krajcár értékű garasok ellen, melyek pénzlába az addigi garasokénál is gyengébb volt.[21] Nem egészen világos, hogy melyik lengyel pénzt értik ezen elnevezés alatt a források, de ennek a szerepe a magyar pénzforgalomban különben sem volt számottevő.

Annál több baj volt viszont az ún. fehér garasokkal, melyek az egykorú források szerint a pénzforgalomban sok zavart okoztak. A lengyel fehér garasok a brombergi pénzverdében 1608—1615 között készült garaspénzek voltak, melyekben csak 0.56 g színezüst volt. 1613-ban országgyűlési határozat intézkedik a lengyel területről beáramló „hamis" pénzek ellen, ami alatt a fehér garasok értendők.[22] Erre a határozatra gyakran történik később hivatkozás.[23] A fehér garas elnevezés azonban nemcsak az említett brombergi garasokra, hanem az azok mintájára vert egykorú erdélyi garasokra is vonatkozott. Ez világosan kiderül a nádor azon rendeletéből, melyben egyformán próbál intézkedni a hamis lengyel és erdélyi garasok ellen.[24] Tehát a fehér garasok által okozott zavarok felidézésében egyenlő része van mindkét pénzfajnak.

Az 1619—1625 közötti években nagyarányú pénzrontás hullámai söpörtek végig Magyarországon is a németországi Kipper-kor hatásaként. Ez a pénzrontás az apró-pénzek ligájának gyors csökkenésében nyilvánult meg. 1622—1625 között a magyar apró-pénzek finomsága 2.5 latosra (156-os) esett, ami egyben a pénzrontás mélypontját jelentette. Érthető, hogy ilyen körülmények között a pénzromlás éveiben általában megritkultak a panaszok a lengyel pénzek miatt és szünetelt minden küzdelem a forgalmuk ellen. Hiszen a lengyel pénzek ezekben az években jobb minőségű veretekké váltak a folyton romló magyar apró-pénzekkel szemben.[25]

Ezekben a pénzrontási években azonban egy egészen új lengyel pénzfaj beáramlása vette a kezdetét, ami azután évtizedekre determinálta a magyar pénzforgalmat. Ez az új pénzfaj

[17] 1579. III. 21. OL Benignae Resol.

[18] 1584. II. 6. Péch I. 336.

[19] 1598. I. 8. OL Benignae Resol.

[20] 1585. VIII. 28. . . . singulus grossus Polonicus qui antea tribus denariis Hung. accipiebatur, non ultra quam pro denariis Hung. duobus cum dimidio, grossus vero dimidius, qui antea pro sesqui denarie dabatur, uno denario Hung. accipiretur, et denique grossus ille Polonicus, qui antea duodecim denariis currebat, nonnisi denariis undecim accipiretur . . . Weszerle J. kézirata MNM Éremtár E II. 8. p. 323. OL Acta Publ. f. 48. 4., 1592. I. 1. Széch. Appendix 249—252., 1600. IV. 1. MOE IX. 456.

[21] 1610. XII. 8. Nyílt felhívás. Ausztriával szomszédos területen nagy számban készülnek 2 krajcáros garasok (sas — korona Regis Poloniae felirattal). Mivel ezek igen silányak, nem kell elfogadni. Két hónap alatt az országból ki kell vinni. OL Copula 16 13/14 p. 60., 1612. III. 14. Selmeci főbányagróf jelenti, hogy a hamis lengyel két krajcárosok terjesztőit be kellene zárni és a törvény teljes szigorával büntetni. Tört. Tár 1878. 676.

[22] 1613. pozsonyi orsz. gy. Decr. III. art. 28. Schmidt 2. Abt. IV. 323.

[23] 1613. V. 3. Bártfa város írja Péchy Zsigmond szepesi kamarai tanácsoshoz, hogy nem értik, miszerint a fehér garasokat a legutóbbi diéta eltiltotta és mégis a közforgalomban elfogadják őket. Ne kényszerítsék tehát őket sem ezen garasok beszedésére, mert a jövőben sem tudnak más pénzt prezentálni, csak ilyet. OL Szepesi Kamara, Rapraesent. rksz. 3201. p. 256.

[24] Forgách Zsigmond királyi biztos a nádor rendeletére hivatkozva inti Kassa városát, hogy semmi hamis lengyel és erdélyi garast el ne fogadjanak. Tört. Tár 1907. 270., Magyar Num. Adattár 24. sz. (Num. Közl. 1911. melléklet).

[25] A magyar denár színsúlya ekkor már csak 0,08 g volt.

a nálunk poltúra néven ismert dreipölker volt. Ez az új pénzfaj Lengyelországban 1614 óta került kiverésre és a pénzlába a következő volt: 1614—1619 között 7 1/2 latos finomsággal készült 0.72 g színsúllyal, majd 1619—1623 között 6 1/2 latosra csökkent 0.49 g színsúllyal, végül 1623—1627 között már csak 6 latos volt a finomsága 0.44 g. színsúllyal. 1627-ben e pénzfaj veretése megszűnt és utána hosszabb ideig szünetelt, viszont vele együtt forogtak a későbbi veretű brandenburgi, porosz, pomerániai, sziléziai, rigai, elbingi és svéd polturák is, és mindezek a magyar pénzforgalomban a lengyel poltúrákkal egyenlő elbánás alá estek.

1616-ból már ismeretes panasz a poltúrák forgalma ellen.[26] Minthogy 1619 óta csökkentett ligával verték őket, ettől kezdve a panasz főként az új poltúrák ellen irányult. Ezeket a későbbi vereteket új vagy aprófejes poltúrának nevezték és így különböztették meg az ó-poltúra néven emlegetett korábbi veretektől.[27] Az ó-poltúra értéke általában 4 denár volt, de válogatva 4 1/2 denár értékben is számolták.[28] Az új poltúrák árfolyama viszont 3 denár értékben alakult ki és lassan 3 denár lett az összes poltúrák általános értéke, mert a régi poltúrák idővel eltűntek a forgalomból.[29] Tehát a poltúrák három magyar denár értékben forogtak, de jórészük már nem lengyel veretű volt, minthogy ott 1627-ben megszűnt a veretésük.

A poltúrák forgalma sok mindenféle problémát okozott az egykorú gazdasági életben. Ezek megvilágítására néhány jellemző példát említhetünk. Így 1622-ben a nádor megtiltja a harmincadosoknak, hogy a hozzájuk befolyó aranyat és tallért rossz pénzre váltsák fel a saját hasznukra.[30] Ugyanez év elején a bányavárosok amiatt panaszkodnak, hogy a kereskedők nem akarják elfogadni a poltúrát. Különösen erős a tiltakozás a sziléziai poltúrák ellen, melyek úgy látszik a legsilányabbak voltak.[31] 1623-ban a nádor elrendeli a harmincadosoknak, hogy ezeket semmiképpen ne fogadják el.[32] Ugyancsak a nádor írja a gömöri dicatornak, hogy jó ha ó-poltúrát szed, de még jobb lenne apró magyar pénzt szedni.[33] 1633-ban királyi leirat közli a bányavárosi tisztviselőkkel, hogy a poltúrák értékénél a próba által mutatott minőséget vegyék figyelembe.[34] Pálffy István pozsonyi gróf pedig 1635-ben úgy intézkedik, hogy zálogpénzeknél a poltúra elfogadása csak az összeg egyharmadrészéig kötelező.[35] Ugyanezen évből más forrás említi, hogy a tallérra 65 denár agio fizetendő, ha a fizetés poltúrában történik.[36] Viszont 1638 ban Sárospatakon a poltúra pénz szűküléséről van szó.[37] Hasonló panasz jelentkezik 1639-ben a bányavárosokban is.[38] Ezek azonban csak helyi zavarok lehettek, mert még 1650-ben is bizonyos kölcsönügylet vulgo poltura pénz néven nevezett lengyel garasokban volt visszafizethető.[39] Ezzel a néhány kiragadott adattal szemléltetni kívántuk a poltúrák forgalmából származó sokféle nehézséget.

1627—1650 között Lengyelországban általában szünetelt az aprópénzverés és így szünet

[26] 1616. X. 22. Thurzó nádor a szepesi kamarának írja; „Soha nem volt helye ennek előtte annak a Teörceök poltúráknak" OL Szepesi Kamara Litt. f. 13. n. 23.

[27] 1622. X. 31. Zechy Georgius „De moneta" iratában: „Nagy válogatás van a pénzben. A javát kiviszik régóta s a rosszat behozzák. Nem lehet látni mást csak újonnan vert polturát." OL Thurzó levt. B. 1686. (Protoc) 55—61., 1623. II. 23. A Heves megyei dicatorhoz irott rendeletben: . . . mivel penigh az hodultságon egieb nem is iar o poltúráknáll, kegd se vegien egiebet el. Az Uy polturak sokul sem kél Uram el, kegd olliant ne hozon ennekem, mert semmikeppen en nem acceptalom . . . Uo. p. 143.

[28] 1622. VIII. 3. poltura = 4 pénz, OL Esterházy M. nádor iratai III/i p. 11—12. (635 cs.)., 1622. XI. 10 a nádorhoz intézett felterjesztés szerint a poltúra mindenütt járjon 4 pénzben minden válogatás nélkül, mivel eddig ötödfél pénzben járt s csak némelyiket veszik el. OL Thurzó levt. B. 1686. (Protoc) p. 84., 1624. kassai kereskedői pénzérték szerint a lengyel poltúra = 4 1/2 denár. Századok 1910. 233.

[29] Már 1622. X. 31. felmerült javaslat, hogy a poltúra 3 pénzben járjon, viszont semmi válogatás ne legyen, hanem minden poltúra egyformán forogjon. OL Thurzó levt. B. 1686. (Protoc) 55—61., 1624. IV. 11. lengyel poltúra 4 1/2 denár, aprófejes poltúra 3 denár, OL 1757-i átirat Kassa város levéltárából. 1624 kereskedői pénzérték jegyzék szerint az aprófejes poltúra = 3 denár. Századok 1910. 233., 1624. a sárosi nemesek a lengyel pénz „vulgo polturak" értékét 3 magyar denárban szabták meg (mint Erdélyben). Kovachich J. N. Diplomata etc. Orsz. Széch. Kvt. Fol. Lat. 971., 1626. III. 27. a dicatorokhoz intézett instructio szerint . . . Polturakones vero d. 3 a Colonis acceptet . . . Instruct. neoregest. rksz. 4546. p. 152., 1627. XI. 26 . . . den 26 huius Sindt die Poltúrachen allhier geringert vndt pr. den. 3 ausgeruffen . . . Hain Gáspár lőcsei krónikája (1910-i kiadás) 185.

[30] 1622. XI. 9. OL Thurzó levt. B. 1686. (Protoc) p. 83.

[31] Péch II. 178.

[32] 1623. IV. 3. . . . a Slesiay polturakokat semmiképpen ne fogadják el . . . OL Thurzó levt. B. 1686. (Protoc) 167.

[33] 1623. V. 29. Uo. p. 198.

[34] 1633. X. 6. Schmidt 2. Abt. IV. 627—629.

[35] 1635. IV. 7. Pálffy István pozsonyi gróf rendelete. Schoenvisner, Stephanus: Notitia Hungaricarei numariae. 1801. 471.

[36] 1635. XII. 4. Péch II. 327.

[37] 1638. II. 17. OL Rákóczi levt. B. 1583. p. 15—16.

[38] 1639. V. 27. az administrator megtiltotta a selmeci tiszteknek a polturákban való fizetést; a tilalom azonban nem használt semmit, mert nemsokára kifogyott a rossz pénz is. Péch II. 399.

[39] 1650. XII. 28. OL Csáky levt.

következett a lengyel pénzek áramlásában, illetve lezárult az eddig emlegetett lengyel pénzek forgalma, melyek sorában utolsó volt a poltúra a vele együtt forgó (és 1627 után is vert) idegen poltúrákkal együtt.

Bármilyen sok zavart is okozott a lengyel poltúra a magyar pénzforgalomban, nélkülözhetetlen voltukra mégis jól rávilágít az a korabeli feljegyzés, mely a poltúrákról elmélkedve megjegyzi: „A poltúra pénznek igen lassú kelete van. Azon lennénk, hogy rendeljük korábbi kurzusára, de hirtelen nem lehet tenni. Ha a poltúra kimegy közülünk, nem tudom, milyen pénzzel fogunk élni."[40] Ebben a mondatban benne foglaltatik az egész kérdés lényege és talán egyúttal az összes lengyel pénzek magyarországi forgalmának a magyarázata is. Nem volt elég a forgalom számára a magyar aprópénz és a mi volt, annak is jórésze külföldre áramlott. Ezért nyert egyre nagyobb teret és jelentőséget a magyar pénzforgalomban a tömegesen beáramló lengyel pénz.

1650 után sem szűnt meg a lengyel pénzek forgalma Magyarországon. Az ezután verni kezdett és a XVII. század második felében forgalomban volt lengyel pénzek (ort, hatosgaras, hármasgaras, kettősgaras, garas, poltúra és rézschilling) megint tömegesen szerepelnek az egykorú leletekben, ezek forgalmának feltárása azonban már túlesik az általunk kitűzött kereteken.

Huszár Lajos

VERKEHR DER POLNISCHEN MÜNZEN IN UNGARN IM XVI—XVII. JAHRHUNDERT

Die Studie beschäftigt sich nur mit dem Verkehr der polnischen Münzen in dem, nach 1526 in enge Grenzen beschränkten ungarischen Königreiche, ohne Berücksichtigung Siebenbürgens und des türkischen Hoheitsgebietes. Sie zeigt den Verkehr des polnischen Geldes nur in grossen Zügen, sowie die gegen diesen angewandten Schutzmethoden; ist jedoch nicht bestrebt, die Frage detailliert aufzuarbeiten.

Zur Feststellung der Rolle des fremden Geldes dienen zwei Gruppen des Quellenmaterials. Eine von diesen bildet die Masse der Münzfunde, die andere die Bekanntgabe der schriftlichen Quellen. Aus den Funden ist ersichtlich, dass während in Transdanubien das polnische Geld erst in den achtziger Jahren des XVI. Jahrhunderts massenhaft auftreten beginnt, man in den oberländischen Komitaten schon seit Mitte des Jahrhunderts eine überschwemmende Menge von diesen beobachten kann und deren Einströmen bis zum Ende des XVII. Jahrhunderts gleichbleibend andauert.

Die schriftlichen Quellen beginnen das polnische Geld in den Vierzigerjahren zu erwähnen. Unter polnischen Geld sind nicht nur alle Prägungen der, unter der Hoheit der polnischen Krone befindlichen Münzstätten zu verstehen, sondern sämtliche, dem polnischen Münzsystem entsprechende und mit diesen kursierenden fremden Prägungen ebenfalls. Während gegen den Verkehr der feineren polnischen Dreigröscher Sechsgröschner und Orte, sowie gegen die, in geringen Mengen im Verkehr befindlichen Schillinge kaum Einwand erhoben wurde, war der Verkehr der Halbgroschen, Groschen und Polturen ständig beanständet.

Der Grund der Klagen ist in der Verschiedenheit des Münzfusses der ungarischen und polnischen Kleinmünzen zu suchen. Es verkehrte nämlich, trotz dem verschiedenen Münzfuss, das Kleingeld mit gleicher Nominale zum gleichen Wert. So strömte das bessere ungarische Geld gegen das polnische ins Ausland und man konnte dies, trotz den wiederholten Verboten der Edelmetallausfuhr, nicht verhindern. Anfangs (schon seit 1548) versuchte man die einfachste Methode, den Verbot des polnischen Geldes. Da dies ergebnisslos blieb, wurde in 1566 die Zipser Kammer aufgestellt, deren eines der Ziele eben die Zurückdrängung des polnischen Geldes gewesen wäre. Man versuchte 1569 auch die Wiederherstellung der alten Depotplätze, aber auch dies half nichts. Deshalb wurde 1574 die Annahme des polnischen Geldes, bei sonstiger Konfiskation, abermals verboten.

Weil trotz alledem der Zufluss des polnischen Geldes ungestört weiter blieb, wurde ein Plan zur Valvation gefasst, d. h. zur solchen Abwertung des Verkehrswertes der polnischen Münzen, welcher dem tatsächlichen Wertverhältniss zum ungarischen Denar entsprach. Mit königlicher Verordnung von 1578 wurde der Wert des Groschens von 3 ungarischen Denaren auf 2 1/2 Denare, der Halbgroschen von 1 1/2 Denare auf 1 Denar herabgesetzt. Die Valvation wurde noch dreimal wiederholt, erreichte aber das gewünschte Ziel trotzdem nicht. Die Klagen gegen das polnische Geld dauerten bis zur Münzverschlechterung an. Besonders viele Klagen wurden gegen die in der Bromberger Münzstätte zwischen 1608—1615 geschlagenen Groschen erhoben, sowie gegen die, auf deren Muster geprägten siebenbürgischen Groschen, welche die zeitgenössischen Quellen als „weisse Groschen" erwähnen. Während der Münzverschlechterung zwischen 1619—1625 hörten die Klagen gegen das polnische Geld auf, dies war zu dieser Zeit von besserer Qualität als das fortwährend verschlechterte ungarische Kleingeld.

In dieser Zeit begann jedoch das Einströmen der seit 1614 geprägten polnischen Polturen. Da selbe seit 1619 mit verminderten Münzfuss geprägt wurden, richteten die Klagen sich in erster Linie gegen die neuen Polturen. Diese waren die „neuen" oder „kleinköpfigen" Polturen, gegenüber den als „Altpolturen" erwähnten früheren Prägungen. Der Wert der Altpoltura war 4 Denar, jener der Neuen 3 Denar, aber langsam wurden alle mit 3 Denar bewertet, denn die alten Polturen verschwanden mit der Zeit aus dem Verkehr. Zwischen 1627—1650 wurde in Polen die Prägung der Polturen eingestellt, doch die ungarischen Quellen erwähnen sie weiterhin. Diese Angaben beziehen sich nun auf die (auch nach 1627 geprägten) verschiedenen fremden Polturen. Eine zeitgenössische Aufzeichnung über die Polturen besagt folgendes: „Wenn die Polturen ausbleiben, weiss ich nicht, welches Geld wir verwenden werden." Darin liegt das Wesen der ganzen Frage. Ungarisches Geld war wenig im Verkehr und auch dieses floss ins Ausland ab. Darum gevannen die einströmenden polnischen Münzen stets mehr Boden. Auch die nach 1650 geprägten polnischen Münzen verkehrten in Ungarn, doch die Untersuchung des Umlaufes dieser gehört nicht mehr in den Rahmen dieser Studie.

[40] Ipolyi Arnold: Rimay János államiratai és levelezése. 1887. 301.

Mária Terézia pénzértékelési rendelete 1755-ből

XVIII. századi pénztörténetünk mindezideig elhanyagolt területe hazai numizmatikai kutatásunknak. Egyedül a Rákóczi szabadságharc pénzügyei,[1] valamint a papírpénz forgalomba kerülésének körülményei ismeretesek többé-kevésbé.[2] Alig tudunk valamit a papírpénz kibocsátása előtti egy-két évtizedről, pedig aligha vitás, hogy ennek ismerete nélkül nem érthetjük meg azt a folyamatot, amely végülis a papírpénz bevezetéséhez vezetett.

Éppen ezért értékes számunkra minden olyan adat, amely bepillantást enged a XVIII. század közepének pénzügyeibe. Az alább közlésre kerülő forrás megértése azonban a korabeli gazdaságtörténeti körülmények ismerete nélkül nem lehetséges, ezért kénytelenek vagyunk röviden ezeket összefoglalni.

Az európai hatalmak III. Károly hosszas fáradozása után ugyan a Pragmatica Sanctiot mind elismerték, mégis alig hunyta le szemét a Habsburg-ház utolsó férfitagja, midőn már a birodalom felosztását tervezgették.[3] A francia—spanyol szövetségtől támogatott bajor fejedelem csapatai Csehországba törtek; a koalicióhoz csatlakozó, nagyravágyó II. Frigyes porosz király pedig a birodalom leggazdagabb tartományát, Sziléziát szállta meg.[4] Ráadásul Mária Terézia eladósodott, üres kincstárt és alaposan megcsappant hadsereget örökölt atyjától.[5] Az 1741-ben összeülő pozsonyi diétán hangzott azután el a régi történetírásunk által kiszínezett és lelkes hangulatúnak festett híres jelenet, a rendek „életünket és vérünket" kiáltása, amit valójában alapos előkészítés, hangulatkeltés előzött meg. A magyar segítség azután hamarosan megmutatkozott.[6] 1742-ben, az előző év sorozatos vereségeivel szemben, visszafoglalják Prágát.[7] A küzdelem a továbbiakban hol ide, hol oda hajló sikerekkel zajlott, de valójában egyik fél sem volt képes döntő fölényre szert tenni. Az 1748-as aacheni békében Mária Teréziának Sziléziáról és kisebb olasz területekről le kellett mondania Poroszország, illetve Spanyolország javára, de a háború mégis befejeződött s ez most mindennél fontosabb volt. A bécsi udvar előtt nem állt

[1] *Thaly Kálmán:* Éremtani adalék a rézpoltúrák és libertások érczanyagához. Századok, 1881. 776. — *Huszár Lajos:* A kuruckor érmészete. Rákóczi Emlékkönyv, Budapest, 1937. I. — *Leszich Andor:* II. Rákóczi Ferenc állítólagos miskolci pénzverdéjéről. Num. Közl. 1905. 93—94. — *Zsoldos Benő:* II. Rákóczi Ferenc miskolci pénzverdéjéről. Num. Közl. 1906. 11—12. — *Rohde Tivadar:* II. Rákóczi Ferenc pénzei és emlékérmei. I. Rákóczi pénzverése. Num. Közl. 1907. 85—91. — *Budai Antal:* Pótlék II. Rákóczi Ferenc pénzeinek lajstromához. Num. Közl. 1908. 115—116. — *Bervaldszky Kálmán:* Rákóczi szepesvári pénzverdéje. Num. Közl. 1910. 127—128. — *Rudnay Gyula:* Warou Dániel körmöcbányai fővésnök, 1674—1729. Num. Közl. 1933—1934. 34—83. — *Éles Géza:* II. Rákóczi Ferenc kiadatlan négypolturás pénze. Num. Közl. 1943.

[2] *Büky József:* Ausztria papírpénzkibocsátásának története a XVIII. század közepétől 1850-ig, Budapest, 1937. — *Kupa Mihály:* A papírpénz előfutárai a monarchiában 1703—1759. In: Kétszázéves a hazai papírpénz. Budapest, 1960. 13—17. — *Kupa Mihály—Ambrus Béla:* Magyarország papírpénzei. Budapest, 1963. — *Kőhegyi Mihály:* Kecskemét város körözvényei a bankócédulák ügyében (1797—1806). Num. Közl. 1967—1968. 81—85.

[3] Jól tudjuk, hogy a politikai történet ismerete nélkül a pénztörténet sem érthető meg maradéktalanul, közleményünkben mégis elnagyoltan tárgyaljuk csak ezeket, mert különben szétfeszítené a jelen közlemény kereteit. Az érdeklődőket a jegyzetekben megadott forrásokhoz utaljuk, ahol a további útbaigazítást megtalálhatják. A meglehetősen bő irodalomból a gazdaságtörténeti vonatkozásúakat idézem elsősorban. — *O. Redlich:* Das Werden einer Grossmacht. Österreich von 1700 bis 1740. Leipzig, 1938. In: Geschichte Österreichs VII. — *Fr. v. Krones:* Grundriss der österreichischen Geschichte. Wien, 1882. 648. — *Csekey István:* A magyar trónöröklési jog. Bp. 1917. 163—209.

[4] *C. Grünhagen:* Geschichte des ersten schlesischen Krieges. Gotha, 1881. — *C. Hinrichs:* Friedrich der Grosse und Maria Theresia. Berlin, 1937.

[5] *A. v. Wrede:* Geschichte der K. u. K. Wehrmacht. Wien, 1903. — *O. Teuber—R. Ottenfeld:* Die Österreichische Armee, 1700—1867. Wien, 1895.

[6] *A. Kienast:* König Friedrich II. von Preussen und die Ungarn bis zum Hubertusburger Frieden. Mittheilungen des K. u. K. Kriegsarchivs, 1895. 195—315.

[7] *Andorka Kálmán:* A magyar nemesi fölkelés harcbalépése II. Frigyes ellen. Hadtörténelmi Közlemények, 1893. 111—120., 230—240.

más lehetőség, mint a centralizáció, az összpontosítás útjára lépni. E felismerés következményei az államigazgatás terén még a háború első éveiben megvalósultak. Minket itt természetesen csak a pénzügyeket érintőek érdekelnek közelebbről.

1715-ben új pénzügyi főkormányszéket állítottak fel, az ún. Universalis Bancalitas-t, melynek Stahremberg Gundacker gróf volt az elnöke. Ezt a szervet bízták meg az állami pénzügyek kezelésével, az egyes országok (tartományok) neki rendeltettek alá. Amikor szervezéskor az a kérdés merült fel, hogy nem sérti-e működése a magyar királyi kamara önállóságát? — a válasz ez volt: ámbár a magyar kamara az országgyűlés határozata értelmében nincs oly módon alávetve az udvari kamarának, mint a többi országok pénzügyi hatóságai, jelentéseit mégsem küldi egyenesen az uralkodóhoz, hanem az udvari kamarához. Ez referál magyar pénzügyekben, nem sokat törődve a pozsonyi kamara érveivel. A magyar kamara úgy sem rendelkezhetik a császári kamara előzetes tudta és beleegyezése nélkül. Így tehát az Universalis Bancalitas hatásköre kezdettől fogva kiterjedt Magyarországra is. Ez volt az első valóban közös pénzintézményünk. A bankkormányzás tagjai közé már 1715-ben bevettek egy magyart is, Szunyogh grófot, de — jellemző — a magyar ügyekben német ember, Krapf tanácsos volt az előadó. Ez a közigazgatási rend eleve csak felemás megoldást hozhatott.[8] Egyúttal a pozsonyi kamara alá rendelték a szepesi kamarai adminisztrációt, a budai, szegedi, eszéki és aradi igazgatóságokat, amelyek eddig egyenesen az udvari kamarától függöttek. Ez volt az átszervezés egyetlen komolyabb eredménye, hanem az intézkedések foganatosítása egyre késett és véglegesen csak 1741-ben történt meg.[9] Szomorú tény, hogy Magyarország ügyeit végső soron udvari és nem hazai kormányszékek tárgyalták, és a király csak azok meghallgatása után, többnyire azok véleménye alapján határozott. Legfontosabb és legállandóbb volt mégis a függés pénzügyi és hadügyi tekintetben. Itt nem is a minisztérium, hanem az udvari kormányszékek intézkedtek állandóan és folyamatosan Magyarország ügyeiben. Még a számvitelnél is külön referenst találunk Magyarország részére.[10] Nem csoda, ha a magyar udvari kamara folyton panaszkodik az osztrák császári kamara túlkapásai, feladatkörtúllépései miatt. Ha a magyar kamara függetlensége védelmében felszólalt, keményen megdorgálták. Azt a törvénycikket, mely szerint a magyar kamara összeköttetésben álljon ugyan a császárral, de ne függjön tőle, éppen nem hajtották végre.[11] A bányaügyekre ugyancsak közvetlen befolyást gyakorolt a császári kamara, holott erre a selmeci kamaragrófság lett volna hivatva.[12] Félmillió forintnál is nagyobb volt az arany, ezüst és rézbányáink jövedelme. Ezek néha még arra is szolgáltak, hogy a császár zálogul lekösse őket, ha Belgiumban és Angliában kölcsönt vett fel.[13]

Mivel, az örökösödési háború után, az udvari kamara tehetetlennek bizonyult az államháztartás egyensúlyának helyreállításában, 1748-ban gróf Haugwitz Frigyes Vilmos javaslatára az éppen feloszlott osztrák—cseh kancelláriai közigazgatási és az udvari kamara pénzügyigazgatási hatáskörét az ekkor szervezett központi hatóság, a Directorium in publicis et cameralibus vette át.[14] A nagyfokú centralizáció — politikai meggondolások miatt — Magyarországot közvetlenül nem érintette. Mivel a directorium felügyeleti jogát nem merték a magyar kamarára is kiterjeszteni, de a magyar kancelláriára sem akarták bízni, megtartották a korábbi gyakorlatot, és a továbbra is fennálló udvari kamara ettől kezdve kizárólag magyar ügyekkel foglalkozott, egészen 1761-ig, a directorium feloszlásáig.[15] Általában megállapítható, hogy a pénzügyek képezték az osztrák államigazgatás leggyengébb oldalát. Még a legfelsőbb vezetés sem rendelkezett alaptörvényekkel, a szervezet pedig uralkodóról uralkodóra változott.[16] Mária Terézia pénzügyi szakemberei (Haugwitz, Kolowrat) gyakorlati szakemberek voltak és merkantilisták.[17] Ludwig Zinzendorf (1721—1780) volt az első elméleti szakember a monarchiában.[18] A financiális ügyek ismeretét Párizsban tanulta, 1742-ben került Bécsbe, ahol ekkor még tel-

[8] *Szilágyi Sándor* szerk.: Magyarország története. Budapest, 1898. VIII. 65—66.

[9] Az országgyűlés több bizottságot alakított, többek között pénzügyi és közgazdászati bizottságot is. Az időközben kitört török háború miatt ezek azonban munkájukat csak nagyon vontatottan folytatták. *Frankl Vilmos:* A magyar nemzet története. Budapest, 1873. III. 310.

[10] *Adolf Beer:* Oesterreichischer Erbfolgekrieg. I. 209.

[11] 1715: XVIII. tc.

[12] *Horváth Mihály:* Magyarország történelme. Budapest, 1873. VII. 328—329.

[13] *F. v. Mensi:* Die Finanzen Österreichs von 1701 bis 1740. Wien, 1890. 418.

[14] Az előzményekre *Kérészy Zoltán:* Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Budapest, 1916.

[15] *Adolf Beer:* Die Finanzverwaltung Österreichs, 1749—1816. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschitsforschung. XV. 1894. 237—366.

[16] *J. v. Hauer:* Beiträge zur Geschichte der österreichischen Finanzen. Wien, 1848.

[17] *J. Kallbrunner:* Zur Neuordnung Österreichs unter Marie Theresia. F. W. Graf Haugwitz und die Reform von 1749. „Österreich" 1918—1919.

[18] *A. Wolf:* Geschichtliche Bilder aus Österreich. Wien, 1880. II. 244—311.

jesen ismeretlen volt a könyvelési és könyvviteli rendszer, melyet azután ő honosított meg. 1753-ban már udvari tanácsos s ettől kezdve élete és tevékenysége szorosan összeforrott az állami pénzügyekkel.[19] Öregebb korában unokaöccsével, Károllyal, bonyolítják a hitelműveleteket. Mindkettőjük többkötetes, folyamatosan vezetett naplója páratlanul gazdag forrását jelenti a pénztörténeti kutatásoknak.[20]

Politikai téren a Poroszország elleni elkeseredett, de célhoz nem vivő küzdelem töltötte be Mária Terézia egész uralkodásának idejét. Az aacheni békekötés után is 180 000 főnyi hadsereget tartott fenn, hogy a gyűlölt II. Frigyessel a kedvező pillanatban leszámolhasson. E hadsereg fenntartása az amúgy is eladósodott kincstár terheit tovább növelte. Az udvarnak tehát a jövedelmek tetemes fokozásáról kellett gondoskodnia. Midőn a királynő 1751 áprilisára Pozsonyba országgyűlést hirdetett, annak fő célját az ország 2,5 millió hadiadójának 1 200 000 forinttal történő felemelésében jelölte meg. Ezt a lépést annak reményében tette, hogy a kért emelés egy részét majd a rendek vállalják magukra. A diéta azonban a bécsi kívánsággal szemben a legnagyobb ellenállást fejtette ki. A megválasztott új nádor, Batthyányi Lajos és Grassalkovich Antal, aki ekkor már a magyar kamara elnöke volt, hiába fáradoztak a rendek megpuhításán.[21] A követek az ország siralmas gazdasági helyzetével indokolták álláspontjukat: marhavészt, sáskajárást, hernyópusztítást, áradásokat, a gabona értéktelenségét, a marhák piacának hiányát hozták fel bizonyítékul.[22] Arra természetesen még távolról sem gondoltak, hogy ők is vállalhatnának a teherből. Hosszas alkudozások után 700 000 forintot szavaztak meg — jobbágyaik terhére.[23] A királynő bosszúsan távozott az országgyűlésről, s Bécsben új módszerekhez folyamodtak: hamarosan megszületett a híres 1754. évi vámszabályzat.[24] Az eredmény ismeretes.[25] Az új tarifarendszer révén az ausztriai ipar kedvező vámtételek mellett jutott a magyarországi nyersanyagokhoz és élelmiszerhez, saját áruját viszont a külföldi versenytársak kizárásával adhatta el az országban.[26]

Ebben a szellemben fogant az 1755-ben kiadott alábbi rendelkezés, melynek szövegét kimagasló pénztörténeti becse miatt itt teljes egészében közöljük:

Isten minden jókkal áldja meg kegyelmeteket! Felséges Aszonyunknak királyi Helytartó Tanátsa által a kűlső országok királlyai pénzeinek Hazánkban ennek utánna tejendő folyása iránt azon kegyelmes resolutioja érkezett, hogy mivel az el múlt 1755dik Esztendőbéli September Havának 15dik Napján ki adattatott kegyelmes parancsolattya ellen a Paussus[27] Bavarus[28] és más külső alul specificalt Országok Királlyai pénzeinek folyása mind ez ideig az országban edgyenlőképpen tartatott, és Eő Felségének devalvatiojához nem alkalmaztatott, azért meg érdemlették vólna Hazánk lakosai hogy azon eltiltott prescribáltatott és részszerint az ő valosokban alább szállittatott pénzek valahol találtatnának mind ő Felsége számára confiscaltatnának; járulván mind azon által kegyessége az Adó fizető Népéhez Eő Felségének, által látván, hogy felettébb nagy károkban esnének, azért még ezen folyó Julius Havának 10dik napjától számlálandó Három Hónapig kegyelmessen meg engedte, hogy azon Pénzek még is valamellyel fellyebb való árron légyenek el kelendők, hogy azokon elébb adhassanak és azon országokban az honnan valók kivihessék vagy is kivitethessék mind azokat a' mellyek devalváltatni fognak, mind pediglen azokat, a'mellyek azon három Hónapok eltelése után többé elkelendők Hazánkban nem lésznek, el annyira, hogy azok sem a' Portio fizetésben, sem pedig holmi Portékák, s más egyebek árrokban semmiképpen tőbbet elvétetni nem fognak, máskülőmben, hanem a'mennyit magokban a bennek lévő Ezüsthez képest érni fognak, tiszta ezüst edgy.... 24 számlálván[29] Ő Felségének Harmintzadjain Sós házaiban Camerális jószágok cassájokban, nem külőmben Selmetzen és Nagy Bányánn lévő Eő Felségének pénzére gondot viselő Tisztjeik által bé

[19] *C. v. Hock—H. I. Bidermann:* Das österreichische Staatsrat, 1760—1848. Wien, 1879. 82—86.

[20] *Gaston Pettenegg:* Ludwig und Karl Grafen von Zinzendorf . . .ihre Selbstbiographien. Wien, 1879.

[21] A hétéves háború alatti pénzügyi erőfeszítések során a hazai városokra Grassalkovich segítségével kivetett másfélmilliós kölcsönről *Herzog József:* A magyar kincstár háborús hitelműveletei Grassalkovich kamaraelnöksége idején. — Századok, 1924. 433—461.

[22] *Molnár Erik* szerk.: Magyarország története. Budapest, 1964. I. 343.

[23] Az országgyűlés egyes eseményeiről Padányi Bíró Márton veszprémi püspök naplója tartalmaz érdekes részleteket. Kiadta *Hornig Károly.* Veszprém, 1903.

[24] *Eckhart Ferenc:* A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. Budapest, 1922. 45.

[25] *Pach Zsigmond Pál:* Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon. Budapest, 1952.

[26] *Lederer Emma:* Iparunk és kereskedelmünk a merkantilizmus korában. In Domanovszki Sándor szerk.: Magyar művelődéstörténet. Budapest, 1941. IV. 213—247.

[27] Poroszország.

[28] Bajorország.

[29] A latin szöveget itt nem tudta elolvasni a főszolgabíró s a szöveg számunkra is nehézséget jelent. Nyilván mennyiséget kifejező rövidítés állott ezen a helyen.

fognak szedetni miért is kőtelesek lésznek azon proscribált pénzeket emlitett három Hónapi Terminus alatt azon Helekre Átvinni; egyébként az után valahol és valakinél fognak találkozni, mind fognak eő Felsége számára akárki által is confiscáltatni, a'kik mind azon által az ollyatén pénzeket confiscallyák, azok is tartoznak azon Pénzeket emlitett Helyekre el vinni, és azok a belső valosok szerint valo árrok nekiek azon Helyeken tűstént le fog tétetni. Ezen kőzben az is tudtára adatik kinek kinek, hogy azon ki tiltatott és proscribáltatott pénzekre Lengyel és Silesia országok széleinn lévő Harmintzadokon már is oly szoros rendelés tétetett, hogy ha valamelly kereskedők, vagy más rendbéliek azon országokban ollyatén meg tiltatott és proscribáltatott pénzeket mernének Hazánkban és eő Felségének más Tartományaiban bé hozni, azon három Hónapi Terminus alatt is azon el tiltatott, proscribáltatott pénzek mentén fognak Eő Felsége számára confiscáltatni, kiért is, magára vigyázzon kiki, hogy magát ollyan kárban szánt szándékkal ne ejtse, és azon proscribált pénzeket Hazánkban bé hozni ne merészellye.

Jelentetik mind ezeken kívűl még az is, hogy mivel azon proscribáltatott, és el tiltatott pénzek el áradása edgy némelly hamis usorás pénzváltó gonosz emberek által okoztatott, azért, hogy azok ki nyilatkoztassanak, és kézbe értődhessenek Eő Felsége aztat kegyelmessen resolvalta, hogy valaki, az ollyan gonosz embert ki nyomozván Eő Felsége Harmintzadjain, Sós házaiban, és fellyűl meg irt helyekenn lévő Tisztségekben lévőknek, vagy pediglen V. Ispány[30] Uraiméknak vagy is énnékem bé jelenti, annak azon usorás gonosz embernél találkozandó meg tiltott s prescribáltatott, sőt el kelendő pénznek is edj harmad része, a belső valosát ugy mint a benne találkozandó értznek árrát értvénn, nékie fog adatni, Hogy ha pediglen be is jelenti és őtet kézbe is adja, tehát azon el tiltott Monetának két harmad része nékie fog minden bizonnyal adatni. A'melly Magistratus azonban fog az ollyatén pénzváltó usorás ember ellen praecedalni, annak azon el tiltatott és proscribáltatott pénznek harmad része fog adattatni.

Hogy azonban ezen rendelés által a' kissebb folyó pénzek megkevessedése helyre potoltassék, Eő Felsége azon kegyelmes rendeléseket máris megtette, hogy husz ezer forintokig való kis pénzek (: mellyekből 5 mégyen edgy garasban:) esztendőnként fognak verettetni.

Mindezen kegyelmes rendelései Eő Felségének, hogy tudtára eshessenek, kinek kinek parancsoltatik, hogy azokról szólló ezen currentalis levelem az alább meg írt monetak három Hónapig tartó valorának és azon Terminus utánn kővetkezendő devalvatiojanak, vagy is valora le szállittásának specificatiojával edjűtt nevezetessebb Helyek Birái által le irattassanak, és a'Népnak annál nagyobb directiojára a városok s nevezetessebb Helységek kőzőnséges házaik,[31] ajtaikra ki fűggesztessenek, és azon nyelvre, a'mellyel a' Helységek élnek által fordittassanak, mivel mind azon által az én járásombéliek tőbbnyire mind Magyarok, három Német és Négy Tót Helységeknél tőbb nem találtatván processusomban, azért egyedűl csak Magyar Nyelven állitottam currentalni ezen dolgot legszűkségessebbnek, a'kik pediglen Németh, vagy is Tóót Nyelvenn kivánnya meg érteni, mind azok Pestre mennyenek bé Kovatsiotzi László Commissarius Uramhoz, és Ő Kegyelme meg fogja nékiek jelenteni, hol fogják és kinél magoknak azon Nyelveken lévő exemplarokat le iratni.

Mi azonban, azon monetáknak, a' mellyek még jővendőbenn is három Honapig, és még azoknak el telésivel is alább szállittatvánn árrok el kelendők lésznek, mivóltukat illeti, valamint énnekem ki adattatott, azoknak specificatioját a' kővetkezendő képpen le irtam szórúl szóra, kinek kinek directiójára.

Felséges Királynénak rendelése a kissebb fejér monéták felől.

	Ára a vagy mi volta az 3 Holnapig	Ára a vagy mi volta az 3 Holnap után
1. A Prussiai, Frantziai és régi Bavarusi, Vűrtembergiai, Barevetsziai, Montfortiai és Scharensteiniai fél Forintosok, avagy 30 krajtzárosok[32]	26	$24\frac{11}{12}$
2. A Prussiai, Frantziai, Bavarusi, Palatinatisi, Vűrtembergiai, Barajtantiai, Montfortiai, Scharensteiniai fél Forintosok, avagy 15 krajtzárosok, azon kivűl a Prussiai $\frac{1}{6}$ Tallérok	13	$12\frac{11}{24}$

[30] Viceispán.
[31] Közönséges ház = középület.
[32] Kisebb grófságok, hercegségek.

	Ára a vagy mi volta az 3 Holnapig	Ára a vagy mi volta az 2 Holnap után
3. A Prussiai és Lengyel országi 18 krajtzárosok, avagy Fimpff névők	$14\frac{1}{2}$	$13\frac{43}{48}$
4. A Prussiai $\frac{1}{4}$ Tallérok, avagy $23\frac{1}{2}$ krajtzárosok	21	$20\frac{3}{24}$
5. A Prussiai $\frac{1}{12}$ Tallérosok, avagy $7\frac{1}{2}$ krajtzárosok	$6\frac{1}{2}$	$6\frac{11}{48}$
6. A Prussiai, Palatinatisi, subsylvannusi, Basiliai, Genuabéli, Bermai, Lucernai és más 20 vagy 17 krajtzárosok	$16\frac{1}{2}$	$11\frac{7}{48}$
7. Minden 17 krajtzáros	10	$9\frac{7}{12}$
8. Frantzia 10 krajtzáros	9	$8\frac{15}{24}$
9. És mások mindenek, kivévén a saxoniai $\frac{1}{12}$ jo Tallérokat a mellyek magok mivoltokban meg maradnak 7 vagy 6 xr.	$5\frac{1}{4}$	5
10. Minden 5 Krajtzáros	$4\frac{1}{4}$	4
11. Minden négy krajtzáros	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{18}$
12. Minden garasok, mellyek kőzőnségesen tzigány garasoknak nevezetnek	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{4}$
13. Kivévén a Saxoniai $\frac{1}{24}$ Tallérokat, avagy jo garasokat, a tőbbi akar Prussiai, akár más féle garasok avagy pénzek 3 krajtzárosok	$2\frac{1}{3}$	$2\frac{3}{8}$
14. Minden Bavarus $10\frac{1}{2}$ pénzek avagy $2\frac{1}{2}$ krajtzárnak monétája	2	$1\frac{7}{12}$
15. Minden 12 krajtzáros pénznek árra	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{3}{8}$
16. Minden lengyel és Borussiabéli Poltúrák	1	$\frac{3}{4}$
17. Minden Prussiai, Barajtensiai és a tőbbiek is, (ha a Császár és Királyné ő felségeké nem lésznek) minden kivétel nélkül	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{5}$
18. Minden Prussiai, Lengyelországi és a tőbbiek is (ha az Császár és Királyné őfelségeké nem lésznek) Greslák, mellyekből 4 egy garast tésznek	$\frac{3}{5}$	$\frac{1}{2}$
19. Ha más kis pénzek lésznek, Magyarországiakat ki vévén	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$
20. Minden más országbéli fél krajtzár	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$
21. Minden egy negyed krajtzár	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{15}$

Ujj Specificatioja minden Arany s' Ezűst Pénznek, mellyet Romai Császár és Királyné eő Felségeknek tartományaiban bé venni lehet és elkőlteni alább meg irt árrában avagy mivoltában

Mértéke a pénznek Arany Gran.[33]			Annak For.	Mivolta Xr.
1.	60.	Bavarusi és Salisburgiai Aranyok valamint a Császáré	4.	10.
	60.	A tőbbiek az Imperiumnak rendelése szerént bé vett Aranyok	4.	7.
	53	Bavarusi Maxdor igaz és tulajdon mértéke szerént	6.	8.
	$56\frac{1}{2}$	Bavarusi fél Maxdor hasonlóképpen igaz mértéke szerént	3.	4.
2.	45	Bavarusi, Palatinatisi és Vürtembergiai Károlnak pénze	9.	12.
1.	24	Detto fél Károly Pénzek	4.	36.
3.	$49\frac{1}{3}$	Maxoniak 1750dik esztendőtől fogvást Prussiai, Doppra névü pénzek	14.	24.
1.	$54\frac{3}{4}$	Egyes és egész Doppiák	7.	12.
	$57\frac{3}{8}$	Doppiának fele	3.	36.
		NB. A tőbbiek pedig az Imperiumban vert Pénzek akárminéműek légyenek ő Felségének tartományiban el nem kelnek.		
		Azonn Imperiumban vert ezűst Pénzek Akar ujj, akar régi 14 Lot és 4 Gran vert Tallérok Bavarus Salisburgiai avagy más félék is, tsak igaz mértékek légyen, valamint a Császáré	2.	
		Fél Tallérok avagy Forintok	1.	
		Fél Forintok igaz mértékiben		30.
		Bavarus és Salisburgiai 10 Krajtzáros monetája valamint a Császáré		10.
		A régi Silésiai Márjások, a mellyeken ezen jel vagyon, tudniillik: XV és a Salisburgiai, mind régi, mind ujj márjások valamint a Császáré és Királynéjé		17.
		Prussiai Tallérok, az az, 90 krajtzárosok 1750 esztendőtől fogvást verettettek	1.	25.
		Fél illyenforma Tallérok, a vagy 45 Krajtzáros Moneta		40.
		Ezeket ki vévén másféle monétáknak semmi kellete nincsen ő felségének tartományiban.		

Frantzia Arany Moneta.

3.	53.	Egyes Lonisdor	14.	37.
1.	55.	Egész Lonisdor.	7.	13.
	$57\frac{1}{2}$	Fél Lonisdor	3.	36.
2.	20.	Solaris Lonisdor	8.	40.
2.	20.	Scutatus Lonisdor	8.	44.
		Ezűst Frantzia Moneta. Régi Frantzia Tallérok, mellyeket kőzőnségessen neveznek Lonis Blant.	2.	
		Fél illyen Tallérok	1.	
		Negyed része illyen Talléroknak avagy fél forintok minthogy igen meg koptak és nem mértékesek, el nem kelnek.		
		Ujj és régi Frantzia Tallérok, mellyek az 3 koronáktól (kik is 3 szegletben tétetnek) neveztetnek, avagy pedig mellyeken királyi tzimer koszórúban vagyon téve.	2.	16.
		Azoknak fele	1.	8.
		Negyed része pedig illyen talléroknak fellyül meg irt okért mint rosszak el nem vétettetnek.		

[33] Grán = granum, régi súlymérték, mely 0,0729 grammnak felel meg.

Spanyol országi Arany Pénz

Mértéke a pénznek Arany	Gran.		Annak For.	mivolta Xr.
7.	44.	Nagy és Dupla Spanyol Doppiák	29.	10.
3.	52.	Duplás Doppiák	24.	35.
1.	56.	Egyes Doppiák	7.	17. 3
	58.	Fél Doppiák	3.	38. 3

Portugalliai Arany Pénz.

7.	42.	Őtes Dupla Majdor Lusitaniai nagy kereszttel másik felén királyi tzimerrel	29.	19.
3.	5.	Duplás Maidor	11.	46.
1.	32.	Egyes és egész Maidor	5.	50.
	47.	Fél Maidor.	2.	58.
	18.	Őtőd része a Majdornak	1.	11.
8.	12.	Duplás Teston az egyik felén Király képivel, másik felén Lusitaniai Királynak tzimereivel	31.	16.
4.	6.	Egyes és egész Teston	15.	40.
2.	3.	Fél Teston	7.	50.
1.	2.	Negyed része a Testonnak	3.	56.
	31.	Nyoltzad része	1.	58.
		NB. Az Ezűst Lusitaniai Pénznek pedig ő Felségének tartományiban semmi kellete nincsen. Mostani és elébbeni belső Német országbéli és Austriai azaz Magyar ország feljűl valo Német Országnak első részíből való Arany		
3.	11.	Egésszek avagy Duplássak sonueranidor neveztettnek	12.	18.
1.	$35\frac{1}{2}$	Azon Pénznek fele	6.	9.

Ezűst Pénzek azoknak

		Egész ujj és régi Arany	2.	29.
		Fele pedig	1.	14. 2
		Régi Petákon vagy Burgundiai Tallér	2.	
		Annak fele	1.	
		Ujj belső Német országbéli Coronatus Pénz	2.	11.
		Annak fele	1.	5. 2
		NB. A tőbbi belső Német Országbéli kis Pénzeknek keletek nincsen Gran. Toscaniai Arany Moneta, avagy Pénz.		
	60.	Zechinus avagy Gigliatus, valamint a Kőrmőtzi Arany.	4.	12.
	60.	Hollandiai Arany elébbeni mivoltában meg marad.	4.	7. 2
		Valamellyek azért ezen moneták kőzőtt nem specificáltatnak, mind azok el nem kelendők, és proscribáltattak, s meg tilalmaztattak, miért is valahol találkoznak akárki által is fellyül meg irt mod szerént, 3 holnap mulván confiscáltathatnak.		

Hogy azonban a földes Uraknak s' az Urak tiszteinek és más nemes Uraiméknak ezen Moneták devalvatioja eránt tellyes Informatiojok légyen az eránt szollo Felséges Királyi Helytarto Tanátsnak intimatumát is deákul adnectalnom kivántam a kővetkezendőképpen.[34]

[34] A latin szöveg tartalma azonos a magyar szövegével, de mégis érdemes közölni, mert pontosabbak a megjelölései. A nehezen olvasható latin szöveget kézírásból Kapocs Nándor gépelte át. Olvasatának helyességét Szálas Béla, Székely László, Rózsa Ernő ellenőrízte. (Fogadják érte mindannyian hálás köszönetemet.) Így is maradt néhány olyan szó, melynek olvasata kétes, azonban a szöveg megértését már ezek nem akadályozzák. A szavak után tett kérdőjel a bizonytalan olvasatot jelzi. A szövegben több rövidítés szerepel, ezeket első előfordulásukkor (többnyire későbben is) feloldottuk.

Illustrissimi Reverendissimi, Spectabiles ac Magnifici Domini

Demissas Consilii huius Regii Locumthenenses reprasentationes in merito ulterius admittendo cursus diversarum monetae specierum per publicas patentales litteras prosorptarum (?) erga plurium Comitatuum liberarumque et liberarum Civitatuum in obversum salutaris dispositionis factas Remonstrationes iteratis vicibus submissas percipiendo benigne rescripsit sua Majestas Sacratissima ceterum quemadmodum itaque in aliis Haereditariis Regnis et ditionibus Regae Majestis Sacratissimae cum exteris aeque provinciis immediati conterminis bona dumtaxat, iustique ponderis et qualitatis monetae cursus instauratus et stabilitus exstitit, eiusdem in praelibato quoque hocce Hungariae Regno Introductioni, ut ita illi firmiter insistatur, nihil obstare eidem altetatae suae Majestati, Sacratissimae videtur. Dum itaque ad finem hunc obtinendum ipsam confiscationem prae (?) allegatas proscriptas. Monetae specierum ubicunque eadem reperiuntur, efficacissimum omnino remedium fore extra omne dubium exstitit; esto quidem prae denotata Confiscatio vellut poenalitas in Contraventores supra memoratis in re Monetaria emanatis, ex publicatis praesentalibus parentalibus litteris expressis verbis decreta actu obtineret jam locum; spectato nihilominus eo, quod eadem Confiscatio ipsos contribulentes regni accolas publicis oneribus Daciarumque Dualium praestatione alioquin jam gravatos plurimum feriret habita praemissorum condigna reflexione a memorata prae(?) attacta proscriptarum Monetae specierum Confiscationis poena (quam utique regni Hungariae accolae actu jam incurrerunt) ex speciali gratia et clementia Caesareo-Regia, subque indubia spe et fiducia illa, quod iidem in posterum effectuationi benignor, justor et ordinatiunum Regiorum ex actius majorique cum sollicitudine intenti, erunt etiamnum adhuc super redendum consecutione porro quoad media procuranda praedenotatarum praescriptarum Monetae specierum ex ipso quoque Hungariae regno eliminationis pro subsequis equidem Silesiae, et respective Poloniae conterminis et advicinantibus Cottibus ut-pote, Nitriensi, Trencseniensi, Turócziensi, Arvensi, Liptoviensi, Scepusiensi, Sárosiensi, Zempléniensi, Ungváriensi, Bereghiensi, et Maramarosiensi, inclusis una liberis et regiis Comitatibus in premio praefatorum Comitatuum sitis medii Anni, pro reliquis vero Cottibus Districtibus liberisque et regiis Cottibus trimestrem terminum a' Dato nonae istiusdi publicationis conputandum proreluitione (?) saepe fatarum vetitarum, et per allegatas benignas potentatas litteras Caesareo Regias proscriptarum monetae specierum, ea quidem ratione praefigendum benigne decrevit alte titulata Caesarea Majestas: Quod 1-⁰ regnicolae intra praevio modo praefixum semestrem et respective trimestrem reluitionis (?) terminum istiusmodi vetitas et praescriptas Monetas species quas prae manibus suis tenent; tum ad exteras non Haereditarias Provincias efferre valeant quin imo ipsi Magistratus Provinciales omnem catenis requisitam assistentiam iisdem praebeant. Porro 2-⁰ praefati regnicolae omnes ejusmodi exoticas Monetae species, quibus per interventas ordinationes publicatasque benignas potentales litteras et cursus Monetas impressas, hic denuo reclusas specificationis signantes, de 15. Septembris Anni ultimo praeteriti legatis cursus haud est, admissus quaque ad exteras non Haereditarias Provincias importandi modum non habent, qua absolute vetitas, et proscriptas ad Caeo Regiae solis et Tricesimalia officia non absimiliter etiam Cassos duales in Bonis et Dominiis Suae TTis Saruis Cameralibus habitas prout et ad Caesareo Regia officia monetaria Cremnicii, et Nagy-Bánya constituta erga recipiendum intrisecum valorem quamlibet Marcus Argenti puri a 24. Jnis computando intra praescriptum Semestralem et respective trimestralem terminum pro reluitione et deferre, sint obstricti quae secius (?) et post lapsum istiusmodi terminum prae (?) attacta vetitae et proscriptae Monetae effectui vero proscriptionis ita quidem subjectae erunt, ut ubicumque hac et tales espirato praedicto termino reperiuntur, per quemcumque accipi, et confiscari possent, ipsi e contra Confiscantes eiusmodi confiscatas Monetae species ad praememorata salis tricesimaria officia Cassas item Duales bonorum Cameralium Cremiciensi et Nagy-Bányensi Monetaria officia Caesareo regia qua pagamentum (?) erga recipiendum intrinsecum pagamenti (?) valorem deportare et consignare teneantur praedictis officiis et Cassis Caesareo-Regiis jam etiam eatenus tenore annexi peculiariter instructis existentibus.

Quam peculiarem atque vel ea ratione, quod ipsa refusio reluendarum intra praestatutum terminum istiusmodi proscriptarum monetae specierum Aeraria Suae Majestatis Sacratissimae Caesareo-Regie notabiles sumtus cassabit, multum benignam resolutionem suam regnicolas devotissimis gratitudinis Studiis recognituros confidens eodem altefata Sacra Caesareo-Rea Mattas; ex quo porro istius boni publici ratio observationem majorique ac hactenus ex actitudine effectuationem praeallegatarum circa eliminationem vetitarum et proscriptarum Monetae specierum interventarum benignarum ordinationum Caesareo regiarum tanto á fortiori ex-posceret, quanto certius alias ditiones et regna Suae Mattis SSmae Haereditaria vicinis et conterminis exteris non Haereditariis Provinciis pro bona atque in justo valore et pondere cussa

Moneta Caesareo regia alias ob defectum valoris et qualitatis vetitas et proscriptas Monetae species mittentibus continus et insensibiliter contribuunt, hinc clementer vult et mandat Sua Majestas Sacratissima ut benigne in re monetaria interventas benignas dispositiones suas in Comitatibus locisve nominationibus affigi in gremio cuiuslibet Comitatus currentari in vernaculas apud locorum incolas usuatas Hungia Slavonicam et Ruthenicam linguas transponi atque regnicolas per constitutos processuales juditium (?) de illarum contexta adeaquati edoceri notanter veri in eo capacitati curent, quod inter devalvatas et in tali devalvato valore cursum habentes contra vero vetitas et proscriptas Monetae species illa discrepantia subversetur, quod posterioris qualitatis vetitae quippe et proscriptae monetae species sub poenis comminatis nec pro contributionis praessatione, nec aliis solutionibus faciendis, sed aliter erogari valeant, quorum absolute pro vetatis ut proscriptis habendae sint, neque illas pro mercibus in exteras et alias etiam vicinas ut conterminas Provincias difortactis (?) acceptare opus sit si quid in nulla Provincia, unice istiusdi vetitae et proscriptae ac non etiam aliae bonae Aureae Monetae et Argenteae species primae qualitatis quae in specificatione die 15. Septembris Anni praeteriti connotatae sunt reperibiles sint, quibus mediantibus in illum casum etiam quo Caesareo Regiae Monetae species in promptu non haberet, solutiones fieri queant. Ad haec etiam fine sollicite praecavenda in regnum hocce Hungra et Partes eidem annexas repetitarum veritatum et proscriptarum Monetae specierum inductionis clementes resolvit Caesareo regia Sua Mattas, ut in omnibus cum primis vero in finibus Silesiae et respectu Poloniae constitutis capitalibus et filialibus stationibus tricesimalibus exacta visitatio instituatur, consequenter in praefatis tricesimalibus capitalibus et filialibus stationibus, in inductione repraehenendae vetitae et proscriptae Monetae species parimodo ac Viennae et in reliquis regnis et ditionibus suae Ttis haereditariis jam a longiori tempore practicatae etiam intra praevio modo statutum pro reluitione semetralem et respective trimestralem terminum confiscentur, ipsique regnicolae ut sibi de damnis in discutiendis cavere sciant ea tenus certiores reddantur. Qui tandem et illi, qui reluitione et inductione praescriptarum Monetae specierum usurariam novitatem bonam et justi ponderis qualitatisque monetam sui juris efficientes exercens debiti coerceantur huicque malo statui publico potissimum officienti congrua medela ponatur, benigne vult eadem Sua Majestas, ut requisitis ordinationibus istius modi usurariis ubivis locorum omni sollicito studio invigiletur et casu quo aliquis in hocce delicti genere reus reprehenderetur, talis praeter confiscationem tum proscriptarum, quae apud illum reperientur quam et medio cujusdi exercitae vetitae usurae relatarum (?) Caesareo Reae atque alterius bonos et cursum suum habentis Monetae specierum alia adhuc exemplari poena omni cum rigore efficiantur; quatenus porro regnicolae ad reperiendos manifestandosque hujusmodi nummularios magis animentur et extimulentur, illis qui praefatos nummularios denunciant et apprehendunt eas tertialitates valoris intrinseci confiscandae praevio modo substantiae, et quid si denuntiantes et apprehendentes diversi sunt subjecta hoc inter sub repartiendo si vero denuntians imo etiam apprehendens exstiterit huic integraliter, Magistratui vero cui contra praevia raone (?) delinquentes usurarium procedere incumbet una tertialitas abveniat. Quod reliquum est ad suplendum defectum minutionis signanter monetae Caesareo regiae quotidiano usui et commertio deservientis benigne decrevit Caesareo regia Mas, ut praedenotatae Monetae species denariorum quippe quorum 5 unum gros sum constituunt quotannis ad summum 20000 flor. cudantur et consequenter pro adjutorio regnicolarum ad cursum promoveantur ad cujus effectum jam etiam via Aulici directionis Monetariae et Montanisticae Collegii opportunae factae habent dispositiones. Ac proinde hisce de benigno jussu regio praesit Ditionibus aris (?) intimari, quatenus prae non omnino (?) ac praecedaneae in re monetaria intervente benignae ordinationes potentalesque litterae Caesareo Regiae ubivis locorum consequenter et in hoc Cottu tandem aliquando quam exactissime observentur et effectuendur.

Mihelest azért ezen Currentalis levelemet veszik a' Birák, azonnal ezt leirattassák, hogy kinek kinek directiojára a midőn szűkséges vólna elől vehessék, és azon Moneták specificatióját megmutathassák és mind aztat, mind pedig azon fellyül instralt Felséges Consiliumnak intimatumat eőnnön Földes Urainknak s az Urak Tiszteiknek és Nemes Uraiméknak bé mutatni s mentől alább, helységrül helységre el küldeni el ne mulassák. De ezen curremsemet szokások szerint el ne tépjék és szaggassák, hanem reá vigyáztassanak, hogy épségében megtarthassák, maradvánn Kegyelmeteknek Martz 21.

jo akaro szolga Birájok
Kostyán Imre mpia[35]

[35] Kecskeméti Állami Levéltár, Kecskemét város levéltára. Prot. Currentalis 1755—1760. kötet 56—64. 1755. márc. 21. A körözvények nagy foliókötetekbe vannak kronológikus sorrendben bemásolva. —A nagybecsű anyagra dr. Balanyi Béla hívta fel figyelmünket. Fogadja érte hálás köszönetemet.

A szöveg ismeretében most már az a kérdés: mi lehetett Mária Terézia célja a kiadott rendelettel? Általánosságban nem nehéz eldönteni: a vele hadban álló ellenfelek gazdasági gyengítése. Jóval nehezebb kérdés azonban, hogy ez az adott gazdasági és politikai körülmények között miképpen realizálódott. Nem vitás ugyanis, hogy ezt a devalvációs rendelkezést nem tudta rákényszeríteni a pénzt kiadó államokra, azok azt egyszerűen nem vették tudomásul. Nem vették természetesen figyelembe a semleges, velünk export-import viszonyban álló országok sem, hiszen a francia, spanyol, angol stb. fémpénzek paritása nem változott meg a csak az Osztrák—Magyar Monarchiára érvényes kényszerárfolyam bevezetésével.[36]

Az állam haszna azonban az alapszövegből mégis kihámozható. Ha ugyanis a fémpénz (arany, ezüst) paritása — ahogyan a magyar fordítás nevezi: valósa — nem változik 3 hónap után s a beváltás mégis csökkent értékben történik, akkor a kettő közötti különbözet tiszta haszon az államnak. A beolvasztásnál és most már hazai pénzre történő újraverésnél ennyivel több (vagy nehezebb) pénzt tudnak belőle verni. Az ilyenkor fennálló tezaurálás veszélyét a kötelező beszolgáltatás előírásával kívánták eleve kizárni. Mindez annyit is jelent, hogy a veszteség kizárólag az állampolgárokat és nem az államot terhelte.

Közelebb segítene bennünket a helyzet reális felméréséhez, ha tudnánk, hogy a fent felsorolt idegen pénzek milyen tömegben forogtak hazánkban.[37] Kecskemét város számadáskönyvének hat évfolyamát (1755—1760) átnézve úgy találtuk, hogy egyetlen esetben sem fordulnak elő a praescribált pénzek: a forint és a krajcár kerül elénk minduntalan, néha még a máriás és a tallér. Aranyat a jobbágyember tán életében sem igen látott, hiszen 1 kacsáért 6 krajcárt kapott, 1 ako (kb. 50 liter) bor 9 krajcárért kelt el, 1000 darab téglát 2 florénusért lehetett venni.[38] Idegeneknek feltűnt, hogy semmi olyat nem eszik a jobbágy, amit eladhat. A főzelék és gyümölcs élvezete majdnem ismeretlen volt előttük, akármilyen bőven termett is.[39] A tyúkok jövedelméből fedezték a háziasszonyok a kisebb közszükségleti cikkek árát. A rédeiek (Veszprém m.) arról panaszkodnak, hogy az uraság nem enged a falujukba tikászt, úgy hogy feleségük most nem vehet sót és gyertyát.[40] A pénz szűke miatt a szegénység nem tud adót fizetni. Még 1785-ben is arról panaszkodik egy külföldi utazó, hogy Magyarországon kevés a váltópénz.[41] Egyedül az ország északi megyéiben forgott némi aranypénz.[42] Ilyen körülmények között vajmi kevés idegen moneta gyűlhetett be a kincstárba.

A fenti rendeletnek ettől függetlenül igen nagy jelentősége van pénztörténeti szempontból: ez ideig egyedül ezen keresztül ismerhetjük meg számos idegen valutának hazai pénzben kifejezett értékét. Ez indokolja közlését.

Kőhegyi Mihály

Die Münzbewertungs-Verordnung Maria Theresia's vom J. 1755.

Die Untersuchung der Geldgeschichte des XVIII. Jahrhunderts war bisher ein vernachlässigtes Gebiet der heimischen Münzforschung. Über die letzten Jahrzehnte vor der Emission des Papiergeldes ist uns sehr wenig bekannt, obwohl es evident ist, dass ohne der Kenntniss dieser, der Prozess, welcher schliesslich zur Ausgabe von Papiergeld führte, nicht verständlich ist. Deshalb sind alle Angaben wichtig, welche in die Münzangelegenheiten der Mitte des XVIII. Jahrhunderts Einblick gewähren.

Der Autor publiziert die Verordnung Maria Theresia's vom Jahre 1755, in welcher sie den Wert der Münzen der mit ihr im Krieg stehenden Staaten bestimmt, beziehungsweise herabsetzt. Das allgemeine Ziel war die wirtschaftliche Schwächung der Gegner. Dies konnte jedoch nur im Wege komplizierter Vorgänge erzielt werden. Durch Skizzierung der zeitgenössischen wirtschaftlichen und politischen Verhältnisse sucht der Autor diese Vorgänge klarzustellen.

[36] Sajnálatosan érezzük itt egy olyan összefoglalás hiányát, mely a pénztörténet és gazdaságtörténet összefüggéseit tárgyalja a XVIII. században. Ezen csak igen kis részben segít néhány jól használható, de mai fogalmakban gondolkozó és azt ismertető feldolgozás. *G. Hahn:* Geld und Kredit. Frankfurt am Main, 1960. — *W. Röpke:* Finanzwissenschaft. Berlin, 1929. — *Obst-Hintner:* Geld-, Bank-, und Börsenwesen. Stuttgart, 1962. — *Dobrovits Iván—Hagelmayer István:* Pénzügytan. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem jegyzete. Budapest, 1967. — *Schack Béla:* Kereskedelmi, pénzügyi és ipari lexikon. I—IV. Budapest, 1929—1931. — *Földes István* szerk.: Közgazdasági kislexikon. Budapest, 1968.

[37] Itt XVIII. századi pénzleleteink vizsgálata lehet segítségünkre. Tájékozódás céljából végignéztük a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára által 1951-től feldolgozott leleteket s abban az alábbi bennünket érdeklő anyagot találtuk. Galgamácsa: Bajor, Salzburg (Numizmatikai Közlöny, 1951—1952. 72.) — Érpatak: Bajorország, Salzburg (Numizmatikai Közlöny, 1963—1964. 96.) — Ez bizony elég kevés s francia, spanyol aranyakról szó sincs.

[38] Kecskeméti Állami Levéltár — Kecskemét város számadáskönyve, 1755. Szám nélkül.

[39] *Johann Lehmann:* Reise von Pressburg nach Hermannstadt in Siebenbürgen. Leipzig, 1785. 73.

[40] OL —Kancelláriai Levtár 9688/1785.

[41] *Marczali Henrik:* Magyarország története II. József korában. Budapest, 1881. I. 134.

[42] Manch Hermeon von den Reformen Kaiser Josephs. H. é. n. 314.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

V. László ismeretlen denárja

Legutóbbi bécsi tartozkodásom alkalmával nagyobb középkori magángyűjtemény megtekintésére volt alkalmam. Eddig teljesen ismeretlen körmöcbányai veretű, V. László nevére szóló denárra akadtam, melyet, tüzetes vizsgálat után, mindenképp eredeti példánynak tartok. Úgy kivitelezése, rajza és betűstílusa, mint méretei és ezüsthártyás billonanyaga teljesen megfelel a Giskra korabeli körmöczi vereteknek.

Előlapjának rajza és körirata azonos a CNH. II. 194A denár előlapjával, kivévén a verdejegyet (K—G), mely az említett denárnál nem ismeretes.

A hátlap rajza azonban a szokásostól teljesen elütő. A címerpajzs felső fele ketté van osztva de az alsó fele egyetlen nagy mezőnyt képez, így tehát a pajzs — szokatlan módon — hármas osztású. A felső két mezőnyben a cseh oroszlán és az osztrák pólyacímer foglal helyet; az alsó nagy mezőnyt egyfejű sas képe tölti be, mely emlékeztet IV. Frigyes német király (1440—1452) ún. „Adlerpfennig"-jének rajzára. A hátlapon tehát magyar címerelem nem szerepel. A körirat a szokásos.

Minthogy a K—G verdejegy az ötvenes évek körmöczi veretein szerepel, feltehető, hogy ez a denár Hunyadi, Giskra által el nem ismert kormányzóvá választása után készülhetett. Giskra ekkor, az interregnum denár verétését abbahagyva, újból V. László nevére verette a denárokat. Gyakorlatilag akkor Frigyes, V. László gyámjának vazallusa volt, így kerülhetett sor a német királyi sas átvételére. De alighanem éppen e függőviszony túlságosan nyílt kimutatása miatt nem került ez a denár forgalomba, ami ritkaságát magyarázza. Az előlap talán 1444-ből maradt C. 194 A verőtővel készült. Itt közölve az érem nagyított képe.

Pohl Artur

EIN UNEDIERTER DENAR DES LADISLAUS POSTHUMUS

In einer Wiener Privatsammlung fand der Autor einen in Kremnitz geprägten Denar auf den Namen des Königs Ladislaus Posthumus, welcher bisher vollkommen unbekannt war.

Sowohl der Styl, das Material und die Masse entsprechen vollkommen den Kremnitzer Prägungen der Zeit Giskras und ist an der Echtheit des Stückes kaum zu zweifeln.

Das Münzbild und die Umschrift des Averses entspricht dem Denar R. II. 194A bis auf das Münzzeichen K—G welches bei diesen nicht bekannt ist.

Der Revers ist vollkommen neu und ungewohnt. Der Wappenschild ist dreigeteilt; in der oberen Hälfte befindet sich das böhmische und österreichische Wappen, während die ganze untere Hälfte von einem einköpfigen Adler eingenommen wird, welcher starke Ähnlichkeit zu den sog. Adlerpfennig Friedrichs (Luschin Abb. 14) zeigt.

Das Münzzeichen weist auf die fünfziger Jahre des 15. Jh. also dürfte der Denar in der Zeit, als Giskra die Wahl Hunyadis zum Gouverneur nicht anerkannte und neu prägen begann, geschlagen worden sein. Die offene Zurschaustellung seines Abhängigkeitsverhältnisses zu Friedrich schien aber nicht opportun zu sein, deshalb dürfte der Denar nur eine Probeprägung sein.

Ujlaki Miklós pénzverési rendelkezése Szeben városához 1445-ben

Hunyadi János a gyászos várnai csata után nagynehezen hazajutva, 1445 február 8-án Székesfehérvárott tanácsot tartott Széchy Dénes esztergomi érsekkel, Hédervári Lőrinc nádorral, Ujlaki Miklós vajdatársával és Gatalóczy Mátyás veszprémi püspökkel. Húsvét nyolcadára (április végére)) személyes megjelenésre, országgyűlésre hívták össze a főrendeket.

Addig a vesztett csata első híreinek beérkezése után kitört pánik lassanként elült. E zavaros helyzet numizmatikai emléke az a furcsa denár (a CNH. II—194A változata) melyből néhány darab ismeretes budai verdejeggyel, a sas mellén a Habsburg pólyacímerrel.[1] Ez, valamint a pólyacímer nélkül megjelent, de hasonlóképp királynév nélküli darabok, csakis az első zavaros időben keletkezhettek és az ún. „interregnum denár", a CNH. II—152 előfutárjainak tekinthetők.

Valószínűnek látszik, hogy a végleges „interregnum" pénz, tehát a CNH. II. 152-es denár és obulusa, a CNH. II. 153, korábban került kibocsátásra, mint eddig feltették; ti. már az áprilisi országgyűlés előtt. Erre mutat a most felfedezett okmány,[2] melyben Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán 1445. március 10-én felszólítja Szeben városát, hogy olasz kamarásának, Peponak engedjék meg a pénzverést. Tehát az új interregnum pénzek kiverését valószínűleg már a fentemlített országtanács határozhatta el.

Az interregnum denár Szebenben I-h verdejeggyel jelent meg; ez a kamaragróf, Jacobus polgármester jegye, tehát a denár a kamara hivatalos verete lehet. Az obulus azonban szokatlan H—H verdejeggyel ismeretes, így feltehető, hogy ez talán a Pepo által vert pénz.

Ujlaki pénzverő kamaragrófja, Kaspar de Kallis ujlaki kapitány és Kövi-i comes az irodalomban ismeretes.[3] Nyilván ő is Ulászlótól nyert pénzverési jogot, de pénzveréséről mindeddig nem voltak adataink.

A kérdéses időszakról általában igen kevés pénzverésre vonatkozó adattal rendelkezünk. Így I. Ulászló kora újabb részletek feltárásáig numizmatikailag nem dolgozható fel eredményesen. A közölt okmány tehát csekély hozzájárulás e zavaros korszak kérdéseinek tisztázásához.

Függelék

Ujlaki Miklós pénzverési rendelkezése.

Nicolaus de Wylak inter cetera waywoda Transsylvanus et Banus Machowiensis Circumspectis Judici Juratis et magister Civium vniversisque Civibus Civitatis Cibiniensis partis Transsyalvane-Salutem et favoris dilectionem — Quia nos de Industria et Sagacitate circumspecti Peponis Italici considerando ipsi Peponi concessimus et commissimus vt ipse ibi Cibinij in Camara Cusionis Monetarum pro parte nostro pecunias cudifaciat ideo dilectioni vestri committimus . . . . et districte quatenus vis presentibus praefato Peponi Italico camarario nostro in iamfata camara de ipsa Cibinio pro parte nostra pecunias cudifacare permittatis et permitti faciatis. Aliudque in hoc nequaquam facere debeatis presentes per literas reddendo . . . . Datum in Castro nostro Palotha feria qvarta proxima post domenica letare Anno domini 1445.

OL. Dl. 102494

(Sigillum)

Pohl Artúr

DIE MÜNZVERORDNUNG NICOLAUS UJLAKIS AN HERMANNSTADT 1445

Diese bisher unbekannt gewesene Urkunde bezeugt dass die Prägung der sog. Interregnummünzen R. II. 152 und 153 bereits am Anfang des Jahres 1445 begann, also bereits vor den Reichstag im April, denn einer der Vikare, der siebenbürger Wojwode Nicolaus Ujlaki forderte bereits am 10. März Hermannstadt auf, für ihn Geld prägen zu lassen. Die geprägte Münze dürfte der Obol R. II. 153—154. mit dem ungewohnten Münzzeichen H—H sein, denn normalerweise wurden die Prägungen mit den Münzzeichen des Kammergrafen, des Bürgermeisters Jacobus h—I oder I—h versehen.

[1] *Pohl Artúr:* Budai denár a várnai csata utáni zavar idejéből. „Az Érem" 31—32. p. 214 és „Az Érem" 37—38. p. 362.

[2] Lásd: Függelék.

[3] *Huszár Lajos:* Kamaragrófok a középkorban. I. kieg. N. K. 1965—1966. p. 56.

Egy esztergomi pénzlelet a XVI. századból

Az esztergomi „Balassa Bálint" Múzeum egyik fa dobozában nagymennyiségű XVI. sz.-beli ezüst pénz volt huzamosabb ideig, melynek lelési körülményeiről kezdetben senki sem tudott semmit, pontosabban annyira ellentmondóak voltak ezek a visszaemlékezések, hogy semmiféle hitelt sem érdemeltek.[1]

A pénzanyagot alaposan áttanulmányoztam, jórészt meg is tisztítottam. Arra a meggyőződésre jutottam, hogy a pénzlelet bizonyosan 1596-ban kerülhetett földbe[2] és a magyar denárokon kívül tartalmazott cseh weisspfenniget, lengyel és porosz garast. A lelet abban az időben összesen 10 322 darabból állt.[3] A véletlen játszotta kezembe a lelet pontos helyét feltüntető cédulát, melynek alapján a lelés időpontja is (1926!) jól állapítható meg, és melyet az akkori múzeumigazgató: Balogh Albin őrzött meg.[4]

Közel a Kis-Duna partjához, a külső várfalon kívül ásták el, véleményem szerint több kis textil zsákban, amit meg lehetett állapítani több pénz oxydációs rétegén, mely szépen őrizte meg a textília lenyomatát. 1926-ban, a Bibliotheca mellett húzódó kis utcában, levezető csatorna árkának ásása közben falmaradványok mellett bukkantak rá a munkások.

Íme a cédula teljes szövege:

„Abban az utcában, mely a Bibliotheca mellett derékszögben megy a Kis-Dunának, március 25-én délelőtt szenny csatorna fektetése közben falakra bukkantak és sok cseréptörmelékre. Egyik se bírt különösebb jelentőséggel, mert itt a föld mindenütt tele van ezekkel. Azt hitték, hogy római, de bizony a törökidőkből valók csak. Az egyik munkás másnap zöldszínű sok pénzt talált és akkor ismét szóltak a múzeumnak. De mire oda siettem az iskolából, addigra már sokat széjjel hordtak emlékbe a kis ezüstökből. Pénzt adtam az árokásóknak, akik nem akartak Koronát elfogadni, ezért az új pénzből adtam nekik és a pénzeket mind egy darabig összegyűjtve bevittem a városi múzeumba."

Eddig Balogh Albin feljegyzése.

Jómagam több pénzről feljegyzést készítettem, melyek a leletegyüttesből kiemelkedtek és mint érdekesség fontosnak tartottam kiemelt leírásukat:

1. Karinthia	I. Miksa	Zwittertaler	1518 (?)	1 db[5]
2. Karinthia	I. Ferdinand	dukát	1552	4 db
3. Karinthia	I. Ferdinand	dukát	1554	2 db
4. Karinthia	I. Ferdinand	dukát	1555	1 db
5. Karinthia	I. Ferdinand	sechser	?	1 db é. n.
6. Karinthia	I. Ferdinand	félbatzen	1523	16 db
7. Karinthia	I. Ferdinand	pfennig	1523	27 db[6]
8. Krajna	I. Ferdinand	heller	1527 C	1 db[7]

[1] Elbeszélők szerint a lelet a következő években került elő: 1920. — 1927. — 1935. — 1936. — 1938. —1939. — a háború alatt. Ebből világosan látható, hogy a visszaemlékezések nem adtak jó támpontot és azokra támaszkodni ez esetben nem lehetett. A múzeum dolgozói sem tudtak közelebbit a leletről. Így nem csoda, ha a leletet mindenki csak félretette.

[2] Utolsó veretévszám: 1595.

[3] Ebből a mennyiségből sok teljesen oxidált, nagyon rossz állapotban volt. Szemmellátható az együttesben a sok hamis denár is, mely külön dolgozatot érdemelne meg.

[4] Balogh Albinnak ezt a feljegyzését volt tanítványa: Dr. B. Zoltán mutatta meg nekem és hívta fel figyelmemet rá, engedte meg a reá való hivatkozást közölni. Ezúton is köszönetem érte.

[5] I. Ferdinánd legkorábbi időszaka: 1519—21. Ebben az időben még jórészt I. Maximilien (Miksa) nevével adta ki érmeit. Erről ír J. Themessl 1912-ben: „Das Münzenwesen, usw. (1519—1564) Wien, 1912. év. 6—7. oldal.)

»... erteilte Ferdinand schon mit Patent de dato Grätz, 12. Juli. 1521 ...:« — így »... bis auf vnser Wohlgefallen an vnsre stat, Ducaten, Rheinisch-Gulden, Leópolder ainen auf 4 Kreutzer, Pfennig, vnd Haller, auff das Korn vnd Schrot, wie vnser lieber Herr vnd Anherr Kayser Maximilien, Hochlöblicher Gedechnuss, die Ordnung in kays. Mt. Munzhaus zu Wien aufgericht, Münzen, vnd auf die Ducaten, Gulden, Leopolder vnd zwey Kreutzer, auf der ainen seiten, vnser Erbliche Wappen, so wir bei einander gewondlichen in ainem Schilde führen, vnd auf der andern Seiten den Schild in Kärndten, vnd auf die Pfennig vnd Haller den österr. Schild schlagen, vnd die Schrift darauf machen lassen, also lauttend:

FERDINANDVS. DEI GRATIA. PRINCEPS. HISPANIARVM. ARCHI. DUX. AVSTRIE. ET. CARINTHIAE.

Eddig az idézet Themessl feleleventésében.

Az esztergomi példány meglehetősen kopott volt, de így is ritka példány. Nagyon nehéz eldönteni, hogy valójában ki verette. Talán döntő lenne a hátlap, mely hasonlít az ún. „Reitertaler"-hez: tíz kis címer körben, középen koronázott aranygyapjasrend, többmezős spanyol címer. A pénz súlya 23 gramm volt, 41 mm átmérőjű, szélein utánnyírott.

[6] Állítólag ezeket a pénzeket Hyeronimus Kirchpucher pénzverőmester (Münzmeister) készítette ebben az időszakban. Erre utalna egy érdekes feljegyzés is:

A leletegyüttes lelőhelye még további meglepetéseket tartogathat, mert azon a helyen kellett lennie a kikötőnek, ill. a kereskedelmi központnak. Remélhetőleg a leletegyüttes feldolgozása után be fogják mutatni, mint egy valóban mutatós éremtani leletet. Néhány ritkább darabot azonban okvetlenül érdemes az együttesből függetlenül ismertetni,[8] közöttük a felsoroltakat, hiszen érdekes következtetéseket vonhatunk le azokból.

Végezetül; mivel az utolsó veretszáma a pénzleletnek: 1595, bizonyos, hogy az a következő évben kerülhetett a földbe. Érdekessége csak az, hogy amennyiben a pénz mégis 1595-ben került a földbe, úgy azt talán annak a korrupt töröknek fizethették ki, aki elősegítette a város és a vár visszafoglalását, de aki valamilyen oknál fogva már nem élvezhette a hatalmas kincset.

A másik feltételezés pedig, hogy egy kereskedőnek lehetett a vagyona, aki közvetlenül a visszafoglalás után szedhette össze a hatalmas vagyont. Utóbbit látszik igazolni, hogy a leletben annyira felismerhető az egész hadsereg összetétele, hogy azt nehezen lehetne „egy kincstári kifizetésnek" tekinteni, hacsak azt nem úgy kérték kifejezetten. Ez azonban megoldatlan rejtély marad.

Szepessy Géza

EIN MÜNZFUND AUS ESZTERGOM AUS DEM XVI. JAHRHUNDERT

Die Bekanntgabe eines, im Museum von Esztergom bewahrten, aus dem XVI. Jahrhundert stammenden und insgesamt aus 50 Stück bestehenden Teil eines grossen Münzfundes, dessen Verbergungszeit mit 1596 anzunehmen ist. Das Material des Fundes besteht ausser einem Krainer Heller nur aus kärtner Prägungen (darunter 7 Dukaten).

XVIII. századi hamis pénzek leírása

A XVIII. században is gyakori pénzrontás bizonyítékáról ad tájékoztatást a Kassai Királyi Kamara 1782. évből kelt levele, amelyben Zemplén vármegyét a következőként tájékoztatja a vidéken forgalomban lévő hamisított pénzekről:

„. . . némelly hijános Pénzek Nemei, és Conventiós Tallérok forogni tapasztaltattanak, a' mellyek tovább való terjedése a' Publikumnak nem kevés kárt okozhatna. Azért különös kötelességünknek lenni ítéltük ezen hibás Pénzeknek ide ragasztott le irását és meg magyarázása mellett eztet azonnal hirré adni, nem kételkedvén semmit is arról, hogy arra különös gondgyok fog lenni, hogy ezen hibás Pénzeknek . . . bé csuszásának hirré tétetlével a' Publikum nem csak a' Kárvallástól meg mentessék, hanem ezen hamis Pénzek szorgalmatosan is ki kerestessenek".

A hamis pénzek mellékelt leírása pedig a következő:

„I. Bavériai Conventziós Tallér, 1765 dik Esztendőbéli. Ennek a' belső része Ónból vagyon, mind a' két külső be irott lapja pedig, nem különben az egynehány kis szegecskékkel, a' kerületire szegezett karikája, ezzel a' rajta lévő irással: in Deo Consilium: csak vékony ezüst pléhből áll, minthogy ez négy darabokból mesterségesen öszve rakattatott, magától semmi hangot nem ád, tehát eztet, mind a' pengéséről, mind pedig a' szembe tűnő vastagságáról és nehézségéről, a' más egyébb probát ki álló Conventziós Talléroktól akárki is, hogy hijános, kevés vigyázással is megesmérheti.

»Als Münzmeister-Sold erhielt Kirchpucher jährlich 200 Gulden Rheinisch.« (Münzordnung: I. Ferdinand. I.-ste. Közli: Themessl idézett munkájának 9. oldalán.)

1526-tól már új pénzverőmestert ismerünk:

»Dem neuen Münzmeister wurde aufgetragen: — guldin vnd silberin Müntz, mit dem Gehalt, gewicht, aufzall vnd annderen nach der Ordnung so vnd wir Ime in einer Instruction hirüber haben geben, geterwlich vnd vngeverlich slagen vnd ausgeen zu lassen.« (I. m. :9—10. old.).

[7] Ismeretes Markl-nak egy munkája, mely szerint ezeket a pénzeket Sziléziában verték. Bizonyítéknak hozza fel a címer kivitelezésének analógiáját. Egy másik feltételezés szerint alul a „C" csak Kraina lehet, vagy pedig: Chremnitz. Sziléziában ebben az időben nem vertek egyáltalán aprópénzt, így esetleg (!) Körmöcbánya lehet, bár ez eléggé valószínűtlen. (I. m.: 9—16. old.)

[8] A Ferdinand-féle »Münzordnung« a következő pénzeket engedélyezte: GULDINER(v. THALER) = = HALBE GULDINER = PFUNDER = DOPPELSECHSER KREUTZER = PFENNIGE (4 Stück auf 1 Kreutzer (HELLER) 8 Stück auf 1 Kreutzer (ezenkívül: DUKATEN = 80 Stück auf die Wiener Mark, 24 1/2° fein, und österr. rhein GULDEN (GOLDGULDEN), 85 1/2 auf die wiener Mark, 19 1/2° fein. — Der Thaler sollte ein Gewicht von 28.786 g. haben: die Wiener Mark war zu 280.668 g. gerechnet. «Wien, 15. Febrvar 1526. Matthias, Schuchly, als Münschreiber.» (Közli: Themessl idézett munkájában: 8—12. oldalon bőségesen.)

II. Brandenburgiai — Anspaki Conventziós Tallér; 1775 dik Esztendőbéli.

Ezeket, az 1775 dik Esztendőben Svobach nevű Herczegi Bánya Városban veretett igaz Conventziós Talléroktól egyforma nagyságáért, vastagságáért, és a' körülötte való írásnak mindenben hasonló betűire, kivált a Köznép igen nehezen külömbözteti meg, de ha az Ember jól meg tekinti, a Herczegi Képnek ábrázattyában nagy külömbséget vehet észre, és hogy a' Tzimerben levő két Brándenburgi Sasok és az Oroszlány, körülötte való czifraságaival egygyütt nincsenek jól ki nyomva, és ki metzve, mint hogy pedig, nem lehet mindenkor ezt is illy szoros vigyázással meg visgálni, kiváltképpen ha az Embernek éppen azon esztendőbéli, éppen azon egyformára vert igaz Talérja nincsen, a' mellyel ezen hijánossat öszve vehetné, más módot nem találtatni, hanem hogy az illyen elő forduló hamis hibás Tallérok, más igaz és a' probát meg ütő akármelly Esztendő Számú és verésű Conventziós Tallérokkal meg mérettessenek, igy a' hibások ezeknél sokkal könynyebbek lévén, leg jobban meg esmértetnek, minthogy ezen Tallérokból 8 1/3 rész darab helyett 9 1/2 darabok tésznek egy Koloniai Fontot és a' mellet 13 1/3 rész Lót helyett csak 6 és 1/2 Lót tiszta ezüst vagyon bennek, egy darab pedig csak 1 Forintot 1 Krajczárt, 2 6/19 rész fillért, avagy Fenninget ér, és igy az efféle Pénz neméből álló 100 forintokban 57 forint 14 Krajczár és 16/19 fillér, a vagy Fenning veszteség vagyon.

III. Császári Királyi emlékezetre vert Conventziós Pénzek, 1773 dik Esztendőbéliek.

Ezek ugyan a' Pénz verésre meg kivántató minden módok szerént az igaz formára verettek mindazáltal csupa Rézből álnak, és csak kivülről vagynak vastagon meg ezüstözve, a' melly két fillérnél többet nem ér, azoktól az igaz Conventziós Pénzektől a' Felséges Tsászárnak csupán csak abból lehet meg külömböztetni, hogy a' Császári Királyi két fejű Sas körül való irás nagy, és kicsinyel egyveleges, otromba, és rész szerent alig olvasható betükből áll a' mellyek azonkivül még igen szorossan vagynak öszve rakva.

IV. Bavariai Elector emlékezetre vert Pénzei 1767 dik Esztendőbenliek.

Ezek alattomban az igaz Pénzek formájára vert darabok, a' mellyek más erczekkel elegyitett Rézből valok, és a' mi külső formájokat illeti, ezeket arról az igazaktól meg ismérni nem lehet, hanem hogy könynyebbek, és más igaz Pénzeknél kevesebbet nyomnak nem külömben a' Szinek is leg hamarább el árulylyák hogy hamissak, és hogy egy kevésse vastagabb, és körületi felé gorombáb munkájuak, darabossak, mint az igazak, és hogy ezekben való Értz Nemeinek Könnyüségeire nézve 35 darab helyett 40 darabok tésznek egy Koloniai Fontot.

V. A' Palatinusi Elektor emlékezetre vert Conventziós Pénzei 1779 dik Esztendőbéliek.

Ezek ugyan a' Pénz veréshez meg kivántató minden módok szerént, az igaz formára verettettek, de csak Velenczei Sárga Rézből valók, a' melly igen fejérre ki főzetett, ezeket külső formájokra nézve az igazaktól éppen meg nem lehet külömböztetni, hanem azzal árullyák el magokat, hogy igen vékonyak, és hogy szemlátomást kissebbek, mint az igazak és hoggy 35 darab helyett éppen 49 databok tésznek egy Koloniai Fontot".

Levéltári jelzete: Kazinczy Levéltár Sátoraljaújhely: Zemplén vm. közgyűlésének iratai $\frac{\text{IV}-1/a}{82}$ 37—39.

Hőgye István

BESCHREIBUNG FALSCHER MÜNZEN AUS DEM XVIII. JAHRHUNDERT

Der Brief der königlichen Kammer zu Kaschau vom Jahre 1782 aus dem Kazinczy-Archiv von Sátoraljaújhely stammend, in welchem das Komitat Zemplén über die, in der Gegend im Umlauf befindlichen falschen Münzen verständigt wird. (Detaillierte Beschreibung von fünf falschen Münzen.)

Olaszliszka város szükségpénzei 1849-ben

Az 1848—49-es szabadságharc idején a pénzszűke miatt több város saját használatra pénzt készíttetett, több ilyen városi pénzről van tudomásunk. Arról azonban, hogy olyan kis város, mint az alig 1500 lakosú Olaszliszka mezőváros is saját, a városi pénzforgalmának bővítésére pénzt csináltasson, csak részben volt tudomás.

Ez a kis hegyaljai város fontos kereskedelmi és gazdasági központ lévén, így próbálta a pénz szűke miatti gazdasági nehézségeket megoldani. A város által kiadott, nyomtatott pénzek fedezete a városi elöljáróság, főleg a pénztárnok és jegyző becsülete volt, és e pénzek közkézen lévő forgását a lakosság bizalma segítette.

A városi tanács erről a hasznos intézkedésről így tájékoztatta a lakosságot:

„1849.-ik Év Július 7-ik napján tartatott Rendezet Tanátsi és képviselői gyűlés határozata: Az Aprópénzre nézve A' Pénz szüke miatt határoztatott, hogy nyomattassanak 1. kros, 2. kros, 2 1/2 kros, 15. kros és 30. kros Váltó Czédulai bank jegyek.

Ezen jegyek, a' város házánál az öt pengő forintos bankóig fel tserélendők; olly formán, — hogy a' kik a' mennyi értékű bankókat bé hoznak, azok anyi értékű bank jegyeket fognak ki venni, — és a'kiknek ezek aprólékos vásárlások mellett által adatnak, azokból mindenkor bankóval be váltandók lesznek.

A' bank jegyek Gógh Jósef úr, és Márton Dániel pénztárnok nevek all irásával és petséttel lesznek ki adandók, — kezdete lészen szerdán reggel az az Julius 11-ik napjától, — mindenkor reggeli 7 órától 9 óráig, és dél utáni 6 órától — 8. óráig — naponként folytonosan.

A' bank jegyek be vételéről a' város és pénztárnok felelősök.

Kelt a' fent irt napon és évben tartatott Rendezet Tanátsi és képviselői gyülésben.

Jegyzette és kiadta
Márton Dániel. s. k.,
jegyző.

Levéltári jelzete: Kazinczy Levéltár Sátoraljaújhely, Olaszliszka levéltára, Városi Tanács iratai 1661—1849. (1849. No: 16.)

Hőgye István

DIE NOTSCHEINE DER STADT OLASZLISZKA IN 1849

Aus dem Kazinczy-Archive von Sátoraljaújhely publizierter Beschluss des Rates der Stadt Olaszliszka vom 7. Juli 1849, mit welchem dieser, wegen dem Kleingeldmangel die Ausgabe von Welchselscheinen (Notscheinen) zu 1, 2, 2 1/2, 15 und 20 kr. Werten anordnet.

Az 1861. évi országgyűlés emlékérmének készítője

A XIX. század második felében részint a szabadságharc bukását követő elnyomatás idején, részint pedig az 1867-i kiegyezés utáni évtizedekben több olyan emlékérem készült különböző hazai eseményekre, mely érmekről általában semmit sem tudunk azonkívül, amit az éremképek és a feliratok közölnek. Tehát sem az érmek veretési helyét, sem azok készítőit nem ismerjük, sem pedig a keletkezési körülményekről nincs bővebb tudomásunk. Annyi első pillanatra is megállapítható, hogy az éremképek nem jelentős éremművészek alkotásai, hanem csak egyszerű vésnöki munkák, de hogy ezek a vésnökök kik voltak és hol dolgoztak, arranézve semmi támpont nincs, annál kevésbé, mert ezeken az érmeken semmiféle mesterjelzés nem fordul elő.

A mondottakból következik, hogy megkülönböztetett figyelmet kell fordítani minden olyan apró adatra, mely ezen a téren ismereteinket bővíteni képes. Ilyen adatra bukkantunk a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára régi szerzeményi naplóiban egy olyan bejegyzés révén, ami legalább egy emlékérem közelebbi meghatározását bizonyossá teszi. A régi szerzeményi napló 4/1864. sz. tétele ugyanis azt a feljegyzést foglalja magában, hogy az 1861. évi országgyűlés emlékére készült emlékérmet (1. ábra) Müller Ede „eszméje" után Jittner Antal bécsi vésnök készítette el és ennek az éremnek egy britannia fémből (ónból), valamint bronzból vert példányát az említett Müller Ede ajándékozta az Éremtárnak J. Berényből, tehát nyilván Jászberényből. Annyi tehát bizonyos a közöltek szerint, hogy az érem Bécsben készült Jittner Antal vésnök műhelyében, akinek a személyéről egyelőre többet nem tudunk. Ez a megállapítás azért lényeges, mert könnyebben lett volna feltételezhető, hogy az érem valamelyik pesti vésnöki műhelyben készült. Ezt az érmet részletesen leírja Gohl Ödön: Budapest újabb emlékérmei 1905. c. művében 81. sz. alatt és megemlíti, hogy még további három változat ismeretes erről az éremről.

Az egyiken a hátlapon a csillag közepén kerek mélyedés van (82. sz.), a másikon hibás ékezetek: EMLEK, BÖLCSÖD, ELNED (83. sz.), a harmadikon pedig az előlapi köriratban EGYETERTÉSBE (EGYETÉRTÉSBE helyett) (84. sz.). Úgy látszik tehát, hogy több verőtő is készült az érmek veretéséhez (vagy pedig verőtő javításokról van szó). Mindenképpen azonban a hibásan ékezett feliratok is bizonyítják, hogy nem magyar anyanyelvű vésnök véste a feliratok szövegét és így közvetve megerősítik az érmek bécsi eredetét.

1

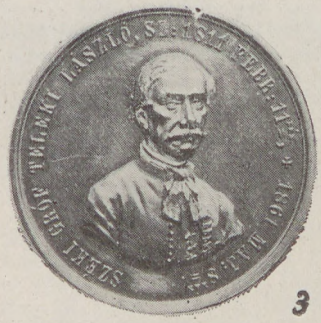
3

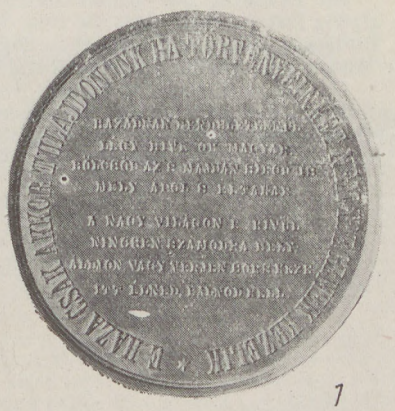
1

2

3

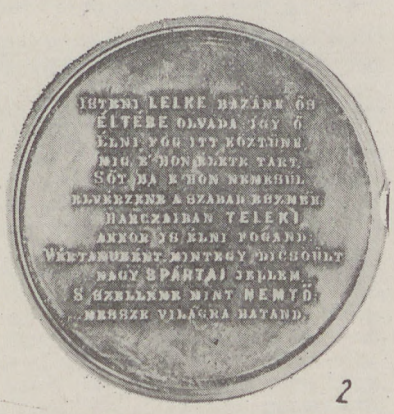
2

Ezzel az éremmel egyidejűleg Müller Ede még további két érmet ajándékozott az Éremtárnak és pedig az ugyancsak 1861-ben öngyilkosság következtében elhunyt Teleki László halála emlékére készült (s a bejegyzés szerint) „két fémert britannia vegyítékből, mindegyik külön fekete tokban". Nyilván azokról a kétféle nagyságban ismert Teleki érmekről van szó (2—3 ábra), melyeket Gohl említett művében 529. és 531. sz. alatt ír le, sőt a nagyobbik éremnek egy változatát is említi, melyen hibás ékezés található: ELTIBE (530. sz.). Tehát itt is idegen anyanyelvű vésnök munkájára lehet gondolni.

Tekintve, hogy ez a két Teleki érem ugyanazon időben, ugyanolyan fémből készült, ugyanúgy mutat fel hibásan ékezett vereteket és ugyanolyan fatokban volt elhelyezve, mint az 1861. évi országgyűlés emlékérme, végül valamennyit ugyanez a Müller Ede egyidejűleg ajándékozta az Éremtárnak, nyilvánvaló, hogy ezek mind egyidőben és egy helyen készültek. Ilyen előzmények után ha most már magukat az érmeket egybevetjük, akkor már első pillantásra látható, hogy karakterük, stílusuk mind egységes, a betűk jellege egyforma és különösen jellemző az 1861. évszám tökéletesen azonos vésete valamennyi példányon. Egészen bizonyosra vehetjük, hogy a Teleki érmek is Müller Ede közreműködésével (talán szintén az ő terve szerint) egykorú metszet vagy rajz után ugyanazon Jittner Antal bécsi műhelyében készültek, mint az 1861-i országgyűlés említett érmei. Teleki László mellképéhez minden bizonnyal Marastoni József valamelyik litográfiája szolgálhatott mintaképül. 1861-ből négy változatban is ismeretes tőle litográfia Teleki László mellképével.

Müller Ede személyéről ez idő szerint többet nem tudunk mondani, de a közölt adatok így is lényegesek, mert fénysugárt vetnek a számos jelzetlen emlékérem közül legalább három éremnek a közelebbi keletkezési körülményeire.

Huszár Lajos

DER ANFERTIGER DER MEDAILLEN DES LANDTAGES VOM JAHRE 1861

Im Inventar des Münzkabinetts im Ungarischen Nationalmuseum ist aufgrund der Eintragung Nr. 4/1864 festzustellen, dass die zum Andenken des Landtages vom Jahre 1861 angefertigte Medaille (Gohl, Ö.: Budapest újabb emlékérmei — Neuere Gedenkmünzen Budapests — Nr. 81) nach dem Entwurf von Ede Müller vom wiener Graveur Antal Jittner ausgearbeitet wurde.

Da die, auf den Tod László Telekis herausgebrachten beiden Medaillen (Gohl: Nr. 530 und 531) ebenfalls aus der gleichen Zeit stammen und den gleichen Styl verraten, wie die Medaillen des Landtages, sowie, weil sämtliche in ein und derselben Holzkasette von Ede Müller dem Münzkabinett geschenkt wurden, ist anzunehmen, das alle diese in demselben Atelier angefertigt wurden.

ÉREMLELETEK

Melyek a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozásra

DOBOZ (Zala m.) utolsó előforduló évszám: 1632. Összesen: 1812 db. Magyar: II. Lajos denár CNH. II. 306A A—V 1526, K—A 1521, K—B 1526 (3), I. Ferdinánd tallér K—B 1554, denár K—B 1528 (2), 1529, 1530, 1531 (2), 1533, 1535 (2), 1536 (2), 1537 (7), 1538 (3), 1539, 1540 (3), 1541, 1542 (4), 1543 (2), 1544 (6), 1545 (9), 1546 (4), 1547 (4), 1548 (9), 1549 (4), 1550 (12), 1551 (9), 1552 (8), 1553 (9), 1554 (5), 1555 (6), 1556 (6), 1557 (8), 1558 (6), 1559 (4), 1560, 1561 (2), 1562 (5), 1563 (4), 1564 (5), 1565 (2), év:? (8), S—A 1532, Miksa denár K—B 1565 (8), 1566 (10), 1567 (4), 1568 (7), 1569 (6), 1570 (8), 1571 (8), 1572 (11), 1573 (4), 1574, 1575 (4), 1576 (6), 1577 (15), 1578 (12), Rudolf tallér K—B 1588, 1604, denár K—B 1578, 1579 év a címer felett (9), év a madonna alatt (3), 1580 (10), 1581 (15), 1582 (5), 1583 (11), 1584 (14), 1585 (12), 1586 (5), 1587 (7), 1588 (4), 1589 (17), 1590 (9), 1591 (6), 1592 (4), 1593 (8), 1594 (7), 1595 (4), 1596, 1597 (6), 1598, 1599 (4), 1600 (6), 1601 (9), 1602 (8), 1603 (2), 1604 (7), 1606 (7), 1607 (15), 1608 (12), év:? (15), II. Mátyás denár K—B 1609 év madonna alatt, év az előlapon (7), 1610 (11), 1611 (50), 1612 (58), 1613 év az előlapon (41), év a hátlapon (37), 1614 (82), 1615 (85), 1616 (109), 1617 (82), 1618 (57), 1619 (32), 1620 (27), 16118 (hibás évszám) év:? (39), N—B 1614, 1615 (2), hamis (10). II. Ferdinánd tallér K—B 1631 (2), denár K—B 1626 (5), 1629, 1630 (5), 1632. XVIII. századi hamis denár (12). Erdély: Bocskai István III. garas 1605, 1606, 1608, 1609, Báthori Gábor III. garas 1609, 1610, garas N—B 1610 (17), 1611 (40), 1612 (33), 1613 (17) év:?, denár C—I év:?, Bethlen Gábor tallér N—B 1628, denár C—C 1626 K—B, 1620 (3), 1621 (2), 1622. N—B év:?, Ausztria: II. Ferdinánd tallér 1625, 1632. Stájerország: II. Ferdinánd tallér 1624, 1630 (2), Tirol: Miksa fhg. tallér 1618, II. Ferdinánd tallér 1621, 1622, Lipót fhg tallér 1621, 1624, 1626. Elsass: Rudolf tallér 1607, Lipót fhg tallér 1622. Csehország: II. Ulászló weisspfennig (2), I. Lajos weisspfennig (2), I. Ferdinánd weisspfennig, Miksa weisspfennig 1576, Rudolf tallér Joachimstal 1601, Kuttenberg 1601, II. Ferdinánd tallér 1621. Morvaország: II. Ferdinánd tallér B 1624. Schweidnitz: II. Lajos 1/2 garas 1520, 1522, 1524, 1525, 1526 (7), év:? (8). Lengyel: Kasimir Jagello 1/2 garas Gum. 451. (22), Johann Albert 1/2 garas Gum. 467. (22), Alexander 1/2 garas Gum. 469. (25), I. Zsigmond garas Gum. 482. 1527, 1/2 garas Gum. 479. é.n. (2), Gum. 480. 1507 (5), 1508 (2), 1509 (3), 1510 (8), 1511 (2), év:? (12), Báthori István III. garas Gum. 704. 1582, Gum. 708. 1584 (2), Gum. 712. 1585. III. Zsigmond III. garas Gum. 990. 1589 (2), Gum. 992. 1589 (2), Gum. 994. 1590, Gum. 996. 1591, Gum. 998. 1591, Gum. 999. 1592, Gum. 1000. 1592, Gum. 1003. 1592, Gum. 1004. 1592, Gum. 1022. 1595 (4), Gum. 1023. 1595, Gum. 1027. 1595, Gum.?. 1595, Gum. 1035. 1596 (4), Gum. 1046. 1596, Gum. 1053. 1596, Gum. 1054. 1597, Gum. 1059. 1597 (2), Gum. 1060. 1597 (3), Gum. 1063. 1597, Gum. 1070. 1597, Gum. 1076. 1598 (5), Gum. 1078. 1598, Gum. 1080. 1598 (2), Gum. 1081. 1598, Gum. 1083. 1598, Gum. 1085. 1598, Gum. 1086. 1598, Gum. 1087. 1598, Gum. 1091. 1598, Gum. 1092. 1598 (2), Gum. 1093. 1599 (2), Gum. 1094. 1599, Gum. 1095. 1599 (3), Gum. 1096. 1599 (2), Gum. 1097. 1599, Gum. 1106. 1600, Gum. 1108. 1600, Gum. 1112. 1601, Gum. 1122. 1601, Gum.?. 1603, Gum. 1129. 1604, Gum. 1131. 1606, Gum.?. év:? (6), garas Gum. 938. 1606, Gum. 943. 1607, Gum. 946. 1608 (22), Gum. 947. 1609 (11), Gum. 948. 1609 (8), Gum. 949. 1610 (24), Gum. 949. 1611 (21), 1612 (19), 1613 (22), 1614 (15), 1615 (2), hamis (2). Riga: Báthori István III. garas Gum. 813. 1583, Gum. 814. 1585, Gum. 814. (1586) (2), III. Zsigmond III. garas Gum. 1449. 1589, Gum. 1450. 1591 (2), Gum. 1451. 1592, Gum. 1452. 1593 (4), Gum. 1453. 1594 (3), Gum. 1454. 1595 (2), Gum. 1454. 1598 (3), Litvánia: Báthori István III. garas Gum. 756. 1582 (2), Gum. 761. 1584, Gum. 764. 1586, Gum.?. év:?. Porosz Terület: I. Zsigmond garas Gum. 527. 1531. Porosz hercegség: Albrecht garas 1530, 1531, 1535, 1541. Teschen: Adam Wenceslaus III. garas 1597. Liegnitz-Brieg: II. Friedrich garas 1545. Szász: I. Johann Georg tallér j. n. 1620, 1624, H—I 1625, 1631, 1/2 tallér H—I 1629. Hohenlohe-Waldenburg: Ludwig Enerhard—Philipp Heinrich tallér 1623, Stolberg: Wolfgang Georg tallér 1624, Salzburg: Wolfgang Theodor: tallér é. n., Paris tallér 1623, 1624. Nürnberg tallér 1625, 1626, 1627. Oberyssel: tallér 1617. Westfriesland: tallér 1598, év:?. Zeeland: tallér 1619. Firenze: II. Cosmus tallér 1621 (2). Római: Nagy Constantinus bronz quinar Coh.² 760.

G. I.

KERKASZENTKIRÁLY (Zala m.). Utolsó előforduló évszám: 1737. Összesen: 382 db. Magyar: I. Lipót XV. kr, bástya- 1674 (4), C—H 1696 (2), C—M 1696. K—B 1661 (2), 1662 (2). 1664, 1665, 1667, 1669, 1676, 1677 (3), 1678 (2), 1679, 1680 (2), 1681 (3), 1682 (6), 1683 (2), 1684, 1685 (4), 1686 (2), 1687 (3), 1688 (2), 1690 (3), 1691 (6), 1692 (2), 1693, 1694 (4), 1695, 1696 (2). VI kr. bástya- 1676 (2), K—B 1667 (6), 1668, 1669, 1670, 1671 (5), 1672 (2), 1673, 1682 (2), N—B 1684, 3 kr. C—H/C—$ 1696, 1697 (3), 1699 (2), K—B 1668, 1692. I. József 3 kr. C—H/C—$ 1707, C—H/P—W 1711 (2), poltura

1711. Erdély: I. József 3 kr. I. F. K. 1711. Ausztria: II. Ferdinánd 3 kr. 1624, I. Lipót X kr. 1659, 1660, 1660, 1661, 1662 (7), 1663 (4), 1664 (5), ★ 1674 (3), j. n. 1693, 1696 (2), VI kr. MM 1681 (2), 1682 (2), 1683, 1685, 1688, 1689 (2), 1690, j. n. 1693, 1694. VI. Károly 3 kr. j. n. 1722, 1723, 1724, 1727, 1730, 1733. Steierország: I. Lipót XV kr. I—A 1694, 1696. IA—N 1675 (2), 1676. S—H/ 1665 1663, 1664, j. n. 1694 (2). VI kr. IAN 1672, I—A—N 1683, 1685, 1690, S—H 1665 (2), 3 kr. IA 1695, 1696, 1697 (3), 1698 (2), 1699 (2), 1702, 1703, IAN 1688, j. n. 1669. I. József 3 kr. IA 1707 (2), 1708, 1710 (2), 1711. VI. Károly 3 kr. j. n. 1713, 1715, 1717. Karinthia: I. Lipót XV kr. G—S 1675 (3), j. n. 1693, 1695. VI kr. G—S 1669 j. n. 1672, 1673, 1682. 3 kr. IP 1704. j. n. 1695. I. József 3 kr. IP 1707, 1708, 1711. VI. Károly 3 kr. j. n. 1713. Tirol: Sigismund Franz fhg. 3 kr. j. n. 1664. I. Lipót XV kr. 1694, VI. kr. 1693, 1694. I. József VI kr. 1707. VI. Károly VI kr .1713, 1719, 1725, 1726. Csehország: I. Lipót XV kr. 1664. VI kr. év:?, 3 kr. 1663, B W 1705, C K 1696 (2), 1697. GE 1694, 1695, 1696 (2), 1697, 1698 (2), 1699, 1700 (2), 1701 (2), 1703 (3). I. József 3 kr. B W 1709, 1710, 1711 (2), GE 1708, 1709 (3), PM 1710 (2). VI. Károly VI kr. j. n. 1733, 3 kr. j. n. 1717, 1725, 1727, 1728, B W 1713, IAP 1712. Szilézia: I. Lipót XV kr. G—H 1662 (2), 1663 (3), 1664, CB 1694, MMW 1693, 1694 (4), VI kr. FIK 1675 (2), SHS 1673 (3), 1677, 1687, 1688 (2), 1688, 3 kr. CB 1696 (5), 1698, 1699, év:?, FN" 1699, MMW 1695, SHS 1667, év:?, 1 kr. j. n. 1697, I. József 3 kr. CB 1707, 1709, FN 1706 (2), 1707 (2), 1708 (2), 1710, 1711 (2), VI. Károly VI kr. j. n. 1713, 3 kr. FN 1712 (2). Hohenlohe: I. Lipót XV kr. \BW/✳ 1685 (4) 1685, Neuburg: I. Lipót XV kr. △ 1664. Bajor: (osztrák tart.) I. József 3 kr. ✳ 1705, VI. Károly 3 kr. ✳1712. Chur: VI. Károly 3 kr. 1732, 1733. Olmütz: Leopold Wilhelm XV kr. 1661 (2), Karl XV kr. ∧∧ 1675, SAS 1694 (2), VI kr. 1693 (3), j. n. 1710, Wolfgang VI kr. j. n. 1712, 1713 (2), 1715. Breslau: Franz Ludwig XV kr. ⫩1693 (3), 1694 (3). Salzburg: Max Gandolph 3 kr. 1679, 1680, 1681 (2). Brandenburg-Anspach: Wilhelm Friedrich 1 kr. 1722. Bajor: Max. Emanuel 3 kr. 1690, 1691, 1701, 1715, 1717 (4), 1718 (2), 1720, 1721, 1723, 1724 (3), 1725, 1726, 1727 (2), Karl Albert 3 kr. 1737. Liegnitz: Ludwig XV kr. 1663 (6). Liegnitz-Brieg: Georg XV kr. 1661, 1663, 1664 (3). Liegnitz-Brieg-Wohlau: Christian XV kr. 1662 (2), 1663 (2), 1664 (8), 3 kr. 1670. Ludovica gyám 6 kr. 1673. Württemberg-Oels: Silvius Fridericus XV kr. II—T 1694, VI kr. SP 1674 (3), Karl Friedrich VI kr. C—L 1714, Friedberg: I. Johann Eitel von Diede XV kr. 1679.

G. I.

NYIREGYHÁZA-KÓRHÁZ (Szabolcs-Szatmár m.). Utolsó előforduló évszám: 1579. Összesen: 17 db. Magyar: I. Ferdinánd denár K—B 1532, Miksa denár K—B 1567, Rudolf denár K—B 1579. Lengyel: Johann Albert 1/2 garas é. n. (6), Alexander 1/2 garas é. n. (2), I. Zsigmond 1/2 garas 1511, év:? (2). Elbing: I. Zsigmond garas 1534. Porosz hercegség: Albrecht garas 1531 Brandenburg-Küstrin: Johann garas 1544.

G. I.

DECS-ETEPUSZTA. (Tolna m.). Utolsó előforduló évszám: 1561. Összesen: 5308 db Magyar: II. Lajos denár CNH. II. 306A K—A 1520 (2), K—B 1525, 1526 (3), K—β 1526 (4), L—K 1527. Zápolya János denár. CNH. II. 331A K—T 1527. I. Ferdinánd denár B—H 1529, C— 1528, 1531, K—B 1527 (3), 1528 (50), 1529 (30), 1530 (15), 1531 (11), 1532 (17), 1533 (29), 1534 (36), 1535 (83), 1536 (110) 1537 (66), 1538 (79), 1539 (71), 1540 (104), 1541 (131) 1542 (130), 1543 (156), 1544 (147), 1545 (182), 1546 (245), 1547 (196), 1548 (225), 1549 (315), 1550 (417), 1551 (323), 1552 (428), 1553 (326), 1554 (356), 1555 (288), 1556 (203), 1557 (202), 1558 (92), 1559 (15),; 1560(10,)1561 (3), év:? (135), N—C 1554 (7), 1555 (7), hamis (23). Erdély: I. Ferdinánd denár H—P 1552 (24). János Zsigmond denár N—P 1556 (2). Török: I. Szulejmán aranypénz.

G. I.

SARKAD. XVII. századi ezüstpénzek, utolsó előforduló évszám: 1695. Összesen: 52 db. Magyarország: I. Lipót 15 kr. K—B 1661 (2), 1662, 1665, 1675 (2), 1680 (2), 1681, 1683, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690 (2), bástya- 1675. Ausztria: I. Lipót 15 kr. j. n. 1695. 1661, 1662 (2), 1663 (4), 1664 (3), MM 1682. Stájer: I. Lipót 15 kr. IAN 1675, 1676. Tirol: I. Lipót 15 kr. 1694. Cseh: I. Lipót 15 kr. 1660, MV 1694. Szilézia: I. Lipót 15 kr. CB 1694, G—H 1663 (3), 1664, MMW 1694. S—H 1664, 6 kr. SHS 1679. Hohenlohe: I. Lipót 15 kr. V—V 1685. Olmütz: Karl 15 kr. 1677. Breslau: Franz Ludwig 15 kr. L. P—H 1693, 1694. Liegnitz: Ludwig 15 kr. 1663. Wohlau: Christian 15 kr. 1663(3), 1664 (2).

G. I.

IRODALOM

Arthur Suhle: **Die Münze von den Anfängen bis zur europäischen Neuzeit.** Leipzig é. n. 8° 227 o.

A pénz sokszor megírt történetét tárgyalja ez a munka is, de a legújabb kutatások eredményeinek a felhasználásával. Világos áttekintő előadásban tárja elénk mindazokat a lényeges mozzanatokat, melyek a pénzverés egyetemes történetét jellemzik. Különösen az antik világ és Németország pénzverési viszonyainak ismertetésénél nyújt részletesebb képet, míg a többi anyag összefoglalásánál csak a leglényegesebb tudnivalók közlésére szorítkozik. Szakember és gyűjtő egyforma haszonnal forgathatja ezt a munkát, melyeknek értékét jelentősen emeli a gazdag illusztrációs anyag. Ez szerencsés elrendezésben közvetlenül kíséri a szöveg menetét. A válogatott érempéldányokról készült nagyítások pedig a pénzverés művészi megvilágításához nyújtanak bőséges anyagot.

H. L

Hyla A. Toxell: **The Norman Davis Collection.** New York 1968. 8r 53 o. 28. t.

A 345 db görög pénzből álló gyűjtemény közlése. A feldolgozás és katalogizálás pontosan követi a Sylloge Numorum Craecorum rendszerét nemcsak a leíró részben, hanem a külső formában is. A mintaszerű precizitással összeállított katalógus rész és a kitűnően sikerült képes táblák, melyeken minden leírt példány ábrázolva van, hű képet nyújt az értékes gyűjteményről és gazdag anyagot a további kutatásokhoz. A gyűjtemény a benne található ritkaságoknál fogva és a kiváló állapotban levő érempéldányok következtében érdemli meg a részletes publikálást. Egyébként is a gyűjtemény széles körben foglalja magában a görög városok ezüstpénzeit.

H. L.

C. H. V. Sutherland: **The Roman Imperial Coinage.** Vol. VI. From Diocletian's reform (AD 294.) to the death of Maximinus (AD 313.) London 1967. XXIII + 727 oldal, 16 t.

A RIC legújabb kötete Diocletianus reformjától (i.sz. 294) Maximinus haláláig (i.sz. 313) készült vereteket adja, természetesen az összes állandóan, vagy időszakosan működő verdék produktumát beleértve. Évtizedek óta hiányolta a numizmatika a IV. századra vonatkozó összefoglaló munkát, illetve katalógust, hiszen Cohen második kiadásának ide vonatkozó kötetei legfeljebb típus szerinti meghatározásra voltak alkalmasak. Voetter (Katalog Gerin) munkája is — bár ebben e kor pénzeinek verdék és kronologia szerinti elkülönítését hozza a szerző — bőséges korrekcióra szorult — a megjelenés óta eltelt évtizedek új eredményei miatt — minden szempontból.

Nem véletlen, hogy ilyen hosszú ideig váratott magára ez és az 1966-ban megjelent VII. kötet. Óriási munkát, rendszerességet, szervezőkészséget és nem utolsó sorban ennek a történetileg és numizmatikailag is nehéz korszaknak a fölényes ismeretét és tiszta áttekintését igényelte a szerzőtől a kötet megírása.

A mű bevezetésében a legújabb és legfontosabb numizmatikai irodalom feldolgozását és összegezését hozza a szerző, majd általában a történeti eseményeket a Diocletianus-i pénzreformot, a pénzverés módszerét, a verdék rendszerét, kronológiáját tárgyalja. Bővebben taglalja a nyugati és keleti verdék kronológiai, működési aktivitási problémáit. Külön fejezetet szentel az officina jegyek kronológiai beosztásának és a pénzverés módszerének, a verde „szervezet" felépítésének.

A katalógusrész az anyagot verdék szerint a már eddig is alkalmazott módon (RIC IX. kötet) nyugatról keletre haladva tárgyalja és az egyes verdéken belül mindazokat a problémákat, melyeket az előbbiekben felsoroltunk.

A verdék részletes tárgyalásánál méginkább kitűnik a feldolgozott irodalom és éremanyag monumentális jellege. Csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatunk erről a kitűnően feldolgozott hézagpótló műről.

Biróné Sey Katalin

P. M. Bruun: **The Roman Imperial Coinage.** Vol. VII. Constantine and Licinius (AD 313—337 London 1966. XXXI + 778 oldal, 24 t.

Évtizedek óta hiányzó hézagpótló műnek a megjelenését üdvözölhetjük. A régen elavult Cohen[2] katalógus legfeljebb gyűjtői szinten megfelelő. Kronológiai és verdeproblémák megoldásánál sok munkától kíméli meg a kutatókat a RIC VII. kötetének megjelenése, hiszen eddig számos cikkből és kisebb korszakokat felölelő tanulmányból lehetett csak összeszedni azt, amit az új RIC kötetben együtt találunk.

A kötet, mint elődei és utódai, minden jelentősebb európai múzeum és magángyűjtemény anyagát felöleli, felhasználja a nagy leleteket és az azokban rejlő statisztikai és kronológiai lehetőségeket.

A bevezető rész a legújabb és legfontosabb irodalom alapján tárgyalja a korszak pénzverés rendszerét, az akkor oly labilis és ezért a kutatást megnehezítő súly, fémösszetétel, nagyság változásait, magát a verdeszervezetet, történelmi áttekintést, mely szorosan kapcsolódik az éremhátlapok ábrázolásaihoz. A szerző külön fejezetben ismerteti a korszak bronzpénzeinek kémiai összetételét. Szemléltető grafikon adja a tárgyalt időszak verdéinek, officinájának évenkénti működését.

A munka nagysága talán leginkább a külön-külön, részletesen feldolgozott, illetve katalógusrésszel ellátott verdehelyek tárgyalásánál tűnt ki a feldolgozott irodalom imponáló mennyiségével.

Talán csak egy észrevételünk lenne, hogy a közelmúltban megjelent RIC VI. kötet és ez nincsenek egészen szinkronban akkor, amikor ez London, a VI. kötet pedig Londinium verdéről tárgyal, hogy csak egy példát ragadjunk ki. Ez azonban a nagy munka értékét nem kisebbíti.

Biróné Sey Katalin

Günter Fuchs: **Architekturdarstellungen auf römischen Münzen der Republik und der frühen Kaiserzeit.** Berlin 1969. 138 oldal, 11 ábra, 20 t.

A könyv kiadása előtt néhány évvel elhúnyt szerző az építész-régész tudás szerencsés összefonódásával írta meg művét, melyet halála miatt munkatársai rendeztek sajtó alá.

Az író kettős tudása már a mű problémakifejtésében is feltűnt. A római köztársaság és kora császárkor érmeinek épületábrázolását vizsgálja és hasonlítja össze a korabeli falfestmények ilyen ábrázolásaival és az épületek maradványaival. A munka másik részében a fent említettekkel kapcsolatban felmerülő kifejezetten az ábrázolások „kivitelezését", az ábrázolás problematikáját tárgyalja. Így például frontalitás, szimmetria, madártávlat, perspektíva stb. kérdéseit a pénzek épületábrázolásain.

Bevezetőül a görög pénzeken ritka, de azért előforduló ilyen témájú ábrázolásokat tárgyalja, de csak annyira érinti ezt, amennyire a görög művészet, illetve ennek hatása a római pénzeken szükségessé teszi.

Az épületábrázolások az i. e. II. században jelennek meg a pénzeken. A köztársaság idején általában kommemoratív jellegűek. Az ábrázolások elemzése és magyarázása során a szerző megalapozott történeti tudása is kitűnik. Részletesen tárgyalja a gondos és alapos munkával összeszedett éremképeket, különösen aprólékosan foglalkozik az i. e. 90—50 közötti időszak vereteinek ábrázolásaival. A munka első részét a Julius Claudius dinasztia pénzeinek elemzése zárja le.

A különböző ábrázolási problémákat, melyek nemcsak az éremvésésnél, de a nagy festészetben is mutatkoznak, egy-egy kiragadott példa kapcsán elemzi. Így a frontalitást, a szimmetria alkalmazását, a madártávlatot és az axonometriát. A kerek épületek felvetítésének és a perspektivikus ábrázolásnak problematikájával külön foglalkozik. Végül elemzi ezeknek az épületábrázolásoknak hűségét a valósághoz és az ehhez szorosan kapcsolódó rekonstrukció lehetőségének problémáját.

A könyv érdeme az érmek épületábrázolásainak új — az építész-szakember szemszögéből történő — vizsgálata.

Biróné Sey Katalin

T. Bader szerk.: **Tezaure monetare din judeţul Satu-Mare.** Oradea, 1968. 135 p. + 20 képes tábla

Kilenc szerző nyolc közleményben számol be a Szatmár környéki pénzleletek összetételéről, gazdaságtörténeti jelentőségéről. Nézzük a cikkeket egyenként. Az Aranyos Medgyesen 1903-ban előkerült barbár pénzleletről, mely a Magyar Nemzeti Múzeumban található, már Gohl Ödön beszámolt (NK. 1903. 57.). Az eredetileg 107 darabból álló együttest most *Judita Winkler* újra beható vizsgálat alá vette, bár abból ma már csak 45 darab van meg. Megállapította, hogy a két típusba sorolható veretek nem egy helyi előkép barbár utánzatai, hanem azok egy új típust teremteni akaró kéz tudatos termékei. A meglehetősen egyszerű díszítési elemeket felhasználó érmetípust a Közép-Európában általános kelta művészet befolyásolta elsősorban. Azért kell ezt itt hangsúlyoznunk, mert Dácia hasonló korú emlékanyagát inkább macedoniai hatás alatt létrejött érmeknek vélik egyes szerzők. A metrikus adatok (9,561 g) is a morvaországi kapcsolatokat hangsúlyozzák. Csak sajnálni tudjuk, hogy a nálunk az utóbbi években előkerült hasonló leleteknek nem akadt feldolgozója. — Ugyancsak *Judita Winkler* tette közzé egy másik, 1880-ban a Nemzeti Múzeumba került leletünket. Az eredetileg 151 köztársasági denárt, 7 hamisítványt és Severus Alexander veretét tartalmazó együttesből csak 20 darabot tartottak meg. Meghatározásuk azonban annak idején megtörtént s ennek a listának az alapján képet alkothatott a szerző az egészről. A sorozat egy Rómában vert i. e. 196—173 közötti denárral indul és az i. e. 40. évig szakadatlanul tart. Feltűnő a 89—85. évek közötti veretek magas száma, ami feltétlenül intenzív pénzverésre utal. A szerző helyesen jegyzi meg, hogy a majd 300 éves hiátus nem jelenti a köztársasági denárok századokon át való forgalmát. Úgy véli, hogy a leletet kétszer ásták el. Magunk részéről arra gondolunk, hogy Severus Alexander i. sz. 224-ben vert pénze egyszerűen hozzá keveredett az együtteshez. (Itt jegyezzük meg, hogy a táblázatban tördelési hiba van, ez az áttekintést és ellenőrzést zavarja.) — A néhány évvel ezelőtt Ghirisában előkerült római denárlelet Vespasianussal indul és Septimus Severus 193—197. közötti veretével zárul. A 151 darabból álló együttes tehát minden bizonnyal egyetlen tulajdonos mintegy harminc évi gyűjtésének eredménye. A feldolgozó *D. Protase* és *T. Bader* szerint a tezauráló a szabad dákok sorából került ki, ami alighanem további vizsgálódásokra szorul. Igen értékes számunkra a hasonló korú leletek (i. sz. II—III. sz.) 78 tételből álló listája és a mellékelt térkép, mert zömük kis vidéki múzeumokban található, egy részük feldolgozatlan s a feldolgozottak is nehezen hozzáférhető folyóiratokban kerültek publikálásra. — *Eugen Chirila* és *Ioan Németi* egy 1871 darabból álló ezüstpénz leletet tesznek közzé. Az érmek 1468—1590 között kerültek kiverésre. A meglehetősen vegyes anyagból (erdélyi, lengyel, litván, danzigi, rigai, schweidnitzi, porosz, liegnitz-briegi, magyar, morva veretek) két érdekességet emelhetünk ki. II. Ulászló K—G verdejegyes, 1501. évszámú dénárja azt igazolja, hogy az első datált magyar dénárveretek nem 1503-ban, hanem két évvel korábban már megjelentek. Figyelemre méltó Mátyás dénárjainak belső időrendjére tett javaslatuk is. — Ratestin 1967-ben 609 ezüstpénz, Terebestin 1966-ban 146 ezüstpénz került elő. Az előbbit *T. Bader*, az utóbbit *Eugen Chirila* és *Mircea Zdroba* dolgozta fel. Az 1620—1679, valamint az 1621—1688 közötti vereteket tartalmazó edényeket a XVII. század

végén fokozódó háborús események miatt rejtették el. A közlők a különféle pénznemeket dénár-értékre számították át s korabeli erdélyi élelmezési és iparcikkek árának összehasonlításával a gazdaságtörténetnek is hasznára vannak. — A szatmárhegyi (Viile Satu Mare) leletet már Gohl feldolgozta, de *Fr. Pap* és *J. Winkler* revízió alá vették ezt a feldolgozást. Az 1712-ben záródó érmék jól mutatják Erdély XVII. század eleji rendkívül tarka pénzforgalmát. — Végezetül *T. Bader* valamennyi Szatmár környékén előkerült lelet listáját közli, s azok rövid leírását is adja. — A gyűjteményes kötet egészéről megállapítható, hogy szerzőik jól ismerik anyagukat s a vonatkozó külföldi — elsősorban magyar (Gohl, Huszár, Kovács, Finály, Székely, Hampel, Téglás, Réthy, Unger, Lakos, Jeszenszky) — szakirodalmat. Meghatározásaik megbízhatóak. Kár, hogy a kötetet sok sajtóhiba ékteleníti s fényképes ábrái viszonylag gyengék. Amit azonban leginkább dícsérnünk kell az maga az alapelgondolás: egy szűkebb körzetnek valamennyi leletét feldolgozni akaró szerzőgárda összefogása. Hasonló munka hazai viszonylatban még nem jelent meg, pedig éppen a szatmári példa bizonyítja mennyire hasznos lenne egy ilyen kezdeményezés.

Kőhegyi Mihály

Judita Winkler: **Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkriege.** (Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, 1967. 123—144. Herausgegeben von der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft)

A szerző már 1955-ben publikálta a Dáciában előkerült római pénzleleteket, de az utóbbi évtizedben tetemesen megszaporodott anyag most kerül első ízben közlésre ilyen összefoglaló módon. Az időhatárokat azonban le kellett szűkítenie s így csak az i. e. I. századi köztársasági és az i. sz. I. századi császárkori emlékeket öleli fel a jelenlegi közlemény. A 170 lelőhelyről előkerült pénzleletek területi eloszlása rendkívül érdekes. Általánosságban megállapítható, hogy elsősorban a folyók mentén találtak ilyeneket. A kereskedelmi útvonalak követték a természetes útvonalakat, a magasabb hegyeket csak ritkán szelték át.

Winkler határozottan szembeszáll azokkal a véleményekkel, melyek szerint Dáciának önálló pénzverése lett volna, illetve Dáciában vertek volna római pénzt. Hamisítás azonban előfordul, de az is igen kis mennyiségben. — Meggyőződésünk, hogy az egyszer majd elkészülő római pénzek pannoniai corpusa módszertanilag is hasznosítani fogja Winkler rövidre fogott, de eredményekben szilárd tanulmányát.

Kőhegyi Mihály

Iudita Winkler: **Stanţele şi stilul monedelor Daco-Getice** (Apulum, Acta Musei Apulensis, 1968. 209—228.)

Az egykori Dáciában talált dák-géta verőtöveket gyűjtötte össze és elemezte munkájában a szerző. Megállapította, hogy az öntőminták és a verőtövek egyaránt negatívok voltak. A laposrelief technikával készült típusokat közvetlenül a fémverőtőbe gravírozták bele, hiszen a fém és féldrágakövek megmunkálására szolgáló eszközkészlettel aránylag könnyen belevésheték az egyszerű mintát. A mintaképül szolgáló veretek, valamint a magasdomborműves technikával készült érmek feltehetően idegen, nyilvánvalóan délről bevándorolt vésnökök munkája kell legyen, de elképzelhető idegenben tanult hazai mesterek munkájaként is. A dák-géta pénzverés első periódusából származó nagyszámú öntött monéta azt is jelzi, hogy tanult vésnököknek híjában voltak. A laposreliefben készült éremtípusok előállítása nem jelentett különösebb nehézséget. A szerző arra gyanakszik, hogy az egyes éremvariánsok bizonyos dák-géta törzsekhez köthetők. Ennek a kérdésnek kimunkálása komoly mértékben segíthetné a történetkutatókat egyes törzsek szálláshelyének körülhatárolásában.

Kőhegyi Mihály

I. Gedai: **Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11—13. Jahrhunderten.** (Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 1969. 105—148.)

Hazai pénzleleteink történeti értékelésének szükségességét történészeink már régebben érezték. Ám ezideig csak a publikált anyagot vehették figyelembe és sokszor még ezeknél is elsikkadt a leletegyüttesek teljes anyagának vizsgálata. A szerző ennek az óhajnak akart eleget tenni, amikor a XI—XIII. századi pénzleleteinket teljes — ezt nem győzzük eléggé hangsúlyozni — értékelését adja, illetve pontosabban: az adott kor hazánkba került idegen pénzeit vizsgálja. Helyénvaló volt, hogy dolgozata a honfoglalás első száz évének kereskedelmi útvonalaival, azok jelentőségével foglalkozik, hiszen e nélkül a XI. századi viszonyok sem érthetők meg maradéktalanul. Jól látszik ugyanis, hogy bizánci kapcsolataink jóval korábbiak a magyar államalapításnál. A nagy váltást a XII—XIII. század fordulója jelenti. Ekkor árasztják el a magyar területet a friesachi denárok, melyek a tatárjárásig közkézen forognak. A dolgozat itt számos esetben módosítja az eddig általánosan elfogadott kronológiát, az összeköttetések útvonalát, intenzitását. Érezhető, hogy ez a korszak a szerző legkedvesebb kutatási területe s ebben már nemzetközi elismerést vívott ki magának. IV. Bélával új korszak kezdődik pénztörténetünkben. Ő ugyanis gyökeresen szakít apja pénzügyi politikájával s szívósan jó pénz verésére törekszik. Hosszú idő után így lesz értéke újra a magyar pénznek s ez lesz egyedüli fizetőeszközzé az országban. Uralkodásának első éveiben eltűnnek a friesachi denárok s évtizedekig nincs külföldi pénzleletünk. Okleveleink is csak a magyar denárokat emlegetik. Eltűnik a súlyra mért ezüst márka, helyét a vert pénz foglalja el. Nehezen érthető ilyen körülmények között, hogy IV. Béla utolsó éveiben miért terjedt el mégis a bécsi denár. Ezzel a problémával Hóman Bálint óta minden pénztörténészünk szembe került. Gedai István kutatásaiból most kiderült, hogy a kérdés nem egészen így áll. IV. Béla uralkodásának utolsó éveiből ugyanis alig néhány bécsi denár ismeretes s ezek is később kerültek elrejtésre. Nem lehet vitás: IV. Béla jó pénze mellett ezek százalékban alig kifejezhető mennyiségben forogtak csak s

forgalmuk IV. Béla utódai alatt válik erőteljessé, ekkor viszont már gyengébb minőségűek a magyar pénzek. Külön kategóriát képeznek a nyugat-európai (Német-római birodalom, angol, francia, velencei) és a kelet európai (cseh, szerb) érmek. Ezek csak kísérői egy-egy leletnek, mennyiségileg az ezrelékeket is alig érik el. Gedai István kitűnő összeállítása, mértéktartó következtetései, pénztörténeti és gazdaságtörténeti kutatásunknak egyaránt nyereségét jelentik.

Kőhegyi Mihály

J. Hlinka—L. Kraskovská—J. Novák: **Nálezy stredovekych a novovekych minci na Slovensku.** Bratislava. 1968. 1—199 old. 5 térképmelléklet.

A történetkutatás korszerű módszere mindjobban fokozódó igényt támaszt a numizmatikával szemben; elsősorban a gazdaságtörténet igényli az érem- és pénztörténet kutatásainak eredményeit. Ebben a vonatkozásban egyik legfontosabb feladat az éremleletek összegyűjtése, egy helyen történő kiadása, ami lehetővé teszi a leletek belső vizsgálatát. Ezt a nagy munkát végezték el a szlovák kutatók Szlovákia területére. Szükségtelen hangsúlyoznunk e terület anyagának fontosságát a magyar kutatás szempontjából. Az egész Kárpát-medencét kitöltő középkori Magyarország gazdasági és politikai egysége feltételezi és megköveteli minden területének alapos ismeretét.

Egyszerű bevezetésnél jóval több Josef Hlinka rövid áttekintése a szlovák numizmatika történetéről, amelynek kezdete a renaissance-ba nyúlik vissza. Intenzív numizmatikai élet azonban a XIX. században kezdődött a néha igen tekintélyes magángyűjtőkkel, akik — pl. Belházy — természetesen közismertek a magyar numizmatikában. A Magyar Nemzeti Múzeum megalapítása után az egész Kárpát-medencében érvényesült a múzeum Éremtárának központi szerepe, de jelentős gyűjtemény alakult ki elsősorban a pozsonyi múzeumban, s Kassán is, valamint néhány iskolában, mint pl. Pozsonyban az evangélikus liceumban és a katolikus főgimnáziumban. Eperjesen az evangélikus kollégiumban.

Szlovák viszonylatban jelentős volt az 1893-ban alakult szlovák múzeumi társulat (Slovenská Muzeálna Spoločnost), amely összefogott kutatókat és gyűjtőket. E társulatnál Ján Petrikovich szerepét kell kiemelni. Az első világháború után a szlovák numizmatika természetesen szorosan összefonódott a cseh numizmatikával.

Ma a szlovák numizmatika központja Pozsony, ahol önálló osztályként működik. Itt Rudolf Machek és Ludmilla Kraskovská nevét kell megemlíteni. Pozsonyon kívül a kassai múzeumnak van numizmatikusa Emil Petach személyében. A múzeumokon kívül az akadémia kutatóintézetei is foglalkoznak numizmatikával, a történettudományi intézetben Stefan Kazimir, a régészeti intézetben Eva Kolniková.

A kötet szerzői J. Hlinka, L. Kraskovská és J. Novák, de rajtuk kívül Eva Kolniková és Emil Petách is résztvettek a munkában. Az anyagot három korszakra osztották:

1. denárperiódus, X—XIII. századig,
2. garasperiódus, XIV—XVII. századig,
3. tallérperiódus, XVI. századtól 1892-ig.

A korszakokon belül is időrendbe sorolva közlik a leletek adatait, pontos bibliográfiával. Mindegyik leletnél feltüntetik az előkerülés és elrejtés évét, a lelet tartalmát, milyen mérvű leírást ismertünk eddig, melyik publikált, s külön jel tünteti fel a sírleletet.

A leletek leírása után abc-rendben sorolják fel a leleteket, végül összefoglaló bibliográfiát adnak. Mellékletként csatolták a könyvhöz a leleteket feltüntető térképeket, amelyekről ugyancsak leolvasható a lelet jellege, s a hivatkozási szám alapján könnyen azonosítható a szövegrésszel.

Gedai István

Jarmila Hásková: **Studie o Jagellonskych grosich z let 1471—1526.** Sbornik Narodniko Muzea v Prahe Series A-Historia. Vol. XXII. (1968) 121—176 old. 6. tábla.

A prágai garasok közép- és kelet-európai szerepe megkívánja a téma teljes tisztázását. J. Hásková egy rövid periódust választott ki, azonban eddig ez volt az egyik legelhanyagoltabb kor a garas-perióduson belül.

Legelőször szeretném kiemelni a kiváló cseh kutató módszerét, amely magában foglalja a korszerű numizmatika minden jellegét. Érvényesül a régészet (leletelemzés), művészettörténet (tipológiai, ikonográfiai, vizsgálat), írásos források tanulmányozása, az exakt módszerek közül főképpen a metrológia és fémminőség vizsgálat, szemléltetésként pedig a statisztika szemléltető eszközei.

Ulászló garasait tipológiailag (korona, oroszlán) 26 csoportra osztja, s ezen belül felirattípus-változatok vannak. Lajosnál négy csoportot állapít meg a szerző. Az egyéb adatokat — súly, finomság — táblázatok mutatják, s ugyancsak táblázatok foglalják össze a verde tisztségviselőit.

E rövid korszak részletes feldolgozásával tisztázottnak tekinthetjük a Jagellók garasainak relatív időrendjét.

Gedai István

Artur Pohl: **Die Münzstätte Kaschau im Mittelalter.** (Südost-Forschungen. München, 1968. 28—50.)

Noha a pénztörténet sohasem kíván fellépni a gazdaságtörténet igényével, mégis mindaz, amit nyújtani tud az általános gazdaságtörténet megértéséhez — mint a pénzek hullámzó ligája, forgalma, értékviszonya stb, egyszóval a pénzek fizetőeszköz funkciója, — részletes vizsgálat tárgya kell legyen a pénztörténeti kutatásoknál. A pénztörténet viszont szilárd alapokra csak úgy helyezhető, ha a pénzverés külső körülményei (a pénzek éremképei, verőhelyei, verdejegyei és időrendje) teljesen tisztázottá válnak, mert külön-

ben ingatag alapokon nyugodnának a pénztörténeti megállapítások. Pohl Artur most arra vállalkozott, hogy egy igen jelentős verdehelyünk, Kassa pénzverésének történetét dolgozza fel. Összefoglalóan annyi állapítható meg, hogy Kassán valószínűleg már a XIII. században vertek pénzt. Zsigmond kamaragrófsági rangra emeli s ekkor már aranypénzt is vernek. Ettől kezdve töretlen sorban ismerjük a város és a kamaragróf kezdőbetűjével szignált pénzeket. A szerző dolgozatából a kassai pénzverés csaknem három századra nyúló története bontakozik ki. E háromszáz év viszontagságos története híven tükröződik a pénzverés hullámzásában. Nagy Lajos és Zsigmond ragyogó udvarát, megalapozott gazdaságpolitikáját éppúgy szemléltetik az egykorú kassai veretek viszonylag gazdag sorozatai, mint ahogy a XV. századi pártvillongások évtizedeinek bizonytalanságát érzékeltetik a silány pénzek. Külön erősségét jelenti a feldolgozásnak az eddig kiadatlan oklevelek betűhű közlése, a belőlük levonható következtetések messzemenő kiaknázása. Huszár Lajos mintaszerű, a budai pénzverést feldolgozó könyve után most Kassa tevékenysége is világosan áll előttünk. Ilyen megalapozott munkák után egyszer bizonyára az egész középkori magyar pénzverés történetének feldolgozása is elkészül.

Kőhegyi Mihály

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

Az Érem 1968—1969. évfolyam.

Ambrus Béla: A szegedi fehérpénzek. Móra Ferenc Múzeum Évk. Szeged. 1966—1967. 243—254.

Bader, Tiberiu: Descoperiri monetarie in Cîmpia Someseană. Baia-Mare 1967. 8r 12 o. 5 t.

Biróné Sey Katalin: II. Theodosius solidusának egykorú hamisítványa. Folia Arch. 19. (1968) 99—102.

Biróné Sey Katalin: Köztársasági éremlelet Körösszakálról. Déri Múzeum Évk. Debrecen. 1967. 67—90.

Chirila, E—Ignat, D.: Tezaurul feudal de la Gurba sec. XV—XVII. Sfatul Popular al Regiunii Crișana Muzeul Regional Crișana. No 2. 8r. 33 o. 7 t.

Chirila, E. și *Feneșan, Viorel:* Tezaurul de monede feudale de la Mihai Viteazul (orașul Turda) secolul XVI—XVII. in Muzeul Brukenthal. Studii și Comunicări 13. (1967) 197—207

Csengeryné Nagy Zsuzsa: Reményi József. Művészet 9. (1968) No. 3. 22—23.

Cservenits Jolán: A pénz meséje. Élet és Tudomány. 20. (1965) 824—825.

Éri István: Újabb Veszprém megyei éremleletek. A Veszprém Megyei Múz. Közl. 6. (1967) 89—91.

Gedai István: Adalék a XI—XII. századi bizánci pénzek forgalmához. Folia Arch. 19. (1968) 145—148.

Gedai István: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11—13. Jahrhundert. Acta Arch. 21. (1969) 105—148.

Gedai, István: Ein Obol des Salzburger Erzbischofs Eberhard I. Mitteil. d. Öst. Num. G. 32. (1969) No. 1. 4—5.

Gedai István: A gyönki XIII. századi éremlelet. Folia Arch. 18. (1966/67) 139—148.

Gedai István: A nagyecsedi Árpád-kori éremlelet. A Nyíregyházai Józsa A. Múzeum Évk. 8—9. (1965—1966) 57—76.

Gedai István: Újabb friesachi éremlelet Hajdúszoboszlón. Déri Múzeum Évk. Debrecen, 1967. 207—213.

Gedai István: A fedémesi bécsi denárlelet. Az Egri Múzeum Évk. 5. (1967) 65—70.

Gedai István: Megjegyzések a balatonfüredi éremlelethez. A Veszprém Megyei Múz. Közl. 6. (1967) 95—96.

Gedai István: XVI. századi éremlelet Lovaspusztán. A Veszprém Megyei Múz. Közl. 6. (1967) 97—101.

Gergelyfi Imre: A szentesi éremlelet. A Móra Ferenc Múz. Évk. Szeged. 1966—1967. 1. 241. 242.

Gimesy Zoltán: Die ungarische Medaillenkunst. Der Münzen- und Medaillensammler Berichte 7. (1967) No. 42. 341—345.

Gopcsa Katalin: A balatonfüredi éremlelet. A Veszprém Megyei Múz. Közl. 6. (1967) 92—95.

Hlinka, Jozef: Bratislavské korunovačné medaily a žetóny. Bratislava 1966. 8r 84 o.

Huszár Lajos: A kisvárdai Anjou-kori éremlelet. A Nyíregyházai Jósa András Múzeum Évk. 10. (1967) 85—90.

Huszár, Lajos: Der Umlauf bayerischer Münzen in Ungarn im Mittelalter. Jahrb. f. Num. und Geldgesch. 18. (1968) 145—161.

Huszár Lajos: A visegrádi pénzverde a középkorban. Folia Arch. 18. (1966/67) 195—203.

Huszár Lajos: Magyar várak, mint pénzhamisító műhelyek a XVI. században. Műemlékvédelem 13. (1969) No. 2. 80—87.

Huszár Lajos: A balatonfőkajári éremlelet. A Veszprém Megyei Múzeumok Közl. 6. (1967) 101—106.

Huszár Lajos: A körmöcbányai veretű dutkák. Folia Arch. 19. (1968) 185—189.

Huszár Lajos: A numizmatikai anyag jelentősége az oktatásban. Századok, 100. (1966) 1300—1306.

Huszár Lajos: A pénzverés története. OTP kiadása. 1967. 8r 24. o.

Huszár Lajos és Tasnádiné Marik Klára: Érmekkel díszített fedeles kupák és korsók. Az Iparművészeti Múz. Évk. 10. (1967) 100—107.

Koch, Bernhard: Über den arpadenzeitlichen Münzfund von Marz. Festschrift f. A. Barb. Wissentsch. Arbeiten aus dem Burgenland. Heft. 35. 91—93.

Kolníková, Eva: Obulus mŕtvych vo včaasnostredovechých hroboch na Slovensku. Slov. Arch. XV.—1. 1967. 189—254.

Kolníková, Eva: Prvy nalez karolinsky mince na Slovensku. Num. Listy 23. (1968) 1—13.

Kovács Gyula: Mai magyar éremművészetünkről. Művészet 9. (1968) No. 9. 22—24.

Kőhegyi, Mihály: Römische Münzen aus sarmatischen Gräbern und von sarmatischen Siedlungen. A Móra F. Múz. Évk. Szeged 1966—1967. 2. 109—114.

Lányi, V.: The Coinage of Valentinian I. in Siscia. Acta Arch. 21. (1969) 1—2. 33—46.

Luchian, Octavian: Un tezaur de monede moldovenești găsit în Județul Bihor. Studii și Cerc. de Num. 4. (1968) 413—481.

M. G. Jelvény turmix. Néphadsereg 1966. No. 37. 13.

Mitrea, Bucur: Oboli ungureşti din prima jumătate a secolui al XII-lea descoperiţi in Muntenia. Studii şi Cerc. de Num. 4. (1968) 409—412.

Mády György—Gedai István—Kahler Frigyes: XVI—XVII. századi pénzleletek Polgárról. Déri Múzeum Évk. Debrecen. 1965. 97—130.

Nagybákay Péter: Koszorú és kard, 1848—49 feledésbe merült köztársasági felségjelvénye. Élet és Tud. 20. (1965) 464—465.

Nagy Ildikó: Ligeti Erika. Művészet 9. (1968) No. 9. 24—25.

Pohl, Artur: Die Silberquelle der slawonischen Banaldenaren. Südost-Forschungen 26. (1967) 335—338.

Pohl, Artur: Offenbánya középkori pénzverdéje. Arch. Ért. 94. (1967) 84—85.

Pohl, Artur: Die Münzstätte Kaschau im Mittelalter. Südost-Forschungen. 27. (1968) 28—50.

Probszt, Günther: „Schaftreiber" Mitteil. d. Öst. Num. G. 31. (1968) 53—54.

Protase, D.—Crişan, I. H.: Tezaurul de monede imperiale de la Ţaga (Jud. Cluj). Studii şi Cerc. de Num. 4. (1968) 139—173.

Rasmo, N.: Il pittore Giancarlo Vendelino Anreiter von Zirnfeld e le sue origini Atesine. Cultura Atesina 19. (1965) 96—106.

Román János: Különleges jobbágyterhek, pénzek és mértékek Borsod, Abaúj, Zemplén megyékben a XVI—XVII. században. A Herman Ottó Múz. Miskolc Évk. 7. (1968) 115—125.

Smidt Erzsébet: Savaria karnevál emlékérme. Vasi Szemle 22. (1968) 258—259.

Smidt Lajos: Vas megyei szavazó bárcáról. Vasi Szemle 22. (1968) 588—589.

Székely, Zoltán: Un tezaur de monede republicane romane găsit la Sf. Gheorghe (jud.Covasna) Studii şi Cerc. de Num. 4. (1968) 363—372.

Székely Zoltán: Noi descoperiri monetare în estul Transilvaniei. Studii şi Cerc. de Num. 4. (1968) 455—456.

Székely, Zoltán: Tezaurul monetar de la Dedrad (jud.Mureş). Studii şi Cerc. de Num. 4. (1968) 459—461.

Szilágyi János: Árak és bérek a római császárkorban. Élet és Tud. 20. (1965) 51—54.

Tasnádiné Marik Klára: Szükségpénzérmek kerámiából. Építőanyag 19. (1967) No. 10. 396—398.

Varannai Gyula: Néhány numizmatikai emlék a magyar Orvostudományi Egyetem első évszázadával kapcsolatban. Communicationes de Hist. Artis Med. No. 51—53. (1969). 249—255.

Varannai, Gyula: Semmelweis-Denkmünzen und Plaketten in Ungarn. Communicationes de Hist. Artis Med. No. 46—47. (1968) 137—152.

Winkler, Judita: Tehnica emisiunelor monetare de daco-geţi. Studii şi Cerc. de Num. 4. (1968) 335—341.

Winkler, Judita: Tipurile monetare ale daco-geţilor şi aria lor răspîndire. Acta Musei Napocensis 5. (1968) 33—49.

Winkler, Judita: Tezaurele de monede de la Cheleuş (Jud.Arad.) Studii si Cerc. de Num. 4. (1968) 69—101.

Winkler, Judita: Consideraţii asupra tezaurului de la Medieşu-Aurit. Extr. din Tezaure monatera din Judeţul Satu-Mare. 1968. 6—17.

Winkler, Judita: Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien bis zum Beginn der Dakerkrieg. Jahrb. f. Num. und Geldgesch. 17. (1967) 123—156.

Winkler, Judita: Tezaurul de denari romani de la Satu-Mare. Extr. din Tezaure monetare din Judeţul Satu-Mare. 1968. 19—34.

Winkler, J. si *Pap, Pr.:* Monede cehe şi morave în tezaure monetare medievale din Transilvania. Acta Musei Apulensis. 1968. 499—504.

Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények

a) Pénztörténet

Anglia. Félpennys búcsú. Angliában kivonják a félpennys érméket a forgalomból. Esti Hírlap 1969. jún. 28.

Anglia korszerűsíti pénzrendszerét. Magyarország 1969. dec. 21.

Angliában nem lesz több félpennys. Esti Hírlap 1969. júl. 30.

Anglia. Öt új érme. Az angol kormány 1971. febr. 15-én rátér a tizedes pénzrendszerre. Magyarország 1968. márc. 10.

Aranypénz Semmelweis évfordulóra. Hetvenötezerötszáz emlékérme készül. Népszabadság 1968. május 23.

Delfin a pénztárcában. Az ókori görög Olbiában delfin alakú pénzekkel fizettek. Delta 1967. 1. sz.

Az érem két oldala. A mexikói olimipa aranyérmei. Hétfői Hírek 1968. szept. 30.

Ezeréves a magyar pénzverés Pestmegyei Hírlap 1968. márc. 28., Kisalföld 1968. márc. 29., Hajdú-Biharmegyei Népújság 1968. ápr. 9., Napló 1968. máj. 3.

Font. Esti Hírlap 1967. nov. 23.

Huszti Ernő: Pénzünk történetéből. A pénz a Magyar Tanácsköztársaságban. Forint 1967. nov.

Jubileumi érmék. Hétfői Hírek 1969. márc. 17.

Jugoszlávia. Új dinár Jugoszláviában. Esti Hírlap 1967. jan. 17.

Kodály emlékérmék aranyból és ezüstből. Hétfői Hírek 1967. nov. 13., Esti Hírlap 1967. nov. 14., Petőfi Népe 1967. nov. 17.

Kongó. Az új kongói pénz október 1-től a Zairet.Forint 1967. szept.

A kuruckor pénztörténetéből. Forint 1969. dec.

Malawi. Új pénzrendszer Malawiban. Esti Hírlap 1969. dec. 11.

Maros Ferenc: Pénzromlási emlékek egy rómaikori korsóban. Magyar Nemzet 1969. szept. 26.

Mexikó. Ismét ezüst tallér. Mexikóban 25 pesos ezüst tallérokat vernek. Esti Hírlap 1967. jan. 6.
Mi történt a Márkával? Esti Hírlap 1969. nov. 3.
Mohács. Pénzrendszerünk Mohács után. Forint 1969. okt., nov.
Nagy Zoltán a forint tervezője. Esti Hírlap 1968. aug. 1.
Német Demokratikus Köztársaság. Ötmárkás pénzérmét hoztak forgalomba az NDK-ban. Népszabadság 1969. okt. 5.
Ötven- és százforintos ezüst jubileumi emlékérmék a Tanácsköztársaság évfordulója alkalmából. Népszabadság 1969. márc. 13.
Pénz. Esti Hírlap 1967. nov. 1.
Pénz hazánk területén a magyarok bejövetele előtt. Forint 1969. júl.—aug.
Pénzünk történetéből. Az első magyar pénz. Forint 1996. dec.
Rolkó István: A kutatóásó nyomában. Néró a művész császár a bronz érmén. Pestmegyei Hírlap 1968. márc. 2., 6.
Szentirmai Pál: Mr. Dollár. Új-Zéland pénzverésében áttér a tizes számrendszerre. Élet és Tudomány 1967. júl. 14.
Új váltópénz érmék kerülnek forgalomba. Magyar Nemzet 1967. máj. 12., Petőfi Népe 1967. máj. 12.
Újabb kétezer ezüst dinár. Petőfi Népe 1967. okt. 6.

b) Éremleletek

Beleden a Berek-dülőben 328 db ezüst tallért találtak. Petőfi Népe 1969. máj. 6.
Bezedek községben ezer ezüstdénár került elő a répaföldön. Népszava 1969. okt. 29., Zalai Hírlap 1969. okt. 29.
A Bogárzó tónál (Tolna megye) római ezüstpénzeket találtak. Esti Hírlap 1967. nov. 16.
Böhény. Sipos Gyula: Több mint töröttedény. Böhényen római pénzeket találtak. Képes Újság 1967. jún. 10.
Borsarve svéd faluban I. István korából való, Pozsonyban vert dénár került elő. Magyar Hírlap 1969. jún. 20.
Esztergom. Ezer esztendős sírmező Esztergom környékén. I. András korából származó ezüstérméket találtak. Esti Hírlap 1967. nov. 20.
Esztergom. 153 db ezüst dénárt találtak egy lakóház alapozása közben. A lelet az esztergomi Balassa Bálint Múzeumba került. Pestmegyei Hírlap 1968. jún. 30.
Felsőtengelic. Szétszórt ezüstérméket találtak a felsőtengelici határban. Népszava 1967. okt. 12.
Herkules-villa. Nyit a Herkules-villa. Az ásatások során 33 érmet is találtak. Hétfői Hírek 1967. szept. 25.
Hódmezővásárhely. Akác László: Ezüstkincsek Mártélyoldalon, Hódmezővásárhely határában. I. Lipót, XIV. Lajos-kori ezüst pénzeket találtak. Csongrád Megyei Hírlap 1969. jún. 14.
Hódmezővásárhely. Ezüst kincset találtak a város határában. A pénzek Rákóczi korból valók. Szolnok Megyei Néplap 1969. jún. 16., 18., Esti Hírlap 1969. jún. 18.
Ivánc községben egy korsó ezüstpénzt találtak. A lelet a szombathelyi múzeumba került. Népszava 1968. jún. 9., Magyar Hírlap 1968. júl. 9.
Jászberényben egy ház építkezésénél két üvegben dollár, angol font, Napóleon arany, belga- és svájci frank, valamint olasz aranylírát találtak. Forint 1967. jún.
Kardoskút. Császár és Istennő. Kardoskúton rómaikori pénzt találtak. Esti Hírlap 1969. okt. 4.
A Kárpátokban 1894-ből származó magyar pénzeket találtak. A kincs egy fában volt elrejtve. Esti Hírlap 1967. febr. 7.
Kéh. A szabolcsmegyei Kéh községben IX. századi temetőre bukkantak. Az egyik sírban ezüstérmét is találtak. Esti Hírlap 1967. márc. 3.
Kővágószőlős határában Rudolf-, Lipót- és Ferdinándkori ezüsttallérokat találtak. Népszava 1969. máj. 25., Pestmegyei Hírlap 1969. máj. 25.
Mohács. Csaknem 12 kiló súlyú ezüstpénzt találtak egy cserépkorsóban. A pénzek Mátyás és Ulászló korából valók. Magyar Hírlap 1969. márc. 10., Heves Megyei Népújság 1969. máj. 4.
A mohácsi kincs nyomában. Magyar Nemzet 1969. márc. 16.
Mohács. 45 ezer darab ezüstpénzt tartalmaz a mohácsi, középkori éremkincslelet. Délmagyarország 1969. aug. 12., Esti Hírlap 1969. aug. 12., Keletmagyarország 1969. aug. 12., Népszabadság 1969. aug. 12., Népszava 1969. aug. 12.
Mohács. Restaurálják a mohácsi ezüstleletet. A 15—16. századi érmék restaurálásán Kiss Attila pécsi régész dolgozik. Komárom Megyei Hírlap 1969. máj. 4., Tükör 1969. máj. 20.
Mohács. Újabb kincs. Két korsóban 24 ezer ezüstpénzt találtak Mohácson. Hétfői Hírek 1969. márc. 17., Népszabadság 1969. márc. 13.
Mohács. Zentai Ferenc: A hónap embere. A szerencsés kubikus. A mohácsi pénzlelet. Képes Újság 1969. márc. 29.
Nagykálló. Öt ezüst tallért és 96 db dénárt találtak Nagykálló községben. Hétfői Hírek 1967. júl. 10.
A pécsi Múzeumban befejeződött a Mohácson talált negyvenötezer db ezüstpénz restaurálása. Délmagyarország, Szeged 1969. aug. 12.
Pincehelyen 938 db XVI. század elejéről való ezüstpénzt talált négy asszony. Tolna Megyei Népújság 1968. okt. 19.
A szabadkikötőben I. István idejéből való ezüstdénárt találtak. Esti Hírlap 1967. máj. 31.
Székesfehérvárott a Széchényi tér 12. sz. alatti ház kertjében kelta pénzleletre bukkantak. Dunántúli Napló 1969. máj. 8.
Szentiványi György: Kincs az iszapban. Az éremleletekről általában. Népszava 1969. júl. 20.
Szombathely. Kincs az udvarban. Szombathelyen reneszánszkori kincsleletre bukkantak. A leletek között érmek is voltak. Esti Hírlap 1967. febr. 21.
Tallérok a fundamentumban. Hétfői Hírek 1967. szept. 4.
Tüskevár. Értékes lelet Tüskevár határában. Népszava 1969. ápr. 23.

c) Emlékérmek — Éremművészet

Budavár visszafoglalásának emlékére huszonöt-féle érmet vertek 1686-ban. Esti Hírlap 1967. jan. 3.
Az éremművészet sikere. Esti Hírlap 1969. okt. 20.
Ferenczy Béni az első, aki Van Goghról éremportrét készített. Esti Hírlap 1967. febr. 17.
Hatvani emlékplakettet veret a Magyar Éremtani Társulat debreceni csoportja. Magyar Nemzet 1968. júl. 31.
Meghalt Ferenczy Béni. Esti Hírlap 1967. jún. 2.
Olimpiai bajnokok díjai. Esti Hírlap 1968. jún. 27.
Világkiállítási emlékpénz. Népszava 1969. szept. 12.

d) Múzeumok, gyűjtemények, társulatok, kiállítások

Budapest. Megalakult a budapesti Éremgyűjtők Egyesülete. Népszabadság 1969. dec. 14.
Budapest. Pénz a vitrinben. A Magyar Nemzeti Múzeum éremritkasága. Esti Hírlap 1969. szept. 22.
Budapest, Pasarét. Molnár Aurél: Az ezüstflotta kincse Pasaréten. Bathó Vendel pénzgyűjteménye. Magyar Hírlap 1969. nov. 2.
Dunapataj. Pastyik István dunapataji tanár 10 éve gyűjti az európai pénzeket. Az anyagot átadja a dunapataji Múzeumnak. Petőfi Népe 1968. júl. 21.
Éremgyűjtő. Magyar Ifjúság 1967. nov. 24.
Forradalmak pénzei. Forint 1969. május—június.
Kecskemét. Ezerforintos aranypénz — húszpengős próbaveret. Pénztörténeti kiállítás Kecskeméten. Mérleg 1968. febr.
Kecskemét. Forradalmaink pénzei címmel kiállítás nyílik Kecskeméten. Petőfi Népe 1969. márc. 16., 24., Forint 1969. ápr.
Kecskemét. Pénztörténeti kiállítás Kecskeméten, I. István dénárjától a mai forintig. Petőfi Népe 1967. nov. 5.
Keleti József éremgyűjteménye. A római katonák zsoldja. Esti Hírlap 1969. máj. 17.
Kereskedő Sándor: Kilencven ország pénze három fiókban. Leányfalusi Károly pénzgyűjteménye. Petőfi Népe 1967. okt. 6., Forint 1967. nov.
Kispesten tanácsköztársasági papírpénzkiállítás nyílt. Népszabadság 1969. márc. 26.
Leningrád. Numizmatikai kiállítás Leningrádban. Esti Hírlap 1967. nov. 1.
Miskolcon nagyszabású aranypénzkiállítást nyitottak. Magyar Nemzet 1969. aug. 24., Népszava 1969. aug. 24.
Numizmatikai Múzeum. Esti Hírlap 1969. jún. 23.
Ötforintos a sztár. Hétfői Hírek 1967. szept. 18.
Ötforintos — kétszázért. Megalakult az Éremgyűjtők Egyesülete. Hétfői Hírek 1969. nov. 3.
Öiforintos — kétszázért c. cikkre érdeklődés. Hétfői Hírek 1969. dec. 8.
Pálos Miklós: Nem akarjuk felizgatni a kedélyeket. Kié lesz az érem? — a Numizmatikai Társulat árverésén. Ország Világ 1968. okt. 20.
Pécs. Több mint 46 ezer ezüstpénz került az idén a pécsi Janus Pannonius Múzeumba. Népszabadság 1969. dec. 25.
Pénz- és éremparádé. Szolnokon pénzgyűjtemény bemutatót rendeznek. Esti Hírlap 1968. jún. 8.
A Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat közgyűlése. Magyar Nemzet 1967. jan. 12.
Roznai István: Néhány szó a régi pénz- és éremgyűjtőkről. Komárom megyei Dolgozók Lapja, 1968. jún. 8.
Seres Attila: Nagyapáról unokára szállt . . . A „milliomos" szerszámköszörűs gyűjteménye. Régi érmék, Kossuth bankók. Csepel 1968. máj. 31.
Szentiványi György: Oroszlán és bika viaskodása. A Nemzeti Múzeum éremgyűjteményében. Népszava 1968. ápr. 7.
Szombathely. Ősi ékszerek. A Savaria Múzeumban régi ékszerek mellett 344 db ezüstpénzt is bemutattak. Esti Hírlap 1969. szept. 23.
Tatabányán létrejön a numizmatikai csoport, 1968. máj. 14-én alakul. Komárom megyei Dolgozók Lapja 1968. máj. 17.
Zürich. Érmeparadicsom. Zürichben megnyílt a svájci hitelbank érmeborzéje. Esti Hírlap 1969. december 15.

e) Papírpénz

A Kossuth-bankó. Pénzünk történetéből. Forint 1969. febr.
Kupa Mihály: Az Athenaeum mint pénzjegynyomda. Magyar Nemzet 1968. aug. 23.
Az Athenaeum pénzjegyei. Válasz Kupa Mihály cikkére. Magyar Nemzet 1968. aug. 30.
Kupa Mihály: A Magyar Köztársaság pénzei 1918—1919-ben. Forint 1969. január.
Kupa Mihály: Érdekes régészeti lelet. Felkai Károly győri lakos birtokában van az első világháborúban kiadott olasz—osztrák, katonai, megszállási pénz (líra). Magyar Nemzet 1968. febr. 18.
A legrégibb bankjegy. Nők Lapja 1967. szept. 23.
A Nemzeti Múzeum kiállításán ismét üzembehelyezik a Kossuth-bankó nyomdagépeit. Esti Hírlap 1967. máj. 12., Magyar Nemzet 1967. máj. 13.
Pénzünk történetéből. Az első infláció. Forint 1967. jan.
A philadelphiai Kossuth-bankó. Pénztörténeti kiállítás Kecskeméten. Népszava, 1967. nov. 7.
Új öt schillinges bankjegy. Esti Hírlap 1969. jan. 15.
Új román bankjegyek. Petőfi Népe 1967. márc. 12.

f) Vegyes

Anglia. Régi érem — modern eszközökkel. Pénzhamisítások Angliában. Népújság 1969. jún. 14.
Burgyán Miklós: Bibliai jelmondatok hazai pénzérméinken. Reformátusok Lapja 1967. márc. 12.
Élő persely. Egy strucc gyomrában három kilogramm pénzérmét találtak. Esti Hírlap 1967. jan. 27.
Érmeosztályozó. Élet és Tudomány, 1969. júl. 18.
A Jugoszláv Nemzeti Bank 1969. jún. 6-án árúba bocsátja az AVNOJ II. ülésének 25. évfordulója alkalmából kiadott arany- és ezüstdinárosokat. Magyar Szó 1969. jún. 6.
Kincsek a vaságyban. Fémgyűjtő úttörők egy ágyban aranypénzeket találtak. Népszabadság 1969. október 5.
Kőrösladányban Bem tábornok hadseregében, a zsold fizetésre készült pénz klisséjét találták meg egy kútban. Békésmegyei Népújság 1969. okt. 24.
Középkori pénzhamisító műhely. Esti Hírlap 1967. okt. 27.
Különös világrekord. Érmehamisítás. Esti Hírlap 1969. aug. 15.
London. Ezerkilencszázharminchetes három pennys érme darabja 2000 font. Esti Hírlap 1969. okt. 8.
Londonban 2600 fontsterlingért adtak el egy ezerkilencszázharmincháromban vert egy pennyst. Esti Hírlap 1969. márc. 27.
Nemcsak éremgyűjtőknek. Hétfői Hírek 1969. szept. 22.
Numizmatika. Esti Hírlap 1969, ápr. 5.
A pénzért nemcsak vásárolni lehet. Petőfi Népe 1967. febr. 3.
Régi pénzek hamisítása. Magyarország 1967. aug. 27.
Szagos pénz. Petőfi Népe 1969. ápr. 16.
Szentiványi György Legény-barlangban Koponyatető volt a pénzhamisítók tanyája. Népszava 1968. júl. 21.*

F. M.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

* A közölt összeállításhoz több adattal járult hozzá Leányfalusi Károly, akinek az átengedett adatokért köszönetünket fejezzük ki.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója Műszaki szerkesztő: Merkly László
A kézirat nyomdába érkezett: 1970. I. 20. — Terjedelem: 11,5 (A/5) ív + 0,74 (A/5) ív melléklet

70.68999 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

1

2

3

4

5

6

7

8

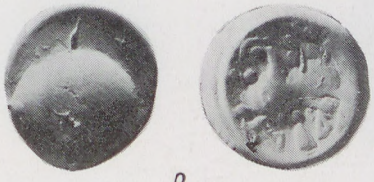
9

10

11

12

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16

1.(34)

2.(34.)

3.(36.)

4.(37.)

5.(47.)

6.(48.)

7.(49.)

8.(50.)

9.(51.)

10.(54.)

11.(55.)

12.(56.)

13.(57.)

14.(58.)

15.(59.)

16.(60.)

17.(63.)

18.(65.)

19.(66.)

20.(67.)

21.(68.)

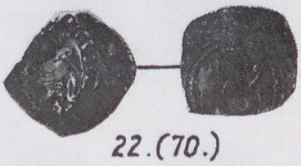
22.(70.)

23.(71.)

24.(74.)

25.(75.)

26. (76.)

27. (77.)

28. (78.)

29. (80.)

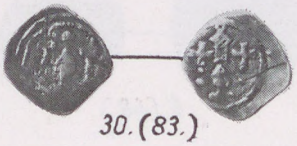
30. (83.)

31. (85.)

32. (88.)

33. (96.)

34. (97.)

35. (99.)

36. (111.)

37. (133.)

38. (139.)

39. (142.)

40. (143.)

41. (145.)

42. (146.)

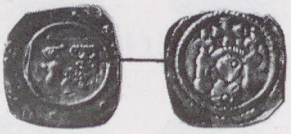
43. (147.)

44. (151.)

45. (161.)

46. (161.)

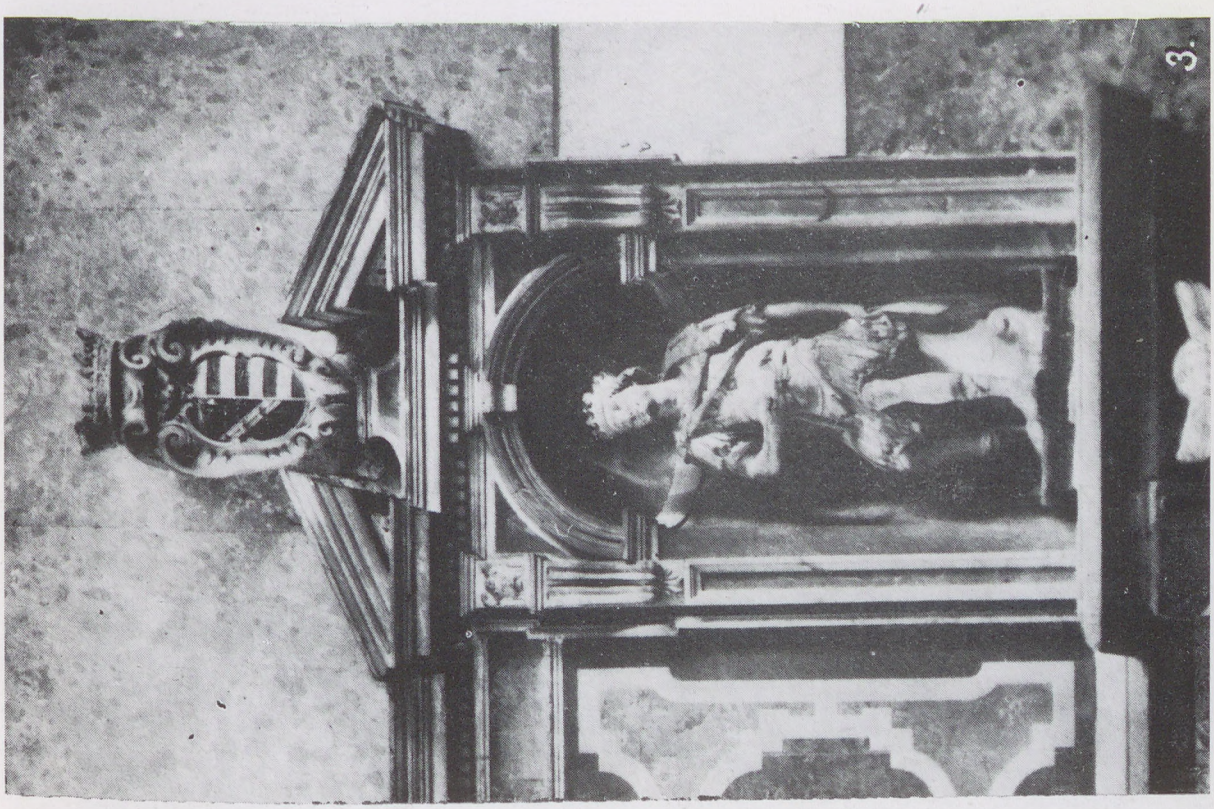

3.

1.

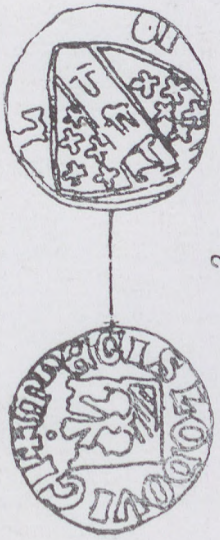

2.

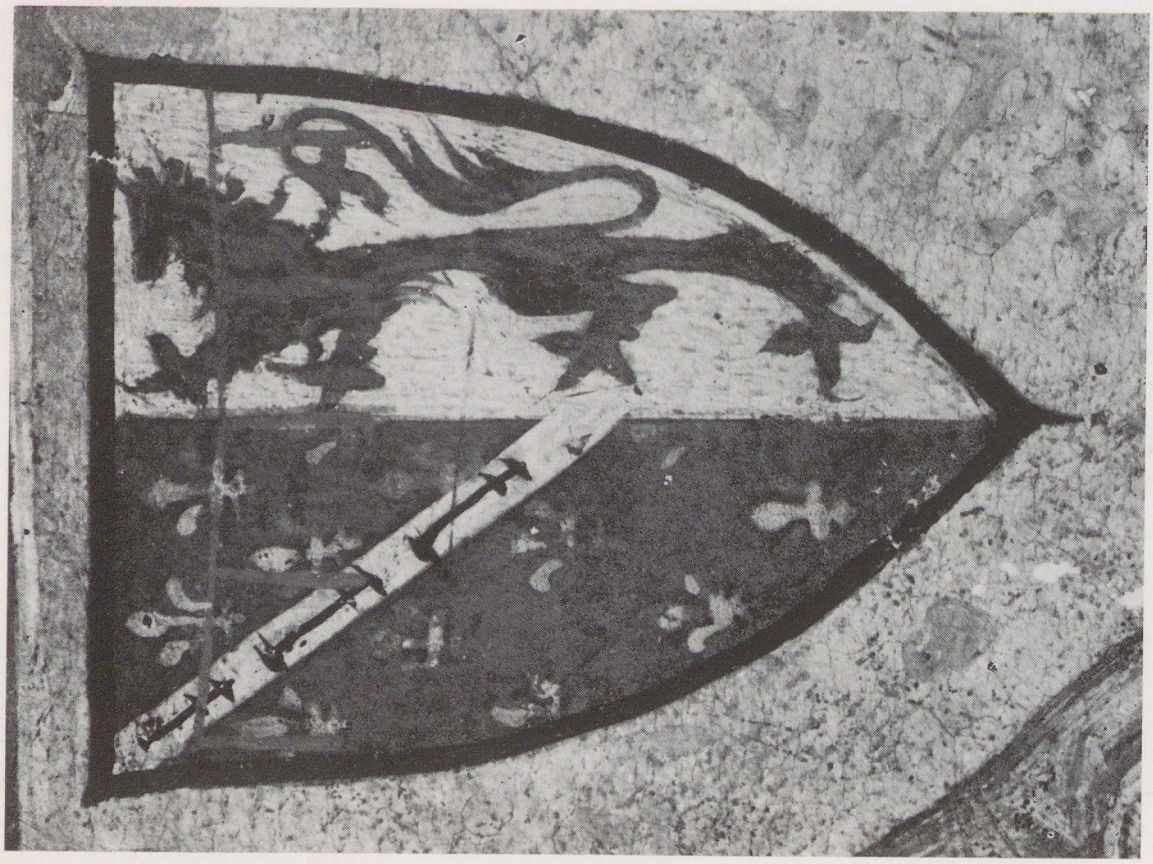

5

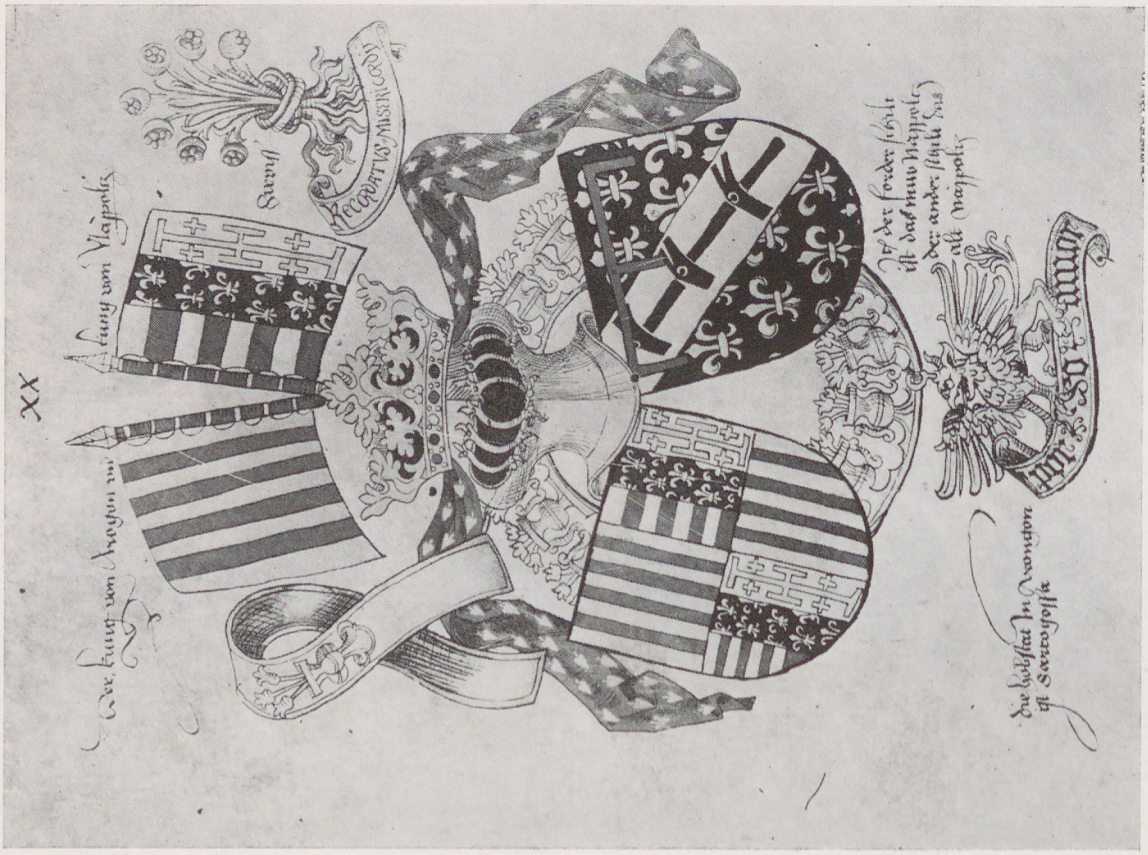

4